

IX

ПУБЛІЦЫСТЫКА З „НАПЕРАДУ”

УСПАМІНЫ. НЭКРАЛЁГ. ЛІСТЫ.

- Публіцыстыка – У. С.; А. Галубіцкі; А. Будзіч; Б. Рагуля.
- Успаміны – Н. Арсеньнева.
- Нэкралёг – Я. Яшчар.
- Лісты – Мікола Абрамчык, Ніна Абрамчык, Антон Адамовіч, Натальля Арсеньнева, Юзэфа Брэчка, Барбара Вержбаловіч, Цімох Вострыкаў, Вінцэнт Жук-Грышкевіч, Янка Жучка, Янка Запруднік, Алесь Карповіч, Вітаўт Кіпель, Алесь Марговіч, Міхась Міцкевіч, Барыс Рагуля, Язэп Сажыч, Станіслаў Станкевіч, Пётра Сыч, Паўла Урбан, Уладзімер Цьвірка, Васіль Шчэцька.

Заўвага: Пропускі ў тэкстах пазначаныя трыма кропкамі ў круглых дужках (...), а цяпершаныя паясьненні ад аўтара — у простых дужках /.../.

Публіцыстыка з „Напераду”

У. С.

Усьведамляйце!

У гэтым артыкуле мы хочам закрануць адно пытаньне, аб якім ужо шмат гаварылася й пісалася, якое аднак і цяпер зьяўляецца балючым і актуальным. Можна навет сказаць, што чым далей, разьвязаньне яго робіцца штораз больш важным.

Шмат разоў пісала й піша наша эміграцыйная прэса аб важнасці нацыянальнага выдзяленьня нашых суродзічаў /са складу іншанацыянальных лягероў ДыПі/. Нас тут шмат – беларуская эміграцыя займае па колькасці далёка не апошняе месца. Ладную частку – большую навет — чымся ў некаторых іншых эміграцыях, складае мо-

ладзь. Гэта зьявішча дадатнае, бо хто, калі ня моладзь, із сваім маладым захапленнем, бяз усякага ўзгляду на собскія карысьці, зробіць часта тое, што старэйшыя лічаць немагчымым. Моладзь зьяўляецца галоўным падважнікам ува ўсіх справах, а найбольш у справах нацыянальных. Таму ня дзіва, што паняволеныя народы зварочваюць асаблівую ўвагу на ўзгадаваньне свае моладзі ў моцным нацыянальным духу, бо добра разумеюць, што толькі духова моцная моладзь зьяўляецца зарукай будучай незалежнасьці іхнага народу.

На нас – беларускую моладзь – наша грамадзянства гэтаксама глядзіць як на фундамант нашае будучае незалежнасьці. Вось дзеля гэтага і прыходзіцца нам яшчэ й на балонках нашага часапісу закрунуць пытаньне нацыянальнага выдзяленьня.

Трагедыяй нашае моладзі зьяўлялася й зьяўляецца тое, што яна адразу з калыскі пападала пад чужыя ўплывы. Праўда, ня толькі нашая – гэта зьяўляецца характэрным для ўсіх паняволеных народаў. Гэта стары мэтад захопніка – спараліжаваць першым чынам усё тое, што можа быць для яго небяспечным у будучыні. Добра разумеючы небяспеку гэтага, усе народы ўсімі сіламі змагаюцца з гэтым. Змагаецца й беларускі народ. І змагаецца не бяз посьпехаў – нацыянальнае ўсьведамленьне беларускае моладзі цяпер непараўнальна вышэйшае, чымся гэта было некалькі дзесяцігодзьдзяў назад. Гэта мы заўважаем і тут на эміграцыі. Аднак, як далёка мы яшчэ да тых вынікаў, якіх трэба было б жадаць, на шляху да якіх, здавалася б, стаіць гэтак мала перашкодаў, параўноўваючы ўмовы на Бацькаўшчыне. Як часта прыходзіцца нам яшчэ сутыкацца із сумным фактам застрашанасьці нашае моладзі, якая ня мае межаў. Іншыя нацыянальнасьці ўжо перамаглі гэтае зьявішча – мы ня знойдзем, а калі знойдзем, дык вельмі мала, напрыклад, такіх украінцаў, якія б хаваліся дзе-небудзь паміж чужых, не прызнаючыся да свае нацыянальнасьці. А ў нас справа стаіць далёка горш...

Шмат разоў нам прыходзілася ўжо натыкацца на нашых суродзічаў, якія, зашыўшыся куды-небудзь у чужое асяродзьдзе, ціхенька сядзяць там, рады, што ніхто іх не чапае. Часта толькі пасьля даўгое гутаркі, яны, аглядаючыся, прызнаюцца да свае нацыянальнасьці. Каго баяцца яны? Думаю, на гэта яны й самыя адказаць ня могуць. Гэта сьлед апошніх гадоў. Шмат хто зь іх правёў час зусім адарвана ад усяго роднага, часта зусім ня сумуючы аб ім. Шмат каму з нас гэтаксама на працягу апошняе вайны прыйшлося з розных прычынаў змагацца пад чужым сьцягам і за чужыя ідэалы. Не малая частка і загінула ў гэтым змаганьні. Але ня можна паверыць, што яны, змагаючыся й аддаючы сваё жыцьцё за іншых, ня думалі гэтаксама і аб сваёй далёкай Бацькаўшчыне, аб сваёй роднай хаце. Бо тое, што высаў кожны з нас з малаком маткі, ня можа зьнікнуць бясьсьледна. І

вось цяпер, калі прыйшлі больш спрыяльныя ўмовы, мы мусім зь іскры, якая тлее ў кожнага ў большай ці ў меншай меры, распаліць полымя каханьня да Роднага Краю.

Мы звяртаемся з заклікам да нацыянальна сьведамай моладзі, неадкладна брацца за працу. Усьведамляйце сваіх сяброў, якім, можа, лёс ня быў такі ласкавы, як нам, і ня даў ім магчымасьці пазнаць навет самых сябе. Хай і яны адчуюць асалоду быць верным сынам свайго народу, зразумеюць сэнс жыцьця. І тады, дзякуючы вам, яны скажуць за нашай вялікай паэткай: „Варта жыць!” /словы Натальі Арсеньневай /.

№6, 1 сакавіка 1948

У. С.

Пад скаўцкі сьцяг!

У 4-м нумары нашага часопісу мы пісалі аб карысьцях арганізава-нага жыцьця. У гэтым артыкуле мы хочам абгаварыць гэта больш канкрэтна.

Ужо даволі доўгі час шмат нашае моладзі знаходзіцца ў Ангельшчыне. Колькасць яе й цяпер павялічваецца праз наплыў дабра-ахвотных работнікаў зь Нямецчыны й Аўстрыі. Зусім зразумелай рэчай зьяўляецца тое, што моладзь хутка адчула патрэбу свае палі-тычнае арганізацыі, якая б найбольш адказвала іхнім імкненьням. Гэтак паўстаў Беларускі Незалежніцкі Народна-Хрысьціянскі Рух (гл. „Беларус на Чужыне”. №7/11/). Гэтая арганізацыя імкнецца да: як найхутчэйшага зьдзейсьненьня нашых незалежніцкіх ідэа-лаў, ажыцьцяўленьня дэмакратычных прынцыпаў у беларускім нацыянальным жыцьці й ажыцьцяўленьня хрысьціянскіх ідэалаў як у прыватным, так і ў грамадзкім жыцьці. Нічога дзіўнага, што БННХР хутка ахапіў большую частку сьведамага элементу нашае моладзі. Дый кожны беларус-незалежнік будзе вітаць яго ўжо хоць бы як новую беларускую незалежніцкую арганізацыю, ня ўлічваючы й іншых узнёслых ідэалаў, да якіх ён імкнецца. І мы верым, што БННХР дасьць шмат карыснага сваім сябрам; узмоцніць іх мараль-на, падрыхтуе стойкіх змагароў за нашу агульную справу.

Аднак ці ня менш патрэбным зьяўляецца зарганізаваньне Бела-рускага Скаўтыngu тут у Ангельшчыне?

Скаўтынг – гэта міжнародная арганізацыя моладзі, прызнаная ўсім цывілізаваным сьветам: амаль няма такога краіны, дзе моладзь ня была б ахоплена скаўцкім рухам.

Што ж ставіць сабе за мэту скаўцкая арганізацыя? На гэтае пы-таньне гэтак адказаў заснавальнік скаўтыngu, Бодэн-Паўэль: „выха-

ваньне на высокіх ідэалах, на самадаверы, на пачуцьці абавязку, на сіле духа, на самапашане й пашане да іншых – адным словам на тых якасьцях, якія твораць **характар**” (1913).

Скаўцкі ж дэвіз гучыць: „**Бог і Бацькаўшчына**”. Інакшымі словамі – скаўцкая арганізацыя стараецца ўзгадаваць моладзь на добрых хрысьціянаў і добрых грамадзянаў-патрыётаў свайго краю.

Нічога дзіўнага, што арганізацыя з гэтакімі ідэялягічнымі асновамі знайшла водгук ува ўсім сьвеце. Не асталіся й беларусы – ужо ў 1921 г. паўстаюць першыя аддзелы беларускіх скаўтаў. Скаўцкі рух расьце й разьвіваецца, нягледзячы на тое, што палякі, бачачы, што з ростам арганізацыі расьце й нацыянальная сьведамасьць моладзі, увесь час перашкаджалі гэтаму.

Апошняя вайна закінула шмат нашае моладзі ў Нямецчыну. Гэта дало магчымасьць для стварэньня й там Беларускага Скаўтынгу. За кароткі час ён заняў далёка не апошняе месца сярод іншых нацыянальнасьцяў, ня так колькасьцяй, як сваёй якасьцяй. Гэта даводзяць вынікі розных міжнародных скаўцкіх змаганьняў і імпрэзаў, зь якіх нашы скаўты амаль заўсёды выходзяць пераможцамі, годна рэпрэзэнтуючы імя беларуса.

Аб гэтым сьветчыць гэтаксама й нядаўная сустрэча Галоўнага Скаўта лёрда Роўэлэна ў Гамбургу, дзе беларуская скаўцкая група прыцягнула асбалівую ўвагу сваёй скаўцкай вырабленасьцяй і здаровым гумарам.

Як мы бачылі з практыкі, скаўтынг ня толькі дае шмат карыснага моладзі, але, як арганізацыя міжнародная і ўсімі прызнаная, найлепш прыдаецца для прапагандаваньня нашае нацыянальнае справы між чужынцаў, а гэта зьяўляецца адным з найгалаўнейшых заданьняў нашае эміграцыі.

Аднэй з найбольшых перашкодаў тут у Ангельшчыне гэта тое, што моладзь тут параскіданая па ўсім краі. Аднак пры добрай волі й ахвотце можна й тут шмат зрабіць. Праўда, мы ня зможам тут ладзіць экскурсіі, рабіць свае скаўцкія лягеры – жыць сярод прыроды. Аднак ня ў гэтым увесь сэнс скаўцкае працы – „гэта толькі мэтады, а ня мэта”, сказаў сам заснавальнік скаўтынгу.

А хто ж, як ня мы, ведае лепш жыцьцё прыроды, узгадаваўся сярод яе? Хіба ня туташні жыхар, якому прырода – гэта клетка з канарэйкай у ягоным пакоі і тры падстрыжаныя дрэвы пад вакном...

Нам застаецца самае галоўнае – праца над удасканаленьнем характару. А працаваць над сабой ніколі ня позна!

У. С.

Да працы!

Становішча беларусаў-эмігрантаў з гледзішча арганізава-насьці цяпер значна лепшае, чымся было яно адзін-два гады на-зад. Цяпер мы можам ужо пахваліцца нязгоршымі вынікамі. Яшчэ два гады таму, акрамя Францыі, дзе знаходзіцца Ўрад БНР, і Ня-меччыны, дзе тады дый цяпер яшчэ знаходзіцца асноўная маса нашае новае эміграцыі, ня было ніводнае беларускае арганізацыі. За апошнія ж гады адна за другой паўстаюць яны і ў іншых краёх як Эўропы, так і Амэрыкі. Гэтак, цяпер мы ўжо маем, акрамя ўспа-мінаных Нямецчыны й Францыі, нашыя нацыянальныя арганіза-цыі ў Ангельшчыне, Бэльгіі, ЗША, Канадзе, Аргентыне. Усе гэтыя арганізацыі, нягледзячы на тое, ці асноваю для іх служыла новая, ці навет старая эміграцыя (як напр. у ЗША), стаяць на чыста на-цыянальным грунце.

Ня трэба думаць, што з залажэньнем арганізацыі галоўнае ўжо зроблена. Праўда, гэта вялікі, можа навет найважнейшы крок напе-рад; ён адчыняе магчымасьці для далейшае арганізацыйнае працы. Аднак галоўнае ўсё яшчэ застаецца наперадзе. Далёка ня ўсе яшчэ нашы суродзічы (у бальшыні навет – ня большая частка іх, што ўжо было б задавальняючым) ахопленыя створанымі арганізацыямі. У некаторых краёх гэты недахоп удасца выраўнаць адносна лёгка, у іншых – трэба палажыць яшчэ шмат працы, цяжкай і ахвярнай, бяру-чы пад увагу ўмовы насамперш матарыяльныя (палітычныя, здаец-ца, адказваюць больш-менш усюды).

Абставіны апошніх гадоў, у якіх жыла наша новая эміграцыя, пры-вучылі яе адносіцца да кожнага новага прыпынішча, як да часовага. Часта й цяпер, знайшоўшы сабе больш сталае месца й працу ў адной з заходніх краінаў, чалавек ня можа пагадзіцца з думкаю, што ён мусіць застацца тут настала. Ды гэта зразумела кожнаму з нас: гэтак быць не павінна, і верым – ня будзе. Бяручы пад увагу сьняняшнія міжнароднае палажэньне, мы бачым, што разьвязка наступіць мусіць, ці зараз, ці мо крыху пазьней. Але гэта аднак ня значыць, што трэба чакаць, злажыўшы рукі. Хоць гэтая тэма апошнім часам ня зы-ходзіць з нашае эміграцыйнае прэсы, аднак мы лічым патрэбным тут затрымацца на гэтым.

Мы ня можам ведаць, як доўга можа патрываць сьвет у гэтай сыту-ацыі, што вытварылася апошнім часам. Хутчэй усяго, што нядоўга, але хто гэта можа сказаць напэўна? Можа быць, што прыдзецца зас-тавацца тут год, два, а мо й тры й чатыры... Але ці ў адным, ці ў другім

выпадку – мы мусім быць заўсёды падрыхтаванымі да падзеяў, якія мусяць наступіць.

Што ж за заданьне ў першую чаргу мусіць паставіць перад сабою кожны з нас (маем наўвеце моладзь, сьведамую сваіх абавязкаў перад Бацькаўшчынай)?

Тут, у Ангельшчыне, шмат зроблена. Бадай што самае цяжкае ўжо пераможана. За адносна нядоўгі час паўстала і разраслося некалькі моцных і здаровых нацыянальных арганізацыяў, як: Згуртаваньне Беларусаў у Вялікай Брытаніі (ЗБВБ) – нацыянальна-дапамаговая арганізацыя; Беларускі Незалежніцкі Народна-Хрысьціянскі Рух (БННХР) – палітычная групоўка моладзі; Акадэміцкае Згуртаваньне „Жыцьцё“. Пачынаюць тварыцца першыя аддзелы беларускіх скаўтаў.

Аднак ці мы павінны задавальняцца гэтым? Не! Перад намі яшчэ шмат працы. Першым чынам – мы павінны добрасумленна выконваць абавязкі, узятыя на сябе праз уступленьне да тае ці іншае арганізацыі, памагаючы гэтым кіравецтву яе ў ягонай цяжкой грамадзкай працы. Але найважнейшае – яшчэ тысячы нашых суродзічаў не ахопленыя існуючымі арганізацыямі, і гэтым самым – поўнасьцяй адарваныя ад беларускага жыцьця, у якое і яны маглі б унесці сваю долю новага, карыснага. У ліку гэтых – сотні зусім нясьведамых, якія ўсё яшчэ фігуруюць пад чужой нацыянальнасьцяй, узмацняючы гэтым часта варожы нам патэнцыял. Вось дзе нашае галоўнае заданьне, заданьне кожнага сьведамага беларуса, а ў першую чаргу моладзі: усьведамляць, знаёміць бліжэй зь беларускім жыцьцём, уцягнуць у арганізацыю, дзе яны знойдуць далейшую духоўную падтрымку, а пасля й самі змогуць унесці ў яе нешта пазытыўнае.

Гэта мусіць быць першым крокам у гэтай вялікай працы, якая яшчэ стаіць перад намі.

№ 9, травень 1948

У. С.

Канцэпцыі фэдэрацыяў і мы

Мінулы год прынёс шмат новага ў жыцьцё эміграцыі. Адной з такіх новасьцяў зьяўляецца разьвіцьцё шматлікіх канцэпцыяў, якія ўжо цяпер стараюцца акрэсьліць будучае супрацоўніцтва й сужыцьцё паасобных народаў, каб забясьпечыць ім на будучыню свабоду, матарыяльны дабрабыт, ды каб гэтакім шляхам зрабіцца адпорнымі – дастаткова моцнымі – на магчымыя выпадкі агрэсіі з боку суседзяў – вялікіх імперыялістычных народаў. Дзеля таго, што эміграцыя складаецца

з народаў, якія церпяць цяпер пад ботам бальшавікоў, дык і канцэпцыі гэтыя скіроўваюць галоўную ўвагу на сярэдня-ўсходнюю Эўропу – бацькаўшчыну бальшыні гэтых народаў. Пераканаўшыся, што будучы поўнасьцяй адсэпараванымі ад суседзяў ды бачачы толькі свае нутраныя справы, а, значыць імі толькі кіруючыся ў сваёй замежнай палітыцы, паасобныя народы ня могуць быць здольнымі для абароны свае свабоды перад сільнейшым колькасна ворагам, эміграцыя – тая частка народу, што мае поўную свабоду выказваньня сваіх думак – занялася шуканьнем разьвязкі гэтае, гэтак важнае для ўсіх паняволеных народаў, праблемы. У агульным яны хутка дайшлі да паразуменьня – усе згадзіліся, што адзіным выхадам зьяўляецца цеснае супрацоўніцтва зацікаўленых народаў. Гэтаксама даволі хутка бальшыня прыйшла да згоды адносна формы гэтага супрацоўніцтва – фэдэрацыі. Вялікі ўплыў на гэта, трэба падкрэсьліць, мела тое, што й дэмакратычныя дзяржавы Захаду прыйшлі да падобнага выснаву – ідэя г. зв. Пан-Эўропы сталася цяпер на Захадзе вельмі пашыранай і не такой немагчымай, як гэта магло здавацца сьпярша. Гэта не магло ня выклікаць рэха сярод эміграцыі – прадстаўнікоў тых народаў, якія самі зьяўляюцца ахвярамі імперыялізму, што толькі цяпер пачаў быць грозным для Захаду, хоць апошні яшчэ й ня зусім адэньвае гэтую пагрозу.

Калі прыйшло аднак да больш падрабязнага разгляду й распрацаваньня праектаў, якія меліся прынесці народам бясьпеку й дабрабыт, выявілася, што справа гэтая не такая лёгкая. (...) Паўстала шмат канцэпцыяў будучага супрацоўніцтва вольных народаў, якія, хоць у прынцыпе падобныя (форма супрацоўніцтва – фэдэрацыя), разыходзяцца ў іншых ня меншай важнасьці рэчах, як тэрытарыяльныя межы, правы й абавязкі паасобных партнэраў і г. д. (...)

Да гэтага часу мы, беларуская моладзь, яшчэ нідзе не падавалі голасу ў гэтай, мусім прызнаць, вельмі важнай і актуальнай справе. Да гэтага часу мы яшчэ нідзе ня выявілі, не акрэсьлілі ясна свайго становішча, задавальняючыся толькі прыгляданьнем да таго, што робіць у гэтым кірунку старэйшае грамадзтва, хоць мо й не заўсёды згаджаючыся зь ім.

Але ці мусім мы займаць якое-небудзь становішча? Вельмі магчыма, што й гэткае пытаньне можа ўзьнікнуць у не аднаго з нас. Але адказ можа быць толькі адзін – так, мы мусім – гэта наш абавязак. Мы ж зьяўляемся новай зьменай, новым вогнішчам свайго народу, лёс якога будзе залежаць і ад нас. Дык ці могуць нас ня цікавіць разьвязаньні тых праблемаў, якія ўжо цяпер маюць акрэсьліць лёс нашага народу, ягонае становішча ў адносінах да суседзяў, ягоныя правы? (...)

Аўтару гэтых радкоў прыходзілася сустракацца зь некаторымі сябрамі-прыхільнікамі, ці лепш сказаць – безагляднымі энтузіястамі

ідэі фэдэрацыі. З гутаркі зь некаторымі зь іх выявілася, што яны часта ня ведаюць, якія правы дае фэдэрацыя для ейных удзельнікаў-народаў, а, што яшчэ горш – яны самі ў большасьці іх зьмяншаюць! Сябром гэтым ня можна закінуць шмат – у бальшыні гэта тыя, што ў змаганьні за Бацькаўшчыну аддалі ўсё. Але ці цяпер яны на добрым шляху? Ці не аслабляюць яны змаганьня, адварочваючыся з папярэдняе, простае дарогі, а прыймаючы ў добрай веры за добрую манэту ўсё, што ім падносіцца?

Гэта справа вельмі паважная. Мы ж дообра ведаем, што й фэдэрацыі бываюць вельмі розныя. Ці задаволены мы з тае фэдэрацыі, што накінулі нам маскалі? Ці задаволены славакі з фэдэрацыі, накінутай ім чэхамі, харваты й славэнцы – сэрбамі? Ці задаволіць нас фэдэрацыя, мо крыху й іншая, як успомненыя, але ў сутнасьці – падобная? Што тады скажам мы свайму народу, чым апраўдаемся?

На сваім сыягу мы, беларуская моладзь, выпісалі тры словы: „За незалежнасьць Бацькаўшчыны”. Гэта наша адзіная мэта, за асягненьне якое мы змагаліся й будзем змагацца. Трэба, каб зразумелі з нас усе, што толькі вольны народ пастановіць аб сваім лёсе, аб сваіх дачыненнях з суседзямі. Цяперашнія канцэпцыі – гэта праекты, якія можа прыняць ці ня прыняць народ, здабыўшы свабоду. І дзеля гэтага ўсе, уключаючы й аўтараў гэтых канцэпцыяў, добра разумеюць, што асноўнае заданьне – гэта вызваленьне свайго народу зь няволі. Для нас жа, моладзі, гэта цяпер ня толькі асноўнае заданьне, але й адзіны шлях.

№ 17, люты 1949

А. Галубіцкі

І больш нічога...

Загудуць фабрычныя гудкі. Пачнецца працоўны дзень. Нудны, шэры, доўгі працоўны дзень. І больш нічога. Ну, а што пасья гэтага? Што ж... Прыйдзеш ці прыедзеш „дадому” (у госталь або на „прыватку” /госталь – свайго роду інтэрнат для рабочых; „прыватка” – кватэра ў прыватным доме/), можа прачытаеш ці напішаш які-небудзь ліст, можа пагутарыш з тым ці зь іншым аб тым ці аб гэтым, ну можа яшчэ ў кіно пойдзеш, можа кніжку пачытаеш (гэта радзей)... і больш нічога. Як гэта? На гэтым канец? Так! Магчыма, што яшчэ паслухаеш радыё: пазлуешся на палітыку, пацешыш душу музыкай, дый засьнеш, каб прагнуўшыся пачаць новы, нудны, шэры, даўгі (8 гадзін!) працоўны, эмігранцкі дзень. І больш нічога...

Можа пятніца што-небудзь зьменіць? Атрымеш жа грошы за сваю мазольную тыднёвую працу. Грошы? Ну але, ды што з гэтага? Купіш

што-небудзь, мо новы касьцюм замовіш, пару шылінгаў на розныя складкі ды грамадзкія фонды й ападаткаваньні пашлеш – грошай мала застанеца. Яно то праўда: сыбота й нядзеля крыху весляей мінуць, але... Сходзіш мо на танцы, ізноў у кіно, можа які матч пабачыш... і больш нічога. Ну хіба яшчэ зайдзеш зь сябрамі на піва, ці што-небудзь мацнейшае. Ды што ж: вып’еш раз, другі, пачуеш „нешта” ў галаве, а тут табе так і насоўваюцца малюнкi роднае, дарагое Бацькаўшчыны... Сыцісьнеца сэрца, у душы нешта заплача. Пацягнеш яшчэ крыху, а бачыш, як сэрца цьвярдзее, кулакі заціскаюцца, рысы твару завойстрываюцца, вочы заблішчаць – у душы ўжо ня плач, а нешта моцнае, хмельнае, вялікае, станоўкае – гэта непераможнае імкненьне да змаганьня за родны край і пакрыўджаны народ. І апошнім тостам „За Беларусь!” закончыцца „ўікэнд” /выхадныя/. І больш нічога... Хіба толькі тое, што назаўтра пачнецца ізноў новы, нудны, шэры, даўгі (5 дзён!) змігранцкі працоўны тыдзень. А зьменаў на лепшае зьнікуль ня відаць. Вось яна наша доля. Эмігранцкая доля... І ня дзіва, што часта чуюцца словы : „І гэта завецца жыцьцём... Ня жывеш, а йснуеш...” І больш нічога...

Божа, зьмілуйся над намі, эмігрантамі!

* * *

Паясьнее неба на ўсходзе, патухнуць зоры, пачнецца новы дзень. Заварушыцца вёска. Змучаная, бедная, загнаная ў калгас, беларуская вёска. Пачне свой працоўны дзень. Ой кароткія ж гэтыя дні цяпер – пасья калгаснага „працадня” хацелася б яшчэ зрабіць тое ды гэта каля свайго собскага парогу, дык не агледзішся, як ужо ноч настане. А хату ж, гэтак на сьпех склечаную, трэ было б паправіць, пакуль маразы стукнуць. Ды вась рабі, як хочаш – хоць са скуры вылазь, а часу вольнага не наскрабеш. А гэтыя сходы й мітынгі: знаюць толькі – давай, пастаўляй, выпашуй... і больш нічога. Хутка ўжо зьменшыцца працы ў калгасе – можна было б што зрабіць каля дому, дык не – запрагайся ў „планы” „кубамэтры” ставіць. „Правіцельства” патрабуе й „на-дзеца”. Трудна з гэтымі „планами” напоўгалоднаму. З хлебам мо дацягнеш да Калядаў, з бульбай мо крыху далей... а больш нічога. Як далей будзе? А прыдуць сыцюжы, маразы, завеі. Як ператрываць? Але побач з гэтай распачай, недзе ў глыбі сялянскае душы родзіцца нешта моцнае, станоўкае, зацятае – ператрываць, перажыць, як трывалі й перажывалі ягоныя бацькі. Хаця ў сыцюжы, голадзе ды пад насьільлем, але неяк ператрываў бы, дачакаўся б лепшага, ды вась толькі – хто ведае – мо заўтра пад’едзе машына, завязе на станцыю; там, укінуўшы ў „цялятнікі”, павязуць шляхам, якім везьлі суседзяў. Ці там ператрываеш – Бог ведае. А канца ўсяму ліхалецьцю й паправы на лепшае зьнікуль ня відаць.

Пайсьці ў лес? Але – не ў такіх гадох. Там цяжарам толькі будзеш. Там месца маладым. Здаровым. Яны мсьцяць за нашы крыўды, яны змагаюцца. А мо на дапамогу ім што з Захаду прыйдзе?.. Там жа й нашых сыноў шмат засталася...

Мацнее сялянскае сэрца – заўсёды ў глыбі яго недзе ёсьць куточак і на праменьчык надзеі. Трудна, цяжка, але дасьць Бог каты скруцяць галаву, а тады напэўна ўсё зьменіцца.

Хаця б ператрываць – і больш нічога.

А вусны не аднае маці моляць Бога за сына-эмігранта:

„Божа, зьмілуйся над ім, дапамажы яму ператрываць на чужыне цяжкія дні...”

* * *

„І больш нічога...”

Пара слоў, а як рознымі яны бываюць у залежнасьці ад таго, дзе вымаўляюцца. Калі там яны выражаюць распач паняволенага народу, дык тут зьяўляюцца паказчыкам зьмігранцкае трухляці. Калі там запраўды нестася куска чорнага хлеба, дык тут, на эміграцыі, нестася... ну проста нечага нестася, не хапае чагосьці, хочацца нечага; дык лёсам мы так страшэнна пакрыўджаныя. Іншыя маюць усё, а мы – нічога, або зусім мала – адным словам, нам не хапае...

А чаму? Найхутчэй таму, што нам якраз асноўнага да жыцьця хапае; ну, а раз хапае асноўнага, дык зразумелая рэч, хочацца нечага дадатковага; калі б было гэтак дадатковае – напэўна захацелася б нечага асаблівага й г.д. Бязумоўна, ня толькі мы гэтакія – гэта адна з рысаў людзкае натуре: быць заўсёды нечым незадаволеным і хацець нечага больш. Гэтая рыса не заўсёды зьяўляецца адмоўнай – гэта адзін зь дзейнікаў, што паціхае чалавецтва наперад. Ня так ёсьць у нашым выпадку. Бо якраз *ці маем мы права* патураць слабасьцям людзкае натуре, *ці маем права* нудзіцца, зьнеахвочвацца, гніць і замяняць сваё жыцьцё ў запраўднае існаваньне, адначасова *ўсьведамляючы* сабе, што на Бацькаўшчыне дзесяткі-сотні разоў горшыя ўмовы жыцьця, чымся мы маем на эміграцыі? Тым ня менш, шмат з нас чым далей, тым радзей спыняецца думкамі над тым, што робіцца на Беларусі, а ўсё часьцей і часьцей аплакваем сваю долю. Адсюль вось і паўстае гэтак нашае штораз часьцейшае ўздыханьне: „І гэта завецца жыцьцём...”

Магчыма, што асноўнай прычынай гэтага зьявішча самааплакваньня й самашкадаваньня зьяўляецца той факт, што мы – *палітычная* эміграцыя. Калі б мы прыехалі сюды зарабляць толькі грошы, знаючы, што зарабіўшы іх, можна ехаць дадому – усё было б добра, усе былі б шчасьлівыя. А так – падумць толькі – *палітычны эмігрант, змагар за долю народу!* Хадзячае геройства й самаахвярнасьць!

Тут зусім на месцы было б, зрабіць пэўнае паясьненне. Вось жа, пішучы гэта, я ні ў якім выпадку не раблю якіх-небудзь закідаў *усёй* эміграцыі. Ясная рэч, мы маем людзей запраўды самаахвярных, маем змагароў за агульную справу. І якраз гэтыя людзі найменш афішуюцца сваімі балячкамі, сваім змаганьнем ці роляй палітычнага эмігранта; іхная рэч — гэта канкрэтная праца.

Іншыя ж, пабыўшы некалькі гадоў на чужыне, усведамлі сабе нарэшце, што яны зьяўляюцца палітычнымі эмігрантамі; усведамлі сабе, што ў сувязі з гэтым – толькі праз сам факт прабывання на чужыне – яны зьяўляюцца змагарамі за народ, — ну, а ўсведаміўшы – паверылі ў гэта. Трэба прызнаць, што гэта якраз у вялікай ступені адносіцца да нас, моладзі.

У агульным бег думак такога эмігранта прыблізна такі: „Я вось жыву, працую, будучыня мая няпэўная, найлепшыя маладыя гады мінаюць, не заўсёды бывае так, як хацелася б, часта чуюся зусім нешчаслівым... А чаму? Бо я палітычны эмігрант, я ахвяроўваю сваё асабістае, часта навет і шчасце для добра народу, я змагаюся...”

Ня варта сяння ўспамінаць аб тым, што нас у першую чаргу кінула на эміграцыю: ці жаданьне змагацца за Народ і Бацькаўшчыну, ці можа й захаваньне сябе ад таго жаху, які перажывае наш народ на Бацькаўшчыне. А часамі аж дзіўна, калі чалавек амаль змушаны паверыць, што мы, эмігранты, ужо як толькі сталі хадзіць на дзвёх нагах, пачалі весці станоўкае, бескампрамісовае змаганьне за Беларусь. О, мы эмігранты! А чаго мы толькі не рабілі для Народу й Краіны, будучы апошнія гады на Беларусі. І гэта ўсё толькі мы, цяпершнія эмігранты. Але што ж, калі лёс такі няўдзячны – прадаўжаць змаганьне выпала таксама на нашу долю. І мы змагаемся дзень і ноч. Змагаемся, прызнаючыся да свае нацыянальнасьці; змагаемся, уступаючы ў арганізацыі; змагаемся, плоцячы складкі; змагаемся, чытаючы сваю прэсу; змагаемся... дый што казаць – з кожным сваім крокам на эміграцыі мы змагаемся. Ого мы! А хай хто супраць – запратэстуем на ўвесь сьвет! І больш нічога...

Дык няма дзіва, што часта малады „палітычны эмігрант” чуе часамі нейкую пустку вокал сябе, нечага не хапае, нечым не задаволены. Зашмат увагі мы прысьвячаем сваім собскім удачам ці няўдачам, зашмат мы перабольшваем нашае змаганьне, якое ў большыні нельга назваць змаганьнем, бо гэта проста звычайныя грамадзкія абавязкі, кія накладае жыцьцё на кожнага чалавека ў сувязі з прыналежнасьцяй яго да таго ці іншага народу. *Запраўднае змаганьне яшчэ наперадзе*. Ніхто з нас ня ведае, калі яно надыйдзе, а дзеля таго сяння абавязкам кожнага зьяўляецца падрыхтоўка ў тэй галіне, у якой ён зможа найбольш зрабіць, калі патрэбная хвіліна надыйдзе.

Вяртаючыся ж да сказанага аб тым, што на Беларусі жахлівыя

ўмовы жыцця, бязумоўна, гэта ня значыць, што мы, адкінуўшы ўсё, павінны толькі бедаваць ды плакаць над доляй нашага народу. Гэта нічога ня дасць. Але прынамся сьведамасьць гэткага стану рэчаў на Бацькаўшчыне, павінна нас усьцерагчы ад эмігранцкага раскладу, пэсымізму, безнадзейнасьці. Сьведамасьць гэтага павінна толькі гартаваць нашыя сілы для будучага змаганьня.

№ 21, жнівень 1949

А. Галубіцкі

Сучаснасьць і мы

(...) Мы, беларуская моладзь, узгадоўваліся й вырасталі ў умовах беспараўнальна горшых, чымся моладзь, аб якой дагэтуль была мова / заходняя моладзь /. І, бязумоўна, усе паслядоўнасьці вайны адбіліся на нас у куды большай ступені, чымся на іншых. Аднак нельга сказаць, каб у нас адчувалася нейкая дэзарыентацыя ці безнадзейнасьць у поглядах адносна будучыні. Часта навет моладзь заходніх краінаў дзівіцца з нас, бачачы наш аптымізм і веру ў будучыню. Яны ня могуць ніяк зразумець, у чым ляжыць высьненьне гэтага. А яно простае: мы ясна бачым мэту нашага жыцця. Мы не патрабуем яе шукаць, не патрабуем думаць, для чаго мы жывем, для чаго змагаемся. І гэтая мэта – воля й незалежнасьць нашае Радзімы – дае нам тое, чаго іншыя так распачліва шукаюць ды знайсці ня могуць. Яна дае нам дынамізм, сілу ў перамаганьні цяжкасьцяў, і найважнейшае, веру ў шчаслівую будучыню. Наша мэта зьяўляецца для нас той правадной зоркай, што асьвятляе нам жыцьцёвы шлях у найбольшай цемры сусьветных завірухаў, ці ў манатоннай шэрасьці эмігранцкіх будняў. (...)

Поўнасьцяй здаючы сбое справу з наважвальнага значаньня збройнага змаганьня, мы павінны таксама дацэньваць і важнасьць падрыхтоўчага пэрыяду. Нашая праца ў гэтым кірунку тут на чужыне мае два франты: нутраны, гэта значыць праца ў сваіх радэх, і вонкавы – прапагандаваньне сярод чужынцаў нашых ідэяў ды знаёмленьне іх зь беларускім народам ды ягонымі імкненьнямі. Памылкай было б думаць, што толькі, прыкладам, праца вонкавая мае свае карысьці, ці наадварот. Абодва гэтыя франты дапаўняюцца і абодва мусяць быць належна дацэньваныя ды браныя пад увагу. Трэба заўважыць, што калі нутраная праца пастаўлена на адпаведны ўзровень, яна аўтаматычна робіць прапаганду і навонкі. Што ж можа лепш аб нас сьведчыць у вачох чужынца, калі ня нашая нутраная згоды, гармонія, актыўнасьць і непакіснасьць у імкненьнях да нашае мэты.

Добра ж пастаўленая справа вонквай прапаганды грае вялізарную ролю і ў нутраным жыцці. Яна падымае сьведамасьць, актыўнасьць ды нацыянальную гордасьць самых беларусаў. (...)

Аб нутраной працы ўжо шмат пісалася ў розных беларускіх часопісах. Ужо агульна прынята, што асноўнымі момантамі гэтае працы зьяўляецца ўсьведамленьне яшчэ нацыянальна нясьведаных беларусаў, уцягваньне іх у беларускія арганізацыі, арганізаваньне новых патрэбных беларускіх арганізацыяў, пашырэньне йснуючых, ладжаньне культурных імпрэзаў у лепш зарганізаваных асяродках. Бязумоўна, гэта ёсьць найбольш важныя заданьні на сяньня. Але ёсьць яшчэ і шмат іншых момантаў, якія трэба абавязкава прыймаць пад увагу і выкарыстоўваць іх, покуль мы знаходзімся ў гэтым падрыхтоўчым пэрыядзе.

Кожны з нас сяньня ўжо павінен задумацца над тым, у якім кірунку ён зможа прынесці найбольш карысьці вольнаму беларускаму народу. Быць толькі нацыянальна сьведаным беларусам – гэта яшчэ замала; трэба, каб кожны з нас імкнуўся да вырабленьня зь сябе як найбольш паўнаважнае адзінкі. Вось тут і выпывае патрэба адукацыі. Здабываць ці папаўняць свае веды ніколі не запозна і ў нас заўсёды ёсьць на гэта магчымасьці; патрэбна толькі сільная воля. Калі немагчыма наведваць якую-небудзь рэгулярную навучальную ўстанову, можна пайсьці на вярчэрнія курсы, можна ўрэшце ў вольны ад працы час і самому ўдома дапоўніваць свае веды ўсімі магчымымі шляхамі. Стараннае вывучэньне мовы тых народаў, дзе мы цяпер часова прабываем, мае таксама вялізнае значаньне, бо ж толькі ведаючы мову, мы зможам у данай краіне весці вонкавую прапаганду й здабываць сярод чужынцаў прыцяляў і сымпатыкаў нашае справы.

Трэба таксама зьвярнуць належную ўвагу на выбар прафэсіі. Праўда, у бальшыні выпадкаў мы ня можам самі пастанаўляць аб выбары працы, а працуем там, дзе яе наагул можна атрымаць. Аднак там, дзе сякія-такія магчымасьці йснуюць, трэба імкнуцца да здабыцьця нейкае канкрэтнае прафэсіі, якая і пасля павароту на Бацькаўшчыну была б карыснай і патрэбнай у адбудове нашае краіны. Сярод беларускае моладзі не павінна быць выпадкаў, каб хто-небудзь выбіраў студыі ці прафэсію паводля таго, колькі грошай можна будзе атрымоўваць пасля. Мы павінны глядзець толькі на адно: якім чынам і ў якасьці каго мы прынясем найбольш карысьці нашаму народу.

Жывучы сярод чужых народаў у розных краінах, беларуская моладзь павінна ўважна сачыць і прыглядацца да найменшых драбніцаў у спосабе жыцьця, працы, арганізаванасьці гэтых народаў. Усё тое, што можа аказацца пажаданым і карысным у будучыні на Бела-

русі, трэба вывучаць і пераймаць. (...) /Мы/ маем нагоду пазнаць асноўныя фундаменты дэмакратыі, якую мы, беларусы, не заўсёды правільна разумеем. Мы ўжо наглядалі выпадкі, дзе, для нашага старэйшага грамадства, дэмакратыя была свабодай рабіць усё, што ў галаву прыйдзе, нягледзячы ці гэта прыносіць карысць, ці шкоду агульнай справе. Былі й ёсць выпадкі, дзе, калі данаму сябру арганізацыі не падабаецца, прыкладам, старшыня, ён выступае з яе, твораць новую арганізацыю, мэтай якое ёсць змаганьне з папярэдняй. Былі й ёсць выпадкі, дзе грамадзкая дысцыпліна і дабро беларускае справы канчаліся там, дзе пачыналася амбіцыя й „абражаная годнасьць“ данага дзеяча. Для беларуса дэмакратыя часта раўназначна з славутай „шляхоцкай сваволяй“. І вось мы, беларуская моладзь, павінны звярнуць на гэта належную ўвагу: хай нас Бог сыцеражэ ад гэткае „дэмакратыі“. (...)

Успрыймаць жа ад старэйшых мы павінны толькі тое, што ёсць запраўды карысным і шляхотным. А гэтага мы таксама знойдзем шмат. Для прыкладу возьмем тут хаця б ахвярнасьць для беларускае справы нашых некаторых грамадзкіх і палітычных дзеячоў ды і наагул усяго грамадства. Мы ж добра яшчэ памятаем, у якіх умовах паўставалі тут на эміграцыі першыя беларускія асяродкі, арганізацыі, школы, часапісы й г. д. Супаставіўшы тыя ўмовы з дасягнутымі вынікамі, мы можам быць гордымі з нашых бацькоў. Вось што мы й павінны пераймаць ад іх, бо гэтага мы тут на Захадзе не навучымся.

Гаворачы аб моладзі на эміграцыі, нельга тут ня ўспомніць аб аднэй вялікай, ці, хутчэй, найбольшай небясьпецы – асыміляцыі. (...)

Нельга аднак асыміляцыю блытаць з прыстасаваньнем да даных умоваў. (...) Але гэтае дапасаваньне павінна мець на мэце толькі здабыцьцё як найлепшых пазыцыяў і сродкаў праводжаньня працы ў карысць нашае вызвольнае справы. Ува ўсякім іншым выпадку такая адаптацыя стане пачаткам асыміляцыі і здрадай беларускаму народу. Свайго часу выдатны нямецкі паэт Гайнэ вельмі трапіна сказаў: „Хто думае аб сьмерці, той ужо напалову памёр“. Дык і мы не павінны навет на момант дапускаць думкі назаўсёды заставацца ў гэтых краінах ды раней ці пазьней асымілявацца, бо гэтакія думкі стануцца пачаткам нашае нацыянальнае сьмерці. Краіны, у якіх мы цяпер жывем, трэба разглядаць толькі, як этап на змагарным шляху да яснае будучыні ў вольнай Беларусі. Чым мацнейшыя будуць нашы рады, тым лягчэйшым і карацейшым будзе гэты шлях. Хай наш кліч „Наперад!“ падыме да маршу і тых, што ўжо ў чужых прыстанях пачалі разглядацца за цёплым і прытульным куточкам.

А. Будзіч**Будучыня й мы**

Моладзь! Моладзь! Моладзь!.. Колькі разоў мы ўжо чулі гэтае слова! Колькі разоў паўтараецца яно, асабліва, калі думкі сягаюць у будучыню, што заўсёды ўсьміхаецца нам прыямнейшай, салодшай усмешкай. У каго толькі ня зрывалася з вуснаў гэтае магічнае зачараванае слова: моладзь! Гэтак і цяпер, у цяжкія пераломныя дні беларускага вызвольнага змаганьня, скіроўваюцца думкі й словы да тых, на каго прыйшла чарга сплываць доўг перад жыццём ды, першым чынам, перад сваім народам. Гэта закон, што датычыць моладзі наагул. Мы – ня выключэньне зь яго і ня маем права ім быць. Аб нас і да нас шмат гаворыцца. Ад нас мноства спадзяюцца, чакаюць учынкаў тых, што былі таксама моладзям ды ў свой час зрабілі тое, чаго сяньня з поўным правам чакаюць ад нас.

Перад намі альбом, прысьвечаны моладзі. У ім доўгай радоўкай упісаны дзесяткі зваротаў, заветаў, просьбаў. Словы гэтыя пакінулі людзі, што далі нам прыклад сваім жыццём і ахвярай працай. Іхнымі вуснамі прамаўляе да нас, моладзі, глыбокае дазнаньне беларускае вызвольнае справы /гл. разьдзел X, „Заветы”/. Якія ж думкі пакідаюць яны сваім пераймальнікам?

„Што б вы ні рабілі – рабеце найлепш, памятаючы аб вашай вялікай службе Беларускаму Народу”.

„Каб вас успомнілі па сьмерці, ня будзьце мёртвымі пры жыцці”.

„Каб вас ня вучылі заўсёды іншыя, вучэцеся самі”.

„Помні, моладзь: хто згінаць прывыкне шыю, ужо вачэй ня ўзьніме угару”.

„Вы – нашая будучыня...”

„Вы – моладзь, вы – сіла, а таму сьмела разьбівайце жыццёвыя хвалі, і дасягнеце мэту”.

„Заўсёды наперад...”

„Працай і навукай пашырайце сярод чужынцаў славу аб Беларусі”.

„Маладосьць – непаўторны дар Провіду. Аддайце гэты дар Бацькаўшчыне”.

І колькі іх там – залатых, шчырых думак! Іх выпісалі нам нашыя папярэднікі й сучаснікі нацыянальнага вызваленьня. І гэтых заветаў пакінутых нам нязьлічоныя тысячы – тымі, што з усёй юнацкай шчодрасьцяй аддалі Народу сваю маладосьць – гэты цудоўны Божы дар. Кажная ахвяра ў імя гэтага ж Народу стаіць нязмоўкным заветам давесьці да канца пачатую справу. Дзякуючы гэным ахвярам, мы цвёрда ведаем, чаго мы хочам. Дзякуючы нашым ахвярам, нашы нашчадкі ня будуць шукаць па чужыне свае бацькаўшчыны.

У гэтыя словы трэба глыбока ўдумоўвацца. Іх мы мусім памятаць пры кожным нашым учынку, бо ў сказаным беларускае вызвольнае змаганьне мае ўсю сваю запраўднасьць, жыцьцёвасьць ды аснованасьць. Зусім не без падставаў чакаюць ад нас высілку працы й ахвяраў людзі, дазнаныя ў даўгагадовай барацьбе. Мы маем у сабе дар, што безаглядна мусім аддаць Бацькаўшчыне – нашу маладосьць, энэргію й здольнасьці.

І Кастусь Каліноўскі, і Ігнат Грынявецкі былі маладыя. Былі маладыя й тысячы іхных працягвальнікаў на ўсім прасьцягу наступных дзесяцігодзьдзяў. Яны далі сваё. Некаторыя зь іх маладымі й загінулі. Іхныя мужныя постаці горда высяцца на даляглядзе нашае гісторыі.

А мы? – нягодныя іхнага прыкладу? Дрыжым над невялічкім кавалачкам жыцьця? Будзем зашывацца ў мяшчанскія норы, закопвацца ў рызьзі, ды пасья гэтага называць сябе моладзям, а жываценьне жыцьцём? Будзем дабіваць гэтак дні, не пакінуўшы па сабе нічога і для нікога? Станемся немцамі, аўстралійцамі, амэрыканцамі ці маскалямі й палякамі, а мо сумясям усяго разам („людзьмі” зь вялікай літары, першым чынам) ці застанемся беларусамі, беларускай моладзям з усімі шляхотнымі рысамі, заўсёды сваімі ёй?

Чаго ж чакаюць ад нас? Што зможам мы даць Бацькаўшчыне, якая выправіла нас у сьвет у пошукі нацыянальнае Праўды й абароны ад згіנותы? Сяньняшнія трывожныя й адказныя дні патрабуюць ад нас яснага й наважанага адказу на гэтыя пытаньні. Вось ён:

Мы мусім усьцерагчыся самі й усьцерагчы сваіх сяброў ад дэнацыяналізацыі й матар’ялізацыі, на разбуральнае дзеянне якіх мы выстаўленыя сілаю абставінаў.

Матарыяльны дабрабыт сам у сабе – гэта зьявішча добрае й патрэбнае, але як жа часта ён разьядзе нашае нутро ды засланяе нам апошнюю мэту – вольную беларускую дзяржаву. Ужо некаторыя з нас у грашовай ліхаманцы пруща навозьлеп нямаведама куды, у ўсьцяжнай натузе схапіць усе выгады й камфорт жыцьця. Чым больш маюць, тым больш хочацца. Кажны новы дзень распальвае ў іх гэтую жадобу выгады, заміж утольваць яе. Грашовае твань беспаваротна ўцягвае іх у свае прадонныя нетры. Разгледзьмася вакол сябе, і мы ўгледзім гэныя няшчасныя ахвяры дабрабыту, для якіх усёй мэтай іхнага жыцьця стаўся даляр, шылінг, франк. Рабіць, зарабіць і зарэбіць гэта ўсё пад сябе – для іх гэта найвялікшае шчасьце...

„А, — кажа, — вы верыце ў нешта. Вось паджаницца б, набыць хату, аўта, ды пажыць урэшце...”

„Што?! – кажа, — Варочацца на бацькаўшчыну? А чаго я там ня бачыў? Столькі гараваў, дабіваўся, а цяпер адрачыся ад усяго гэтага?..”

І робіцца неяк агідна пасья гэткае гутаркі...

Дык мы ж яшчэ Бацькаўшчыну ведаем. Мы былі там. Нашыя ідэі звязаныя з канкрэтнымі асобамі й рэчамі: з бацькамі, з сябрамі, з полем ды лесам, што вечна будуць стаяць у нас перад вачыма. Шмат хто з нас прайшоў праз СБМ-аўскія дружыны й адчувае, зроджаны яшчэ ў юнацкай душы, гарачы запал да нацыянальнае працы ды цвёрдую веру ў ейную ўдачу. Але што ж з тымі, што падраслі на чужыне й не памятаюць гэтага; для якіх паняцце бацькаўшчыны – гэта ўсё, што бацькі ім змалі прышчапіць, мяшанае на кожным кроку з новай бацькаўшчынай-чужынай? Хто захаве ад нацыянальнае сьмерці гэтую частку моладзі, калі ня мы, ейныя старэйшыя сябры!

Мы мусім здабыць як мага найбольш асьветы – гэтае войстрае зброі беларускае вызвольнае думкі.

А як часта ў нас не дацэньваецца ды занябдоўваецца гэта! Якія вялізарныя магчымасьці марнуюцца хоць бы сабе й у Злучаных Штатах Амэрыкі (і ці толькі там!), куды пераехала шмат беларускае моладзі з сярэдняй ды няпоўна-сярэдняй асьветай? Які працэнт зь іх вучыцца цяпер? – далёка не завялікі ў параўнаньні з магчымасьцямі. А магчымасьці ёсьць бяспрэчныя, як і ў іншых краінах. Нажаль, шмат хто нат і не задумоўваўся, каб іх выкарыстаць. Прыехаўшы з галоднага нямецкага лягеру, зарабіць раптам 40-70 даляраў на тыдзень (бязумоўна, цяжка працуючы фізычна) ды паглядзець, як прыгожа можна пусьціць іх („пажыць” урэшце), дык куды там да навукі!.. Галава кружыцца: хочацца й аўта, і пікніку, і гулянку, і гэтага салодкага жываценьня, зь якім мы мусім штодзённа змагацца.

Бязумоўна, вучыцца каштуе шмат высілку, але – „у перашкодах дух расьце” – сказаў наш вялікі папярэднік, Уладзімер Дубоўка. Дзеля таго тыя, што адчулі смак і смагу асьветы, яснасьць заданьня, якое яна дае, мусяць лічыць сваім сьвятым сяброўскім абавязкам прыцягнуць да запраўднага жыцьця сяброў, якіх у іншым выпадку ўсмокча цяжкі зароботны канвэер ды хваралівае шуканьне саладкавага камфорту.

Мы мусім быць гатовыя да збройнага змаганьня за незалежнасьць беларускае дзяржавы.

Як часта мроім мы аб незалежнай Беларусі! Якіх ідыліяў ня будзем мы на ёй! А які цяжкі й суровы шлях разьдзяляе нас ад гэных, хто ведае, можа й блізкіх дзён!.. Ён будзе яшчэ больш балючы й цяжкі, калі мы ўжо цяпер не рыхтавацьмемся да яго -- ня фізычна, дык духова – а гэта так важна! – ды не падрыхтуем таксама й іншых. Ведайма адно: нас ніхто не пасадзіць у карэту й не завязе з нашымі куфрамі ды лахмоўцам на вызваленую і ўпарадкаваную бацькаўшчыну.

Як глыбока памыляюцца тыя, хто, хаваючыся ад іншых, прабуюць цешыць сябе думкай, што трывожны час пераседзіцца дзе-небудзь у зацішнай норцы, каб пасья, у добрае надвор’е, зь мінай вялікага

патрыёта, із збалелай па бацькаўшчыне душой (а можа навет і з добрымі намерамі) вярнуцца дамоў і расказаць там усім аб сваіх цярапеннях на чужыне па роднай зямельцы.

Хварэць душой, хоць бы сабе й шчыра, гэтага далёка замала. Гэткага патрыятызму нам ня купляць – яго аж залішне ў кожным выгодным фатэлі, пры кожным выпітым кілішку..

Упорыстае штодзённае працы патрабуе ад нас будучыня нашага народу разам зь цвёрдай пастановай быць гатовым у абліччы сьмерці давесьці, што нашыя словы сяння – гэта ня пустыя гукі.

Доля нашае Бацькаўшчыны пастаўлена яшчэ раз на шалькі гісторыі. Нам, і можа навет хутка, прыйдзеца йсьці туды, каб выратаваць яшчэ тое галоўнае, што застанеца пасля руінаў ды папялішчаў – беларускую незалежнасьць. Мы першыя й пойдзем із зброяй у руках ды станемся ейнымі ўзьмежнымі стаўпамі.

Гэтага апошняга чыну й спадзяюцца ад нас тыя, што ўжо ня змогуць стаць у калёны вайскоўцаў. Чакаюць гэтага ад нас, моладзі – ад свае будучыні.

№ 25, жнівень 1953

Б. Рагуля

Патрыятызм ці касмапалітызм

(...) Гэты артыкул, які ў асноўным прысьвечаны беларускай інтэлігенцыі, ставіць сабе за мэту (...) прадставіць пагрозу (...) страты пачуцьця патрыятызму, пагрозу стацца **касмапалітамі** ў агульна прынятым значэньні гэтага слова...

Некаторыя, прыкладам, уяўляюць, што паступіўшы на ўнівэрсытэт ці здабыўшы дыплём у тым ці іншым фаху, яны маюць поўныя асновы, каб стацца чалавекам, як яны часта гэта любяць гаварыць, зь вялікай літары. Быць эўрапейцам, быць грамадзянінам сьвету, тварыць агульналюдзкія вартасьці! (...) Гэтыя людзі хвальшыва ўяўляюць, што для тварэньня гэтых агульналюдзкіх вартасьцяў трэба **выйсьці** з нацыянальных ці лепш сказаць беларускіх рамак. Гэтыя беларускія рамкі становяцца для іх, у іхным памылковым паняцьці, лішне вузкімі і недастатковымі для выкананьня прадбачанай для іх ролі ў сьвеце. Гэта якраз і ёсьць тое захапленне касмапалітызмам за кошт патрыятызму. (...)

Паспрабуем бліжэй разгледзець гэтыя два паняцьці і прадставіць іх у належным сьвятле. Пачнем ад дэфініцыяў.

Бацькаўшчына: тэрыторыя, заселеная ад вякоў нашымі продкамі, тэрыторыя, дзе мы радзіліся й узраслі.

Патрыятызм: любоў да бацькаўшчыны. На гэта складаюцца наступныя мамэнты: атавізм, фармаваньне асабістасьці ды любоў да самога сябе.

Цераз атавізм мы маем у сабе спэцыфічныя рысы характару, якія фармаваліся вякамі ў нашым народзе. Гэта праявы як духоўныя, так і чыста фізычныя. Кожны з нас – гэта канцэнтрат усіх тых беларускіх свомасьцяў, набытых на працягу стагодзьдзяў.

Фармаваньне нашай асабістасьці – гэта ня толькі ўзгадаваньне, якое мы атрымалі ад нашых бацькоў, школы, навакольля, але й уплыў нацыянальнае культуры – здабыткаў прадзедаў. Асаблівасьць кожнага з нас – гэта папярэчны перарэз, зь якога ўмелае вока магло б адчытаць рост нашага народу, як дасьведчаны геаляг адтварае гісторыю зямлі на аснове паасобных пластоў.

Любоў да бацькаўшчыны – гэта асноўная праява любові да самога сябе. Зразумела, тут не бярэцца на ўвагу здэфармаванай любові да сябе, якая праяўляецца ў эгаізьме ці эгацэнтрызьме. Любіць сябе – гэта любіць усё тое, што ў мяне добрае, яго культываваць, разьвіваць, прамяняваць нагонкі.

Любоў да бацькаўшчыны – гэта таксама прывязанасьць да асяродзьдзя. Першым асяродзьдзем, да якога мы прывязваемся, гэта сям’я. Бацькаўшчына ж – гэта сям’я ў шырэньшым маштабе.

Прывязанасьць да асяродзьдзя родзіцца з усьведамленьня залежнасьці ад яго. Ня столькі залежнасьці матарыяльнай, фізычнай, як духовай. Наша асяродзьдзе, наша бацькаўшчына – гэта наша мова, песні, гэта казкі бабуляў, гэта шум лесу, гэта хата, крытая саломай, гэта запушчаны могільнік, гэта школа, прыказкі, загадкі; гэта ўзгоркі, лугі й сенежаці; гэта супольныя пачуцьці, перажываньні – гэта радасьць і гора, гэта цяргеньні й узнагароды, гэта аднасьць духовая, гэта спосаб жыцьця. Усё гэта нас фармавала, усё гэта з нас зрабіла тое, чым мы зьяўляемся сям’яны. Мы ня нехта, ня нешта, а мы – беларусы.

Знайшоўшы, пазнаўшы і ўявіўшы сябе, як частку асяродзьдзя, ці ж не дае гэта лепшых магчымасьцяў дасканаленьня сябе, а гэтым самым і свайго асяродзьдзя, ягонай культуры, цывілізацыі, маральных і духоўных якасьцяў? І наадварот: як беднымі станемся мы, згубіўшы ня толькі асяродзьдзе, але й гоняны дары.

Гаворачы аб патрыятызьме, трэба аддзяліць ад яго паняцьце шавінізму. Шавінізм мы адкідаем ня толькі таму, што ён не адказвае характару беларуса, але й у самым прынцыпе. Шавінізм – гэта таксама любоў да бацькаўшчыны, толькі з тым адценьнем, што гэта любоў ня толькі ўсяго, што добрае, але й таго, што дрэннае. Гэта эгаізм у шырэньшым маштабе, дзе бяскрытычна любіцца ўсё, што чалавеку

ўласьцівае, бяз увагі на тое, ці яно добрае, ці благое. Акрамя таго, шавінізм злучае ў адным паняцці й ставіць на адзін узровень два наймагутнейшыя пачуцьці, асноўныя матары людзкой дзейнасьці: любоў і нянавісьць. Наколькі першае канструктыўнае, настолькі другое – дэструктыўнае. Такое спалучэньне можа даць беспасярэднія карысьці на кароткую мэту, але забівае духова народ і выэліміноўвае яго да пэўнай меры ад карыстаньня агульналюдзкімі скарбніцамі і бадай поўнасьцяй ад укладу ў іх.

Касмапалітызм – гэта ідэялягічная канцэпцыя, што зьяўляецца вынікам чыста тэарэтычных разважаньняў. Яна цьвердзіць, што бацькаўшчынай чалавека зьяўляецца ўвесь сьвет і чалавецтва. (...)

Няма сумлеву, што акрамя добра асабістага ці дадзенай групы, ёсьць дабро супольнае або агульналюдзкае. Паўстае пытаньне: як жа пагадзіць дабро, скажам, групавое з агульналюдзкім ды як трэба дзеяць, каб усё ж унесці ўклад у агульналюдзкую скарбніцу? На гэтае пытаньне дае нам вельмі добры адказ ведамы сацыёляг Леклерк у сваіх „Лекцыях натуральнага права” (Jaques Leclerque: Leçons de Droit Naturel. Vol. I. Le Fondement du Droit et de la Société. Namur-Louvain, 1947).

Ён піша: „Якім чынам я мог бы працаваць лепш для людзкага роду, як не разьвіваючы тое дабро, якое я ўжо маю ў сабе, тыя рысы людзкага характару, культуру, цывілізацыю, маральныя вартасьці, што мне ўласьцівыя, дзякуючы таму асяродзьдзю, дзе я жыў, якія адказваюць маім здольнасьцям, майму тэмпэраменту, якія створаны для мяне ды для якіх створаны я. Будучы бэльгійцам, найлепшы спосаб для мяне працаваць для чалавецтва, гэта працаваць па-бэльгійску, як для француза – па-француску, немца – па-нямецку, галяндца – па-галяндзку...” І мы дадамо за ім: як для беларуса – па-беларуску. Леклерк робіць вывад: „Я буду служыць чалавецтву, служачы ў першую чаргу майму краю”. І далей: „Быць карысным элементам тае супольнасьці, часткай якое я зьяўляюся, і працаваць над тым, каб гэтая супольнасьць сталася сама карыснай часткай у вялікай супольнасьці чалавечага роду, — вось патрыятычны абавязак кожнага, выражаны ў формуле агульналюдзкага супрацоўніцтва.” (...)

У адным з асноўных законаў опыці гаворыцца, што сіла асьвятленьня адваротнапрапарцыянальная да квадрату адлегласьці. Тое ж і ў нашым выпадку: чым бліжэй мы будзем да крыніцы – бацькаўшчыны – тым больш сьвятла будзе праменяваць ад нас, тым больш будзем карыснымі элементамі чалавечай супольнасьці. (...)

Для паднявольненых народаў касмапалітызм столькі ж небясьпечны, як і поўная асыміляцыя панявольнікам: ён пагражае ім духовай сьмерцяй, паховінамі аднэй складовай часткі чалавецтва з уласьці-

вымі для гэтай часткі духовымі вартасьцямі. І наадварот: імкненьне да захаваньня і ўзбагачваньня гэтых варасьцяў, імкненьне да стварэньня спрыяльных абставінаў для іхнага разьвіцьця й росту, праца над узьняцьцем свае нацыянальнае супольнасьці на належны ўзровень, каб зрабіць зь яго карысную частку чалавечае супольнасьці, якраз і будзе той вялікай заслугай перад чалавецтвам. Лішнім хіба будзе дадаваць, што такія спрыяльныя абставіны можа даць у першую чаргу свая незалежная дзяржава. (...)

Заданьне наша – ня стацца эміграцыяй, але заставацца беларускай эміграцыяй. Імкнуцца й працаваць, каб зьяднацца із сваёй супольнасьцяй – Бацькаўшчынай, стварыць спрыяльныя ўмовы для духовага росту беларускага народу, зрабіць яго карыснай часткай вялікае чалавечае супольнасьці.

Мы – беларусы, будзем жа па-беларуску служыць чалавецтву, служачы ў першую чаргу свайму краю.

◆ №26, сьнежань 1953

УСПАМІНЫ

Натальля Арсеньнева

Кузьня духу
(Крыху ўспамінаў)

Ад Рэдакцыі: Сёлета, 1-га студзеня, спаўняецца якраз 30 гадоў з дня заснаваньня Першай Віленскай Беларускай Гімназіі. Яна зьяўлялася запраўднай кузьняй духу – зь ейных муроў выйшлі дзесяткі нязломных змагароў за лепшую долю нашага народу на ўсіх франтах. Абсальвэнткай гэтае Гімназіі зьяўляецца й нашая слаўная паэтка Натальля Арсеньнева, успаміны якое маем гонар зьмясьціць на балонах нашага часапісу.

Шумна у клясе, шумна і нудна,
Сьцены шырокія душаць мяне.
Словы вучыцеля ціха, марудна
Льлюцца, іх слухаць ня хочацца мне.
Там, ля дзвярэй так вясёла сьмяюцца,
Тыя чытаюць, другія крычаць.
Я ж... я гляджу на праменьні, што йрвуцца
Ў цёмную клясу і ў шыбах гараць.

А за вакном штось шапочуць таполі,
 Неба сінее прыветная даль,
 Даль, што ня зьведаць яе нам ніколі,
 Сьветла-празрыстая, быццам крышталё.
 Дыхае сьвежасьцяй сад пажайцелы
 Ё салі „Ад веку мы спалі” пяюць...
 Нудна сядзець мне у клясе дзень цэлы,
 Калі праз вокны паціху, нясьмела
 Восені гукі пльвучь.

Як даўно гэта было! Колькі гадоў таму? Лепш ня лічыць... Але яшчэ й сяньня, перачытваючы гэты, адзін зь першых маіх, школьны верш, я ня толькі выразна бачу і нашу вялікую, змрочную клясу, ня толькі чую манатонны голас настаўніка эканамічнае геаграфіі (нудная рэч!), і прыпамінаю постаці маіх сябровак і сяброў, але адчуваю навет настрой гэтае даўно мінулае гадзіны, той дзіўны восеньскі смутак, якім так часта сьціскалася тады, дый сьціскаецца й сяньня маё сэрца днямі, калі „дыхае сьвежасьцяй сад пажайцелы”, калі на сьвеце пануе восень.

Чым жа вытлумачыць тое, што далёкія дні юнацтва, праведзеныя на школьнай лаўцы Першае Віленскае Беларускае Гімназіі, не патрапілі зацерціся ў маёй памяці, як шмат чаго іншага, што жывуць яны й хвалююць мяне даўно аджытымі радасьцямі й смуткамі навет яшчэ тут, на далёкім, цяжкім выгнаньні? Я думаю таму, што мне давалося вучыцца якраз не ў якой іншай, а ў Першай Віленскай Беларускай Гімназіі, у старых Базыліянскіх мурах роднае Вільні.

Створаная зь вялікімі цяжкасьцямі й намаганьнямі, проста зь нічога, некалькімі гарачымі, натхнёнымі людзьмі, яна і ў вучнях будзіла такую ж самую імклівасьць. У ейных мурах ня можна было заставацца пасыўным, абыякавым. Мы, групка гарачае, як заўсёды гэта бывае, моладзі, так гэта й адчувалі. І таму з муроў улюбёнае школы шмат, шмат хто з нас вынес ня толькі большыя ці меншыя веды, але й нясыціханае каханьне да ўсяго роднага, да свае школы, настаўнікаў, Вільні, да свайго народу, да Бацькаўшчыны і жаданьне бачыць яе вольнаю і шчасліваю.

У часоў, калі я паступіла вучыцца ў Гімназію, а было гэта хутка пасля ейнага заснаваньня, склад настаўнікаў нязвычайна спрыяў якраз патрыятычнаму, нацыянальнаму ўзгадаваньню моладзі. Досыць сказаць, што ў нас выкладалі браты Луцкевічы (Іван – заснавальнік Гімназіі, нядаўна быў памёр і я яго, на вялікі жаль, не засьпела), Аркадзь Смоліч, аўтар адзінае ў той час і шырока карыстанае й сяньня „Геаграфіі Беларусі”, фізык Трэпка, браты Багдановічы, вядомая ўсім нашым вілянчуком цётка Алёна, ну й перадусім улюбёны,

строгі настаўнік, хросны бацька мой на паэтыцкай ніве, пісьменьнік Максім Гарэцкі. Ён меў на мяне найбольшы ўплыў і хто ведае, ці стала б я наагул Натальляй Арсеньневай, каб не ягонья ўважлівая, крытычныя, але будзячыя веру ў свае сілы адносіны да майго таленту, які толькі што прабіваўся, як парастак з-пад зямлі, каб не ягонья добрыя рады, ягонья назіраньні за маім ростам. А Антон Луцкевіч, наш выкладчык гісторыі, а пасьля й беларускай літаратуры! У ім проста адчувалася глыбокая пашана й каханьне нашай мінуўшчыны, піэтызм да кожнага слова нашых старых кронікаў, кнігаў. А якія цікавыя рэчы расказваў ён нам аб Максіме Багдановічу, зь якім быў у вельмі блізкіх дачыненнях, як перахоўваў ён кожны шматок паперы, запісаны рукою паэта, кожны ягоны ліст! Хіба ён, Луцкевіч, якраз і навучыў мяне любіць і разумець Багдановіча, імкнуць па ягоных сьлядох, кахаць тое, што ён кахаў, і, не лякаючыся, упарта йсьці за ягонаю радаю паэту:

*Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш,
Абрабіць яго трэба зь цяргеньнем.
Як ударыш ты ім, — ён, як звон зазьвініць,
Пырснуць іскры з халодных каменяў.*

Цяжкія тады былі часы. І халодныя, і галодныя. Настаўнікі й вучні цяргелі шмат нястачаў. Вайна (праўда, не ў такой меры як апошняя, перажытая намі) выбіла жыцьцё людзей з прывычнае каляіны й цяжка было шмат каму йзноў трапіць у яе. Настаўнікі працавалі месяцамі бяз грошай, раніцой – у клясах, па абедзе – па грамадзкіх справах, вечарамі й начамі – творачы. Вучні, поўгалодныя, дзяліліся кніжкамі, сшыткамі, кавалкам хлеба. Крыху дапамагала амэрыканская ІМКА, дакармлівала ў адмысловых кухнях, але ўсё гэта сяння забылася, ці мо лепш сказаць, перажываецца йзноў і таму ня вартае ўвагі. Але жыцьцё, якім жыў тады наш малады дух, не забудзецца, хіба, ніколі. Не забудзецца, не памрэ ў памяці й кузьня гэтага духу – Першая Віленская Беларуска-Гімназія, якая на ўсё жыцьцё зрабіла мяне тым, чым я ёсьць. Загартаваўшыся ў гэтай кузьні, я магла сьмела пісаць у найцяжэйшыя навет часіны:

*Лёс мне казаў сяння быць амазонкай,
Меч даў у рукі, а сэрцу – адвагу.
Годзе сьпяваць аб сасоньніках гонкіх,
Годзе зьмярканьні абдорваць увагай.
Сьмела, наперад,
ня ў сонечны вырай,
Як бы ні вабіў ён мёдам і хлебам,
Але праз шэры трыпутнік і пырнік
Бацькаўскай сьцежкай, радзімаю глебай.
Сьмела наперад!*

Насустрач лагчынам,
Вольхам, апырсканым травеньскай цвільлю,
Хмарам пярэстым, падзеям і чынам,
Дзе пехатою, а дзе і на крыльлі!
Іх не зламiла нам горкае ўчора,
Іх нам ня зьвяжа й змагарнае сяньня,
Сьмела наперад,
хай рэха уторыць
Нашаму маршу па сьцежках жарсьцьвяных!
Клікаць жыцьцё, жыць скупую надзеяй
Сьмешна, —
пакору час пылам распыліць.
Сяньня мы самі жыцьцём палымнеем,
Сяньня мы самі й надзея, і сіла!
Сьмела ж, наперад,
ня ў вырай прывольны,
Як бы ні вабіў ён мёдам і хлебам,
Але па нашую ўпартую долю,
Птушку, што ўсё шчэ
лунае ў паднеб'і.

№16, студзень 1949

НЭКРАЛЁГ

Я. Яшчар*

Абарванае жыцьцё

(З прычыны сьмерці Аўгена фон Энгельгардта)

7-га лістапада 1948 г. у аднэй з санаторыяў Баварыі (Нямеччына) закончыў сваё жыцьцё ведамы нямецкі беларусавед і прыяцель беларускага народу – Аўген фон Энгельгардт.

Кажны звычайны народ мае больш ці меш прыяцеляў спасярод людзей іншых нацыяў, якія аддаюць яму ўсе сілы ды здольнасьці, служаць яму лепш за многіх сваіх. Да такіх прыяцеляў беларускага народу належаў і памерлы Энгельгардт.

Сьмерць ягоная – вялікая для беларусаведы страта, бо беларусаведаў у Эўропе вельмі мала. Нічога, напрыклад, пакульшто ня чуваць аб

*Псэўдонім др. Вітаўта Тумаша.

тым, каб нехта з ангельцаў паважней займаўся беларускімі навуковымі пытаннямі. Тое самае можна сказаць і аб Італіі. У Францыі кнігу аб Беларусі некалі выдаў прафэсар René Martel („Les Blancs Russes. – Etude historique, géographique, politique et économique.” Paris, 1929). Ды гэта і будзе, нажаль, хіба адзіная пакульшто французская кніга аб нас, напісаная французам, і сянняя ўжо значна перастарэлая.

Прыемная неспадзеўка – гэта нарвэжац Ch. S. Stang, гістарычна-філялягічная праца якога аб старой беларускай літаратурнай мове з пары Вялікага Княства здраджвае добрае знаёмства закранутага пытання гэтым, адносна далёкім ад Беларусі, скандынаўцам (Ch. S. Stang: Skrifter Uttgit av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse 1935. Nr. 2. Oslo, 1935).

Заўсёды крыху лепш было з гэтым у нямецкай навуцы. У апошнім дзесяцігодзьдзі цікавую аднатомную гістарычна-эканамічную працу аб гаспадарчым значэнні валочнага памеру, праведзенага ў пару вялікага князя Жыгімонта Аўгуста, даў Walter Konze. Іншы даследнік Langsch апублікаваў каштоўную кнігу аб мастацкай вартасці казаньяў Сымона Полацкага (Johannes Langsch: „Die Predigten der «Coena spiritualis» von Simeon Polockij vom literarischen Standpunkt. Leipzig, 1940). Dr. Kosack пісаў аб нашых гаспадарчых праблемах. Была апублікаваная й значная колькасць працаў драбнейшых.

Ды ўсе вышэй успомненыя аўтары закраналі беларускія тэмы толькі пабочна, часам навет зусім прыпадкова, або апрацоўвалі, хоць і зь нямецкай грунтоўнасцяй, але толькі адну тую ці іншую навуковую праблему. Толькі адзін Энгельгардт у апошнія гады свайго жыцця аддаваўся беларускім навуковым ці літаратурным пытанням цалком, бяз рэшты. Толькі ён паставіў сабе за мэту даць у нямецкай мове для нямецкай і сусьветнай навукі некалькітомную грунтоўную манаграфію аб Беларусі.

Беларусь Энгельгардту ня была толькі далёкаю, чужою й знаёмаю толькі зь бібліятэкаў ды старасховаў краінаю. Ён сам быў ураджэнцам беларускае Дзвіншчыны; там ён рос і гадаваўся. Ня столькі шмат, нажаль, як хацеў, пасыпеў Энгельгардт даць аб Беларусі, бо пачатую працу, разам з жыццём, абарвала цяжкая хвароба грудзей.

Галоўная й найбольшая яго для нас заслуга – гэта вялікая кніга „Weissruthenien: Volk und Land”. Гэта нямецкі аднатомнік (як дагэтуль – адзіны) з нарысамі зь беларускае гісторыі, літаратуры, этнаграфіі, эканомікі й палітычнага руху. Павышае вельмі навуковую каштоўнасць кнігі паданьне аўтарам шматлікіх жаролаў да кожнага пытання ды зьмешчаныя ў канцы кнігі тэксты гістарычных актаў і дакумантаў.

Мае гэтая кніга й некаторыя загані. Перадусім – гэта першае выданьне задуманай вялікай асноўнай манаграфіі, выданьне ваеннае,

робленае насыпех. Стуль некаторыя аддзелы недастаткова яшчэ перадуманыя й пераапрацаваныя, і сама праца носіць часта больш кампіляцыйны, чым арыгінальны характар. Стуль таксама некаторыя драбнейшыя памылкі й недакладнасці, а між імі й адна паважнейшая: Энгельгардт за Карскім паўтарыў памылковы пагляд аб тым, што заходняе Палессяе (Берасьцейшчына ды Піншчына) украінскія, хоць у пазьнейшых сваіх працах сам Карскі памылку гэтую выправіў.

Памылак гэтых Энгельгардт вельмі шкадаваў і зьбіраўся іх выправіць у другім поўным выданьні сваёй кніжкі, на што, аднак, нажаль, не дазволіла ўжо перадчасная сьмерць.

Другі недахоп кнігі – гэта значны на ёй уплыў расейскае навуковае літаратуры з царскіх яшчэ часоў, з пары г. зв. народніцтва, зь ведамым апякунча-бедавальніцкім падыходам да Беларусі й беларускага народу.

Паза гэтым, яшчэ й другі дзейнік фармаваў пагляд Энгельгардта на беларускія пытаньні: Энгельгардт, як і бальшыня немцаў, быў у сваю пару пад уплывам нацыянал-сацыялістычнага сьветапагляду й рашчараваўся ў ім тады, калі сам у часе вайны пабачыў усю недарэчнасьць Гітлеравай палітыкі ў адносінах да іншых, нянямецкіх народаў. Вось сьляды нацыянал-сацыялістычнага сьветапагляду, якія знаходзім яшчэ ў некаторых аддзелах кнігі, належаць таксама, бязумоўна, да яе заганаў.

Ды нягледзячы на ўсе гэтыя заганы, кніга Энгельгардта мае вялікае для нас навуковае значаньне, як адзіны пакульшто абшырны інфарматар аб Беларусі ў даступнай для кожнага эўрапейца нямецкай мове.

Маючы немалыя літаратурныя здольнасці, у апошнія гады свайго жыцця, ужо ў санаторыі, Энгельгардт узяўся за пераклады твораў беларускіх пісьменьнікаў на нямецкую мову. У выніку гэтае працы ён пакінуў нам зборнічак вершаў Максіма Багдановіча па-нямецку, пераклаў „Апокрыф” таго ж Багдановіча ды прыгатаваў да друку зборнік апавяданьняў. Пачатую працу над перакладам твораў Купалы абарвала ўжо сьмерць.

Так з адыходам Энгельгардта беларускі нацыянальны рух згубіў цэннага чужынца-навукоўца й адначасна пісьменьніка, што свае сілы й здольнасці аддаваў на карысьць беларускаму народу. Сяньня, нажаль, ня відаць яшчэ, хто зь нямецкіх вучоных ці пісьменьнікаў мог-бы яго заступіць. У ім беларускі народ згубіў шчырага прыяцеля й працавітага талачаніна свае нацыянальнае справы.

ЛІСТЫ

Ніжэй зьмешчаныя лісты, у якіх закранаюцца справы Дванаццаткі, часапісу „Наперад!” ды грамадзка-культурнае й палітычнае працы, якою займаліся сябры Дванаццаткі. Лісты разьмешчаныя ў храналягічным парадку. Пропускі пазначаныя шматкроп’ем у круглых дужках. У простых дужках – аўтарскія паясьненні. Арыгіналы лістоў знаходзяцца ў архіве аўтара.

1948 10 III – Ліст Аўгена Каханоўскага да Янкі Запрудніка й Дванаццаткі з водгукам на часапіс („газэту”) „Наперад!”

Шаноўны Спадар Запруднік і ўся „дванаццатка”!

Ваш ліст ад 15.II.48 г. я атрымаў, але із спазьненнем і ня ведаю, ці дойдзе гэты мой адказ да Вас. Гэта першы Ваш ліст да мяне. Зь ліста др. Грышкевіча зь Лёндану ведаю, што свой адрас Вы мяняеце й, магчыма, ужо маеце зноў іншы.

Ваш ліст да мяне й іншых маіх сяброў і скаўтаў (ліст Буты да „Васількоў”) мяне асабіста й усіх нас шмат радуе. Чытаем іх зь вялікай гордасьцю. Цешымся, што Вы з чэсьцю рэпрэзэнтуюце ў Ангельшчыне наш народ. Вашая газэта „Наперад” і іншая грамадзкая праца – пачынаньне, вартае ня толькі ўвагі, але й пахвалы. Ідзеце й далей гэтай дарогай, не заламвайцеся перад цяжкасьцямі, спакойна й церпяліва перамагайце іх.

Цяпер што да Вашых просьбаў. Я зь лістоў ня ведаю, ці атрымліваеце Вы „Бацькаўшчыну”. Калі ж не – вышлем Вам усе №№, пачынаючы ад №1. На днях вышлем брашуры „1917-1947” і „1918-1948”. Але нам трэба ведаць Вашы сталы ці болей-меней сталы адрас. Тады рэгулярна будзем высылать усё, што выходзіць. У газэту „Наперад” таксама што-небудзь прышлём.

Што да Вашых вершаў і інш. матар’ялу, зьмешчанага ў газэце, то ён зусім добры. Трыялеты нерамансавыя – г. зн. не на тэмы аб каханьні пісаць можна. Такіх трыялетаў у беларускай паэзіі (П. Трус, М. Багдановіч, А. Салаей і г. д.) і літ-ры іншых народаў ёсьць шмат. Той матар’ял, які Вы друкуеце ў газэце „Наперад”, сьветчыць аб Вашым творчым росьце, і гэта ў дачыненьні да ўсіх – да Вас асабіста, Цьвірка й Шчэцькі. Я па псэўдонімах, жанрах і стылю ведаю, хто што з Вас пісаў. (...)

Урэшце, перасылаю Вам ад свайго ўласнага ймя й імя скаўтаў шчырае прывітаньне з нагоды нашага вялікага нацыянальнага сьвята – 30-х угодкаў Акту 25 Сакавіка.

Жыве Беларусь!

Будзьце здаровы!

Ваш Аў. Каханоўскі

1948, Вялікдзень. – Ліст Міхася Міцкевіча зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Англіі з ацэнкай часапісу „Наперад!”.

Хрыстос Уваскрос! Дарагі Янка!

Ліст Ваш атрымаў якраз на Вялікдзень. Ці трэба казаць, што я вельмі

рад Вашай памяці аба мне? І вельмі рад таму, што Вы бадзёрыя, дужыя ды штораз больш шырэй разгортваеце сілы. Дык яно й ня дзіва: глянеш, бывала, на хлапцоў, як купаюцца, дык аж уцеха бярэ. А ў здаровым целе здаровы дух. Дык калі прыняць пад увагу, што зьядалі па сем супоў і сем аўсянак – мусіла ж нешта, як той казаў, выйці.

Вас пэўне ж цікавіць, ці харошае Вашае дзіцянё. Трэба сказаць, што ўсіх бацькоў, асабліва матак, цешаць найбольш іх дзеці. Бывае й так, што дачка зусім цямця-лямця няўдалая, а матка кажа: „Ах мая ж ты ўдаленькая!” Праўда, гэтае прыраўнаваныя ня ў поўнасьці можна прыкладаць да „Наперад” і Дванаццаткі, бо Вашае дзіця заўсёды і ўсьцяж можна удасканалваць ды яно зусім і не „цямця-лямця”.

Яшчэ трэба ведаць і тое, што ацэна й крытыка ёсьць заўсёды суб’ектыўныя й не заўсёды адпаведна-ўласьцівыя й праўдзівыя. Натуры моцныя й здольныя – ці то паэты-пісьменікі, ці то кампазытары, ці то артыстыя, ці іншыя мастакі – выслухоўваюць крытыку, стараюцца выцягнуць зь яе карыснае, стараюцца знайсці не спасьцярэжаныя ў сваім уяўленьні зьявы, але ня бегаюць, ня гнуцца перад крытыкамі й не падпарадкоўваюцца ім безапеляцыйна, хто б ні былі гэтыя крытыкі.

З свайго боку, калі б мне трэба было крытыкаваць „Наперад”, не магу ж я быць патрабавальным да пачынаючых так, як быў бы патрабавальным да знаных ужо старэйшых людзей. Але каб, напрыклад, Сабалеўскія, Рагулі В., Шчорсы /палітычныя апанэнты/ хоць бы і ў супалцы зь Ігнатавічамі выдалі такі вась”Наперад”, як Ваш, я шчыра перахрысьціўся б і сказаў бы: „А хвала Табе Богу, што прывярнуў Ты іх на ўласьцівую дарогу й паслаў ім яснасьць розуму!”

У №7 „Наперад!” ёсьць недахопы, карэктарскія фактычна. Пэўне ж зьмест артыкулаў ня можа скочыць вышэй аўтарскага сьветапагляду, яго разьвіцця й публіцыстычнай ці літаратурнай вырабленасьці. Чалавек жа родзіцца, расьце, расьцьвітае, мужнее і ў сэнсе грамадзка-людзкіх здабыткаў і пераконаньняў – не старэе. Так і тут. І я думаю, што недахопы паправацца самі сабой, а за тэматыку 7 №, падбор матар’ялу ну і граматынасьць нельга зачапіцца, каб хацеў паганіць.

Вось адносна перадавіцы й, наагул, фактычна-гістарычнага матар’ялу, трэба цьвёрда ўцяміць і трымацца сьцісласьці, уласьцівасьці, праўдзівасьці. Бо з артыкулу выглядае недастатковае веданьне аўтарам разгортваньня гістарычных падзеяў 1917, 18 гадоў. А ў „Устаўной Грамаце” не магло быць напісана: „беларускія часьці Меншчыны, Віцебшчыны, Горадзенш-

*Дзядзька Міхась Міцкевіч ня меў пад рукой тэксту трэцяй Устаўной граматы Рады БНР, пра якую тут гутарка. А там напісана: „Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбэнную перавагу беларускі народ, а гэта: Магілёўшчыну, беларускія часьці Меншчыны, Гродзеншчыны (з Гроднай, Беластокам і інш.), Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежныя часьці суседніх губерняў, заселеныя беларусамі”. (Сягей Шупа, укл. „Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі”, т. 1, кн. 1. Вільня – Нью-Ёрк, 1998, с. 63.)

чыны...”* Такія рэчы трэба ўсталываць як мага найсьцісьлей. Зьмест жа, кажу, зусім як старым рэдактарам падабраны адпаведна. Ня шкодзіла б, напрыклад, фатаграфія, ці ўспамін аб кімсь зь людзей 1917-18 гадоў: Лёсік, Смоліч, Цьвікевіч, Некрашэвіч, Гарун ці іншыя. Але ж я ведаю, што гэта й цяжка зрабіць і, відочна, для Вас было немагчыма.

Падабаецца мне „Той самы Кастусь” Вазёрнага. Праўда, гэта такі эскіз з абразкоў. Але, ведаецца, глыбей прадумаўшы гэтую тэму, маючы, як кажуць, набітую літаратурную руку, ведама й здольнасьць, можна напісаць прыгожы раман з гістарычнай мінуўшчыны, чаго нам, як хлеба, трэба. А хто ведае, калі Бог паможа, мо аўтар пойдзе па гэтай дарозе? Ды вось я ня ведаю, хто гэта. Мо Урбан?

Бо Багун, я думаў бы, што гэта Шчэцька? Але паколькі там справа йдзе пра Глыбокае, дык, відочна, гэта хтось іншы. У яго заўважаецца нахіл да мовы прастарэка-лірніцкай ды да алегарычна-філязофскіх спасьцеражэньняў і выснаваў. Гэта спэцыфічная надзвычай цікавая азнака псыхалёгіі нашага народу. І надзвычай удзячная дарога да працы. Таму лягенды свае Багун павінна апрацоўваць з асаблівай уважлівасьцяй, разважлівасьцяй і любасьцю. Мова павінна плысьці, як спакойная вада ў рацэ, а зьвінець, як найлепшая тонкая сталь. Ні адняць, ні дадаць да гэтае мовы нельга нічога. Так і ўгляд у сутнасьць перажытага і ў выснавы павінна быць глыбокі, удумлівы. Ацэнка легендарных выснаваў народных павінна быць праніклівая, бо мудрасьць народная вельмі глыбокая. Напрыклад, у „Кургане” мне неяк незразумелым, ці можа сказаць, ня зусім да спадобы момант, калі князь ахвяраваў сваё жыцьцё за народ, а пачаў князяваць новы князь і нібыта вярнулася ранейшае шчасьце. А дзе ж яно? Зьмеі кішаць на зямлі далей. Гаворыцца ж гэта пра курган каля Глыбокага, у рэальным месцы й прыблізна ў рэальным часе. Але Багун мяне покуль што найбольш цікавіць.

І пакуль што, я на гэтым спынюся. Бо канчаецца зараз мой ліст. (...)

І покуль што бывайце здаровы. Прысылайце чарговы нумар. Усяго, што хацеў бы сказаць, зараз ня скажаш.

Жадаю Вам здароўя.

З паважаньнем – М. Міцкевіч.

1948 18 VI – Ліст Барбары Вержбаловіч зь Нямецчыны Дванаццатцы ў Англіі пра настрой у Міхэльсдоффе, тэатральныя гастролі.

Дарагая Моладзь!

Яшчэ 25-га Сакавіка, быўшы ў Ватэнштэце на канцэртах, я паслала на імя Буты падзяку за ліст і віншаваньні з сьвятам для Дванаццаткі, з апісаньнем і нашага жыцьця і працы. На жаль, відаць, ліст гэты Вы не атрымалі, бо адказу ня было. Цяжка перадаць Вам мае пачуцьці, калі я атрымала Ваш сардэчны ліст зараз па ад’ездзе. Ён моцна закрунуў маю душу і захавала я яго на далейшыя прыемныя ўспаміны аб Вас. Дайце веры, што не адно матчына сэрца аблілося крывёй у час разьвітання з Вамі і паслала прак-

лёны тым, хто прычыніўся да Вашага раптоўнага і не пажаданага выезду. Але веру ў тое, што мае быць, тое мусіць стацца. Веру, што цяжкі Ваш шлях прывядзе Вас із славай на Вашу Бацькаўшчыну і дасьць Вам лепшую долю, а разам з Вамі і нам старэйшаму пакаленьню. Сочым увесь час за Вашым жыцьцём і працай, чытаем Ваш вельмі цікавы і добры часапіс і каротка гаворачы ганарымся нашай слаўнай Дванаццаткай. Да пашле Вам Бог і далейшых удач. Адно, як матка раю, заашчадзьце трохі грошай, а самі патрошку з шахты вылязайце ды мяркуюце як небудзь на вучобу, нават можа ў іншую краіну. На месцы Вам лепш відаць. (...)

Настрой нешта ў мяне сапсаваўся. Сяньня група нашая /тэатр „Жыве Беларусь!“, да якога належала й Вержбаловіч/ мусіла на месяц выехаць на гастролі па амэрыканскай зоне /Нямеччыны/. Пачыналі Арлянгенам, потым Нюрэнбэрг, Мюнхэн, Альпы, Рэгенсбург і г. д. , але зараз пачула, што застаюся. Грошы старыя ўжо ня ходзяць, новых няма і мы можам у дарозе за-сесьці і ня мець на што зьвярнуцца дахаты. Хвалююся, каб на гэтым наогул ня скончылася нашая кар’ера.

Прабачце, нешта я зусім упала духам і гэтым сапсую і Вам настрой. Што будзе, то будзе, трэба цярэць.

Пішэце, не забывайце. Жадаю Вам шчасьця і здароўя ўсім.

З пашанай

Вержбаловіч

(1948) — Ліст Антона Адамовіча зь Нямеччыны да Янкі Запрудніка ў Англіі пра паэму Сяргея Ясеня „Недажаты загон”.

Дарагі сябру!

Паэма Вашая – на шчасьце ці на няшчасьце ёй – прыйшла якраз у часе, калі вымушана ня было нічога на варштаце, дык можна было аддаць ёй ўсю магчымую ўвагу. Вынікі гэтага й пасылаю Вам тут у шчырым жаданьні памагчы ў Вашых першых кроках на паэтычнай ніве.

Ужо першае ўражаньне ад Вашай паэмы, як ад твору пачынаючага паэты, зусім небагрэ. А з кожным наступным чытаньнем (чытаў жа я яе ня менш, як 5 разоў, каб як мага ня ўпусьціць нічога, на што Вам трэба узяць увагу) – уражаньне гэтае ўсё паляпшаецца. Гэта што да майго асабістага ўражаньня. А вось учора прачытаў я яе групцы тутэйшых жыхароў, у бальшыні знаёмых Вам, якія штовечару зьбіраюцца ў рэдакцыі „пазюкаць”, а фактычна перашкаджаюць мне працаваць (калі праца ёсьць, цяпер жа, нажаль, з гэтым горш). Дык некаторыя былі проста захопленыя, а пазытыўна прынялі ўсе. Др. Ст. Станкевіч у захопленьні ставіў Вас вышэй за ўсіх сучасных маладых паэтаў... Стары Вініцкі мала сьлязы ня пусьціў. Кендыш, здаецца, гатоў быў ехаць хоць на край сьвету з чародным найвайст-рэйшым мэмарыялам, калі б толькі гэтага паэма патрабавала. Адным словам, усе цешыліся, што маладыя сілы растуць, ніякага слова крытыкі ці недаверу ў нікога ня выпала.

Дык бачыце, ужо ў такім выглядзе Вашая паэма мела б прызнаньне пэўнай аўдыторыі. Але мне – як, пэўна ж, і Вам – хочацца, каб усё было як найлепш. І таму, ня спыняючыся на ўражаньнях, і сваіх і іншых, я хачу добраўраць узяць тут у работу Вашу паэму, паказаць Вам на ўсе ейныя слабасьці й недацягненні ў вагульным і канкрэтным, падаць некаторыя прапановы й парады што да ліквідацыі іх, каб, папрацаваўшы яшчэ (бяз працы нідзе ані кроку!) Вы маглі б даць твор, які й Вас увёў бы трывалей у нашу паэзію, і быў бы асновай для Вашага далейшага росту, і паэзіі гэтай на дабро пайшоў бы.

Дык вось, найперш заўвагі агульнага характару. Наймацнейшае ў Вашай паэме – гэта **вобразнасьць**, сьвежая, арганічная, апанаваная вобразнасьць. Гэта найбольшае сьветчаньне аб Вас, як аб паэце, бо й наагул хадзячае ўяўленьне аб паэзіі (хай сабе й крыху аднабокае) ставіць у ёй вобразнасьць на першае месца. Дык з гэтага боку – Вы ўжо паэта, аб гэтым няхібна сьветчыць Вашая паэма, з гэтым Вас можна толькі павіншаваць.

Аднак, заўсёды трэба браць большую ўвагу на слабейшае, а не мацнейшае, бо моцнае само сябе апраўдвае й не патрабуе ніякага ўгрунтаваньня. А найслабейшыя ў Вашай паэме дзьве рэчы, на якія мусіце скіраваць усю сваю ўвагу: 1) кампазыцыя і 2) лексыка (слоўнік).

Паэма нармальна твор эпічны, г. зн. апавядальны. Праўда, яна дапушчае элементы й лірычныя, г. зн. пачуцьцёва-апісальныя й асабістыя. Фармальна разуменьне „паэмы” дапушчае называць гэтым словам навет усякі даўгі лірычны верш ці нізку вершаў. Але нармальна паэма можа быць хоць сабе й ліра-эпічнай, аднак эпічны элемент мець мусіць. І вось кампазыцыя, увязка гэтага эпічнага элементу зь лірычным – галоўная кампазыцыйная задача паэты. У разьвіваньні яе й ёсьць тое найслабейшае месца Вашай паэмы.

Нармальна, як я сказаў, паэма ў васнове сваёй твор эпічны. Лірыка там можа займаць толькі месца „адступленьняў”, або „адыходаў” ад гэтае асновы. Гэта і ёсьць, скажам, у Коласавых „Новай зямлі” ці „Сымоне Музыку”. У ліра-эпічных паэмах лірыка больш выступае на пярэдні плян, але ніколі не павінна гвалціць, задушваць апавяданьне – эпас.

Паэты пачынаючыя звычайна пачынаюць ад лірыкі, лірычных вершаў, і зусім зразумела, што першыя іхныя паэмы звычайна бываюць ліра-эпічнымі. Гэтак і ў Вас выйшла. Вашая паэма моцна лірычная. Лірыка ў ёй выйшла з нармальнага месца „адступленьняў-адыходаў”, а запанавала ўжо хоць бы колькасна (із 28 вершаваных кавалкаў, на якія распадаецца паэма, толькі 10 – эпічныя, рэшта – лірыка). Гэта ўжо не „адыходы”, а цэлыя „ходы” ці „паходы”, пры якіх эпас — апавяданьне—толькі ліпіць. Перагрузка лірыкаю яўная.

Але ў гэтым яшчэ была б невялікая бяда, каб уся гэтая лірыка была моцна, арганічна ўвязаная з эпасам. Вось гэтага якраз і няма, і гэта найгорш. Лірыка – сабе, эпас – сабе. Яны навет калідуюць. Лірыка настроен

маладая, эпас – стары, як ягоныя Мікола й Вера. Між імі няма навет увязкі кантрасту, процістаўленьня, яны не скампанаваныя міжсобку ніяк.

Лірыка сама па сабе ў паэме вельмі моцная. Эпас – далёка не. Увесь ён канцэнтруецца на адной асобе Міколы. Вера пад канец зусім знікае (навет калі вывозяць Міколу, дык разьвітвеецца зь „недажатым загонам” ён адзін, аб Веры ні слова, як бы яе ня вывозілі разам – так і няведама, ці яе вывозяць, ці не? А гэта ж якраз яна жала й не дажала той загон). Вера – жняя, але ўся жніўная лірыка не чапляецца за яе, яна – старая жанчына – вонках усіх гэтых жніўных песьняў і пэйзажаў. У разьдзеле б часткі I гэтая лірыка неяк хоча ўвязацца зь ейнымі сьлёзамі, паўстае ўражаньне, як бы гэта ейныя ўспаміны маладосьці, але добра ўчытаўшыся – не знаходзім у паэме пацьвярджэньня гэтага. Поўны кампазыцыйны расхэйдас.

Як выйсці з гэтага? Вельмі проста. Трэба асобу Веры ня толькі крышку больш разгарнуць, але галоўнае – абмаладзіць. Трэба зрабіць яе ня жонкай, а дачкой, а найлепш – нявесткай Міколы (жонкай таго страчанага сына, па якім ён сумуе). Тады адразу ж уся маладая лірыка ўвязалася б з асобаю маладзіцы Веры. Паўстала б і яшчэ адна магчымасьць паглыбленьня – то ж і гэтая Вера, маладзіца дасьпелая, як тое жыта засталася „недажатаю”, як той загон – недажатаю, недакаханаю забраным на чужыну маладым мужам. Паўстае эфэктны паралелізм фізычнага (недажаты загон жыта) і псыхічнага (недакаханая маладзіца) – тэма „недажатага загону” паглыбляецца й паглыбляе ўсю ідэю паэмы.

Я вельмі раіў бы Вам пайсьці гэтым шляхам. Пэўна, ён патрабуе працы, але затое „зьлеплевае”, кампануе паэму ў вадну цэласць і паглыбляе яе. Некаторыя паасобныя парады, як гэта зрабіць канкрэтна, падам Вам ніжэй пры падрабязным, канкрэтным, можна сказаць падрадкавым разглядзе паэмы.

Другое слабое месца, што, зрэшты, усьведамляеце Вы самі ў сваім лісьце – пэўная лексычная, слоўнікавая беднасьць. Яна ня гэтулькі ў карыстаньні барбарызмамі (маскалізмамі пераважна), колькі наагул у тым, што Вам не стае часам словаў, адны й тыя ж рэчы перадаеце аднымі й тымі ж словамі, адны й тыя ж словы (або аднакарэнныя словы) паўтараеце зачаста, заблізка адно ад аднаго. Але гэтая бяда ўжо куды меншая – зь ёй куды лягчэй даць рады, і канкрэтныя парады я падам Вам на кажны такі выпадак.

Як бачыце, на мой пагляд паэма будзе патрабаваць яшчэ ад Вас працы. Але лепш папрацаваць яшчэ, не сьпяшаючыся вельмі з публікаваньнем, і даць больш дасьпелы твор, чымся выпусьціць „паўфабрыкат” і пасьля шкадаваць гэтага, перарабляць і г. д. Я спадзяюся, што Вы згодзіцеся тутака зы мною й станеце на гэты шлях працы. Пры найменшых няяснасьцях – заўсёды пастараюся памагчы вам як мага. У канчальна апрацаваным выглядзе хацеў бы бачыць паэму і ў „Сакавіку”, незалежна ад друкаваньня ў „Наперадзе”.

Пакуль што абмежваючы на гэтым агульныя заўвагі, пераходжу да канкрэтных зацемак, парадаў і прапановаў, што паўстаюць паступова пры чытаньні паэмы. (...)

Заўсёды Ваш – А. Адамовіч

1949 15 I — Ліст Антона Адамовіча зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Англіі з крытычным разглядам паэмы Сяргея Ясеня „Недажаты загон” і літаратурныя пераклады.

Дарагі сябру!

Атрымаў Ваш ліст із „Загонам” і пажаданьнямі, крыху раней атрымаў сьвяточныя віншаваньні ад усяе Вашае „12”-кі. Шчыра дзякую за памяць аба мне – крыху падрабязьней аб гэтым хачу сказаць у вадказе усім Вам, які прыкладаю пры гэтым лісьце й прашу перадаць усёй „12”.

Я вельмі рады, што Вам удалося ў васноўным добра адшліфаваць Ваш „Загон” і што ён Вам падабаецца. Бо галоўнае, каб падабалася самому аўтару. Але й мне таксама падабаецца. Памойму гэта адзін з найлепшых твораў у нашай эміграцыйнай паэзіі апошніх год. Варта было б выпусьціць яго асобна. Мне таксама вельмі прыемна, што я здолеў хоць чым памагчы Вам і што Вы маю дапамогу прынялі ды здаволілі ўсе тыя пажаданьні, што я выказаў. Дапісаныя мясьціны таксама мяне здавальняюць. Калі яшчэ чаго ў гэтым сэнсьце нестася ў паэме – дык гэта хіба пары радкоў для завяршэньня паралелізму „недажаты загон – недакаханая дзяўчына”. Месца гэтым радком было б дзесь перад самым эпільэгам, там, дзе „жалем дзявочы” – трэ было б яшчэ сканкрэтызаваць гэты „жаль”, мо ўспомніць Андрэйку, які таксама пару год перад тым пакідаў свой „надажаты загон” – сваю маладую жонку. А ў эпільэгу можна было б яшчэ ў пары радкоў даць і ўсё завяршэньне вобразу: „недажаты загон” – пакіданы выгнанцамі край, Бацькаўшчына нашая. Можна было б яшчэ й намякнуць аб пэрспэктыве ці веры зьвярнуцца некалі й дажаць гэны загон роднага краю, што чакае на нас, сваіх жняёў. Калі будзеце калі-небудзь выдаваць асобна – паспрабуйце ўзяць і гэта на ўвагу. Мне здаецца, што ў такім выглядзе паэма была б ужо канчальна завершаным творам.

Яно пэўна, перарабляць, шліфаваць напісанае – ня вельмі прыемная праца. Нат звычайны рамесьнік — кравец, скажам – ахватней шые новае, як перарабляе ці папраўляе старое. Але гэты „спорт”, як Вы пішаце, — канечна патрэбны кожнаму, хто хоча й мусіць стаць пісьменьнікам. Я добра бачу, што Вы мусіце ім стацца, бо можаце, а значыцца павінны й хацець. Часовае безахвоцьце да пісаньня, аб якім Вы пішаце, — гэта паўзы, якія бываюць бадай ці ня ў кожнага, хто піша, і мо нат няўхільныя з гледзішча рытму працы. Я спадзяюся, што й Вы такую паўзу праройдзеце й пераможаце й дасьцё яшчэ нашай паэзіі тое, што можаце даць. Гэта было б маё Вам пажаданьне, хоць ня зусім мо новагодняе, але прыймеце яго за такое.

Што да перакладаў і яшчэ большых твораў, дык гэта рэч яшчэ цяжэйшая, як свая творчасць. І тэкст арыгіналу вяжа, і мова яго зьбівае (асабліва, калі гэта блізкая — славянская мова), і цяжкавата хоць прыблізна да-

*На жаль, другое часткі ліста ў маім архіве не знайшлося.

раўнавацца паэту арыгіналу, калі ён, асабліва, сусьветная вялічыня. Але школу, ці той „спорт” гэта дае надзвычайна. Дык паспрабуйце – мо адразу не з „Gražyny”, а з чаго меншага, а мо й зь яе навет.

Словы прысылайце – заўсёды гатовы памагчы Вам у гэтым. Па атрыманьні Вашага №15, дзе будуць скончаны ўсе „працягі” – вазьмуся за канчальнае афармленьне крытычнага агляду „Напераду” (здаецца, пад заглаўкам „Пятнаццатка дванаццаткі”), які й пашлю хіба Вам, бо больш няма куды. Пра Вашу сувязь з Паньковам ведаю, рэч добрая. На гэтым хачу скончыць гаворку з Вамі адным, а пагаварыць крыху з усімі 12-ма.* Дык тымчасам бывайце здаровенькі, пішэце!

Заўсёды Ваш – А. Адамовіч

1949 11 III — Ліст Вітаўта Кіпеля зь Міхэльсдорфу да Янкі Запрудніка ў Англіі пра скаўцкія справы, пытаньні далейшай навукі, нацыянальнай працы й іншае.

Дарагі Франц!

Выбач, пыса, што я табе гэтак доўга не адказваў. Ведаеш, ліст быў прысланы на Міхэльсдорф, а я быў у Tübingen, потым прыехаў, пачаў старацца дастаць дакуманты ў Бэльгію. Цяпер ужо ўсё дастаў. Магу ехаць. Але думаю, што яшчэ зраблю тут адзін сэмэстар, бо ў Бэльгіі да кастрычніка месяца не залічаць. Значыць, думаю распачынаць у Бэльгіі. Дык усё гэта крыху затрымоўвала й ня было часу. Ты ж напэўна думаў, што вось Франц зарубежнік ды й ня піша. Ведаеш ты, надаела мне гэта ўсё з палітыкай. Ні чарта не хачу нат і гаварыць. Ведаеш, Франц, адбыўся 3-ці зьлёт ЗБСЧ /Згуртаваньне Беларускіх Скаўтаў на Чужыне/. Да ладу надта не дайшлі, але афіцыяльна кіраўніком выбралі Юрку Сенькоўскага і можна сказаць перанялі кіраўніцтва цалкам у рукі моладзі. Папрабуем! Маеш прыклад з намі ў „Баварыі”. Думаю, аб тым, як праходзіў зьлёт, цябе мо пайнфармуюць падрабязней і ў сьвятле т. ск. аднаго боку, ну, а потым я з другога боку. Франц! Адносна Адамовіча мая думка такая: добры вельмі, патрэбны нам чалавек (каб гэткіх болей!) і, як кажны ўсякі, мае свае мінусы. У яго, мне здаецца, мінус – прызнаньне свае непамыльнасьці. Ведаеш ты, на гэтым зьлёце я зь ім гаварыў. Ён мне сказаў, што ўсё ж за намі ў 1947 г. стаяў нехта, але толькі далей, а зараз стаяць проста за сьпінамі. І што вы (12) сталі на правільны шлях, а я зь іншымі яшчэ не, але дай Божа, каб стаў. Ведаеш, мы ж знаем нас. Ці ж ня так, Франц?

Ты, слухай, ну што вы думаеце рабіць далей? Як справа з прыездам у Нямецчыну? Мо, Франц, зноў злучымся разам? Слухай! Мне дзіўна, чаму вы ня робіце стаўкі на Бэльгію?

Ты, слухай, я тое-сёе тут напісаў. Ці ня можна было б надрукаваць гэта ў „Наперадзе”? Ці атрымаў ты „Напагатове”? Я зараз вяду карэспандэнцыйны курс Гільвеля /курс для скаўцкіх кіраўнікоў/ мо й удасца на Юр’я здаць іспыты на скаўтмайстра. Было б ня дрэнна. Франц! Я б вельмі цябе прасіў: мо мне

б ты там дзе-небудзь дастаў якія-небудзь скаўцкія падручнікі на нямецкай мове (ці на якой іншай), бо з ангельскай працаваць цяжка. Ты, браце, калі ласка, пашукай. Знаеш, Франц, мы пастанавілі выдаць „Матар’ялы па гісторыі беларускага скаўтыngu” на балонак 400 друку з клішамі (шт. 250). Даручылі гэта Сільванавічу /Міколу/. Ён узяўся ахвотна. Таксама туды будзе ўваходзіць скаўцкая творчасць на працягу 1945-48 гадоў. Дык ты, Франц, калі б што мог дапамагаць, то, калі ласка, не адмаўляй. Знаеш, калі выдадзім, дык толькі так, як усё йшло, бяз ніякіх выключэнняў, ці гэта будзе добра, ці дрэнна, усёроўна. Як ты заглядаешся на гэта? Я думаю, што гэта будзе найлепшай памяткай аб дзейнасці ЗБСЧ. Тым болей, што цяпер маем аж дзве свае друкарні („Бацькаўшчына” і „Слова” /г. зн. „Беларускае слова”/) Ага! Цяпер „Слова” ўжо мае ліцэнзію. Дасталі. Хутка выйдзе новы нумар.

Знаеш, Франц, я вот цяпер пабываў у Шляйсгайме! Жудаснае штосьці. Столькі беларусаў у маскалёў! Ты знаеш, проста ня верыцца, што гэта можа быць. І, ведаеш, моладзь таксама. Выцягнуць іх можна толькі шляхам усъведамлення. Прапагандай. Ты ведаеш, на простага чалавека найбольшая прапаганда – гэта матар’яльны бок. Каб мы мелі зараз у ЗБСЧ хоць тысяч пару грошай, то наш лік павялічыўся б чалавек на 300. Эх, Франц! Няма сродкаў! Халера, проста жах бярэ, як прагледзіш усё. Мы ж маем і энэргію і галовы і я сказаў бы крыху ведаў, каб усъведамляць і выходзіць у незалежніцкім духу, але ня маем дастаткова сродкаў, каб нашыя ідэі сталі стыхійнымі. Але, Франц, зробім, думаю, і бяз грошай! Толькі б была еднасьць. Халера, бярэ злосьць, што пісанінай усяго ня выкажаш, не абгаворыш сваіх думак і ня выставіш плянаў, але маю надзею спаткаемся мо хутка і крыху пагаворым, ведаеш, аб гэтых паважнейшых рэчах. Знаеш, Франц, гэта ў мяне цяпер часта бывае на душы. Трэба ж нам, беларускаму актыву, я б сказаў, моладзі, падзадумацца над падрыхтаваннем сябе для хуткае працы, мо, знаеш, нат бы трэба мець нейкія свае пляны і не хаатычныя, як кожны з нас мае ў галаве, што вось пойдзем у войска ды і ўсё, а больш нешта саліднейшае. Слухай! Я табе гэта так выказаў, як сябру! І прашу, каб гэта засталася між намі. Прашу гэтаксама напісаць мне, ці гэта проста ня нейкая мо крыху зьвіхнуўшага ў галаве пацана? А мо і так хвілёвы настрой, які ўзьнікае звычайна пры чытанні бальшавіцкае літаратуры, апісваючай пэрыяд змаганьня з царызмам у гадох 1905-18. Ты, але толькі прашу цябе, калі ласка, аб гэтым нікому. Веру табе, як сябру! Чуеш? Ну, хопіць з гэтым. Пяройдзем да справаў асабістых. (...)

1949 29 III – Ліст Аўгена Каханоўскага зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Англіі пра належаньне да Беларускага Незалежніцкага Народна-Хрысьціянскага Руху.

Шаноўны Спадар Запруднік!

Ваш ліст ад 8.3.1949 г., як і той, аб якім Вы пішаце ў гэтым лісьце, я атрымаў. На першыя я адказаў у сваім часе, а на гэты – цяпер. Вось жа ў

справе, аб якой Вы пішаце, я маю ліст і ад праф. В. Ж.-Грышкевіча. Ён просіць, каб яму болей дапамагалі й настойвае на Вашым уваходзе ў БННХР. Такім чынам, параграф 12-ты Статуту БННХР ня ставіць у гэтым ніякіх фармальных перашкодаў, а сябры БН-ДП /Беларускай Нацыянал-Дэмакратычнай Партыі/ могуць уваходзіць у незалежніцкія бэнэраўскія палітычныя саюзы. Што ж да праграмавых разыходжаньняў між БН-ДП і БННХР, то яны не настолькі вялікія, каб, бяручы іх на ўвагу, паступацца агульнанацыянальным дабром. Таму, калі апошняе гэтага вымагае, то ўступайце ў БННХР, застаючыся ў ім і надалей сябрамі БН-ДП. У сваю чаргу я раджу праф. В. Ж. - Гр. унесьці ў праграму БННХР маленькія рэдакцыйныя папраўкі. А менавіта: не разглядаць фэдэрацыю Беларусі зь іншымі дзяржавамі як адзіны спосаб загварантаваньня незалежнасьці Беларусі, а, наадварот, БННХР змагаецца за аднаўленьне незалежнасьці БНР, ня выключаючы пры гэтым у выпадку міжнародна-палітычнае канечнасьці ўваходу Беларусі на роўных правах зь іншымі дзяржавамі ў міжнародную арганізацыю.

З пашанаю!

Аў. Каханоўскі

1949 1 IV – Ліст Вітаўта Кіпеля зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Англіі пра магчымасьць навукі ў Бэльгіі, скаўцкія справы ды іншае.

Дарагі Франц!

Сяньня атрымаў твой ліст. Спачатку было не паверыў, што паклікалі мяне па ліст (1. aprilis), але ўсё ж праўда! Шчыра дзякую!

Пыса! Гэтаксама разам з табой у думках аб уладжаньні ў нашу карысьць справаў з Бэльгіяй. Я ўжо ў свой час пытаўся ў Рагулі аб гэтым і ён адказаў, што пастараецца ўсё залагодзіць дадатна. Эх! Браце, ня ведаю што б аддаў, каб быць зноў разам! Мы б даказалі, што мы варты й паказалі б старэйшым, як трэба жыць у грамадстве! Знаеш, а вучыцца аднаму паскудная рэч! Усё ж правільна: у грамадзе – сіла.

Ну, спадзяемся, што будзе ўсё ў нашу карысьць!

Я сам у панядзелак еду ў Франкфурт да консула па візы. Калі ня будзе ніякіх перашкодаў, мо ў красавіку — у Бэльгіі. Але баюся, што анкеты ўжо няважныя й трэба будзе чакаць з Бэльгіі новыя. Паглядзімо. (...)

Адносна новага Галоўнага Кіраўніцтва /Беларускага скаўтынгу/ паглядзім, як будзе працаваць і, галоўна, якую зойме лінію. Пакуль сказаць цяжка нам, але Юрка /Сенькоўскі, новы галоўны кіраўнік/ запэўніў, што ўсё будзе так, як патрэбна для нас, моладзі. Паглядзім таксама! (...)

Ты слухай! Нешта пісала „Беларускае слова“ аб нейкім баксёры Балабановічу. Ты мо знаеш, што гэта за адзін?

Франц, ты ўсё ж напішы, чым займаешся цэлы дзень, г. зн. у вольны ад працы. Што парабляе Белы /Цьвірка/, Бута й інш. Як Карась з Паўлушам?

Ты напішы. Знаеш, цікава! У нас тут навінаў няма ніякіх. Ходзяць чуткі, што зьвязуць нашыя тры лягеры разам у Deggendorf. Будзе для моладзі няд-рэнна. Баб'я ў лягеры хапае таксама, але й я не займаюся. У лягеры шмат вельмі папісаліся ў Амэрыку. Запісаліся й мае старыя. Мо й выйдзе што-небудзь.

Браце, у нас вясна на поўны ход! Цэлы дзень на пляцы йдзе гульня. Трэніруюцца хлапцы ў футбол. Летам думаюць крыху высунуцца куды-небудзь пагуляць. Ага! Шчыра дзякую табе за маркі! Як будуць яшчэ, то прысылай!

Ну, пакуль бывай! Прывітаньні хлапцом!

Твой Франц

1949 23 XII – Ліст Юзэфы Брэчкі зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Англіі з успамінам пра Дванаццатку й інш.

Дарагі Янка!

Братка, выбач мне за доўгае маўчаньне. Бачыш, нейк усё складалася і я ніяк не магла сабрацца, каб Табе напісаць ліста, але лепш позна, чым ніколі, так і я. Дні хаця манатонна, аднак хутка праляцелі. Я не змагла і агледзецца, як ужо месяц праляцеў. Бачыш, Янка, калісьці я на Цябе гневалася, што Ты доўга маўчыш, але і я не асталася ў даўгу. Малайцы, хлопцы! Едзьце, вучэцеся, Вы напэўна даб'яцеся да мэты. Надыходзяць сьвяты. Яны ж толькі прыносяць сум. Цяпер у лягеры няма тое весельсцьці, якая была пры Вас. Цяпер няма бурсы. Няма такое групы, якія былі прошлых гады. Гэты год напэўна апошні ў Нямецчыне. Куды лёс мяне закіне, дык і я сама ня ведаю. Я стараюся ў ЗША, але можа залячу і ў Аўстралію. Я цяпер ня збіраюся плянаваць, бо пляны ідуць на вецер. Жыцьцё маё плые манатонна. Рамансаў ніякіх не вяду, бо сапраўды сказаць, ня бачу ў гэтым ніякага сэнсу. Калоша /Кастусь/, Кісель /Сьцяпан/ на курсах ангельскае мовы ў Шт. /Штутгарце/. Яны збіраюцца ехаць у ЗША. Кушалі, Куліковічы і Артысткі /беларуська тэатру „Жыве Беларусь!”/ чакаюць на камісію ў ЗША. Попка й Арцюх /Язэп/ ужо паехалі, Туся /Куліковіч/ круціць раманс з Кушалем В. /Уладзімерам/. Оля Х. /Харытончык/ 29.12.49 маецца выяжджаць у Бэльгію. Так што, Яначка, будзе спатканьне... Ты яе не пазнаеш. Выглядае, як прынцэса, так што сьцеражэцеся, хлопцы, бо пагубляеце сэрцы. (...)

Наразе эміграцыя спынілася. Шмат з нашых запісаліся ў Аўстралію, а таксама ў ЗША, дык напэўна пасья сьвят ізноў эміграцыя пойдзе наперад хуткім крокам. Гімназія існуе. Скаўтынг упадае і наагул усе арганізацыі западаюць. Кожны заняты эміграцыяй. Сьвята Слуцкага паўстаньня адзначалася. Была пініхіда, а вечарам акадэмія. Чытаў рэфэрат сп. Адамовіч /Антон/. Ягоны рэфэрат падняў на духу. Пасья рэфэрату сказалі некалькі вершаў і былі выкананыя тры песьні, якія былі спартолены. Адным словам, усё цяпер ідзе вельмі дрэнна. Але ж затое можам пахваліцца вельмі важнаю гістарычнаю падзеяю. 19.12.49 г. адбылася хіратонія а. Тамашчыка на

архірэя. Я цяпер належу да царкоўнага хору. У царкве адбывалася Божая служба аж праз тры дні. Былі тры ўкраінскія архірэі: Платон, Вячаслаў і Сергій і шмат сьвятароў. На заканчэньне быў, так сказаць, банкет, на якім былі прадстаўнікі ад усіх украінскіх арганізацыяў, а таксама ад грузінаў, харватаў і казакоў. Было вельмі шмат прыгожых прамоваў. Ад нас мелі прамовы: Панько, Кушаль, Войтанка, Адамовіч. На заканчэньне засьпявалі беларускі і украінскі гімны. Наканец маем сваю Беларускаю Праваслаўную Аўтакефальную Царкву. Прыемна. Душа радуецца.

Левановіч Жэня выехала ў Аўстралію.

Так, даражэнькі Янка, напісала, здаецца, усё. Я думаю, што Ты яшчэ мой ліст атрымаеш. Братка, пішы ўсё. Я маю надзею, што я яшчэ з Вамі спаткаюся. Надыходзяць сьвяты. Праўда, яны для нас сумныя, але я моцна веру, што напэўна надыйзе час і мы будзем спатыкаць нашыя сьвяты па нашых нацыянальных абрадах у вольнай і незалежнай Беларусі. Дык жа, Яначка, хай жа разам уся Дванаццатка ўспомніць бурсу, сяброў і вып'е аж да дна за хуткае і вясёлае спатканьне!

На гэтым канчаю й жадаю Табе, Янка, шчасьця, здароўя, асягнуць тое, да чаго Ты імкнешся! Прывітаньні ад Галі, Юлі, Вілы, Веры.

Прывітай ад мяне Дванаццатку!

Сэрвус, Янка! –

Юзя

1951 17 IX – Ліст Міколы Абрамчыка з Парыжу да Янкі Запрудніка.

В. П. Спадар Запруднік,

Атрымаў Ваш ліст, дзякую. Вельмі цікавыя весткі. Цешуся моцна з праведзенае Вамі і сп. Цьвіркам працы, як роўна ж з Вашага падыходу, такту. Малайцы. Артыкул Ваш „На сутыку” я перадаў да Радакцыі „За Волю”, ён в. добра напісаны.

Прывітаньне сп. Урбану. Будзьце ласкавы перадаць яму тут залучаны ліст.

З пашанай –

М. Абрамчык

P. S.

Прышліце мне, калі ласка, хоць адну копію тых запросінаў моладзі БССР адведаваць выстаўку „В. Эўр.” /радыёстанцыі „Вольная Эўропа” ў Бэрліне; пра выстаўку й іншае гл. мае дзёньнікавыя запісы ў V-м разьдзеле – „Неспадзяванае падарожжа ў Бэрлін”/.

1952 4 III – Ліст Янкі Запрудніка зь Лювэну да Сяргея Хмары ў Канадзе пра пагляд Дванаццаткі на палітычныя разыходжаньні сярод беларускай эміграцыі й газэту „Беларускі Эмігрант”.

Паважаны Спадар Хмара,

Выбачце за доўгае маўчаньне. Ваш першы ліст ляжаў некалькі месяцаў

неадчыненым, бо я ня быў у Бэльгіі, а адносна другога, дык мы чакалі, каб атрымаць „Беларускага Эмігранта” ды зарыентавацца ў ягоным „новым кірунку”.

Трэба сказаць, што за апошні час здарылася шмат неспадзевак усякага характару. Аднак мусім прызнаць зусім адкрыта, што найбольш няпрыемнай, ці можа ня так няпрыемнай як нясмачнай, была для нас акцыя, адным зь лідэраў якое зьяўляецца Вы.

Калі б гэта здарылася ў 1947 ці 1948 г., гэта ня было б такім дзіўным, бо тады было ў модзе абліваць памыямі палітычных неаднадумцаў. Гэткі спосаб лічыўся куды больш эфэктым, ды і не вымагаў халоднае галавы, каб узважыць погляды іншых ды належна іх ацаніць.

У працягу апошняга часу шмат што змянілася. У прэсе што раз больш рэдка можна пабачыць дыскусійныя артыкулы „памыйнага” характару. Людзі памалу апамятваліся ды пачалі больш цьвяроза падыходзіць да справы. Усякая добрая справа падтрымоўваецца людзьмі з розных лягераў. Фактычная кансалідацыя ўсіх актыўных сілаў дабляе да канца. Крытыка стала больш аб’ектыўнай, а праз гэта й больш эфэктыўнай. Вам, як раднаму БНР, добра ведамыя выпадкі, як некаторыя міністры мусілі падавацца да дымісіі пад націскам апініі сэктараў Рады, калі міністрамі гэтымі прыймаліся пэўныя меры, якія йшлі ўразрэз з поглядамі бальшыні радных. Дык калі верыце, што бальшыня радных зьяўляецца элементам нацыянальна здаровым і чэсным, хіба згодзіцца з намі, што выправіць недацягненныя ці правесці патрэбныя рэформы можна легальным шляхам, **ЗЬВЯРНУЎШЫ НА ІХ УВАГУ ДЫ ЗДАБЫЎШЫ ПАДТРЫМКУ БАЛЬШЫНІ РАДНЫХ ДЫ ГРАМАДЗКАЕ АПІНІІ.**

Вы выбралі аднак іншы шлях, хоць зусім ня новы навет у нашым кароткім эміграцыйным жыцці — біць „всех і вся”. Каб жа здабыць масы, Вы казычаеце іх, высоўваючы пры гэтым самыя фантастычныя праекты рэарганізацыі нашага нутранага жыцця ды абяцаючы перавярнуць горы. У літаратуры патрэбен вельмі часта, аднак у палітыцы трэба быць больш рэалістым.

Як гэта ні няпрыемна, аднак аналёгія напрошваецца сама: ці ж гэта ня тыя старыя мэтады, якімі зарубежнікі ў разгары барацьбы стараліся палажыць усё наша арганізаванае жыццё? Яны таксама крычалі аб кансалідацыі сілаў, але адзіным іхным высілкам былі стараныя запіхаць калы ў калёсы. На вялікае шчасьце, нашая эміграцыя гэты цяжкі іспыт вытрымала ды шмат чаго зь яго навучылася.

Вы пытаецеся думкі Дванаццаткі адносна „новага кірунку” „Беларускага Эмігранта”. Нажаль, мы ня можам пахваліць яго так, як гэта робяць ягоныя рэдактары ў самым жа нумары („адзіны” й г. д.) Не гаворачы ўжо аб тым, што ў ім кішыць ад граматычных памылак (адсутнасць карэктура), змест ягоны што раз больш пачынае нагадваць рататарныя лістоўкі ў сварлівы пэрыяд ці слаўны „Беларускі Патрыёт” сп-ра Попкі, які таксама быў заняўся

шляхотнай місіяй аб'яднаньня эміграцыі, але ў працягу 3-х нумароў свайго часапісу зрабіўся... большым зарубежнікам, як Астроўскі...

...„У ‘Беларускім Эмігранце’ на абвінавачанні, даносы і розныя таму падобныя бруды месца ня будзе’, — піша сп. Я. Пітушка на месцы, дзе звычайна бывае перадавіца. Як прыгожа! Нажаль, запрыгожа, каб быць запраўднасьцяй...

Мы думаем, напрыклад, што Рэдакцыя больш-менш ведала, як аб'ектыўна стаяла справа із славутай Вісбадэнскай канфэрэнцыяй. Гэта не перашкодзіла ёй запоўніць поўгазеты вытрымкамі з чужое прэсы, і толькі з такое, якая вельмі суб'ектыўна ці навет сьведама непраўдзіва насьвятляла гэтую канфэрэнцыю. Адным словам, пахне інсынуацыяй ледзь не нацыянальнай здрады /збоку/ Абрамчыка. Цяпер жа з таго самага „Нового Русского Слова“, якое цытуецца ў „Б. Э.“, можаце даведацца, што якраз дзякуючы прысутнасьці прадстаўнікоў нерасейскіх народаў ды іхных дамаганьняў, расейцы праваліліся са сваёй Штутгарцкай плятформай. Якраз з гэтай мэтай браў удзел у канфэрэнцыі й беларускі прадстаўнік, бо, як кажучь, „няпрысутныя заўсёды памыляюцца“. Сяньня ўкраінцы разумеюць ужо гэта вельмі добра, і іхныя ўплывовыя колы зьмянілі тон... Дзякуючы гэтай канфэрэнцыі, цяпер амэрыканцы куды больш цьвяроза глядзяць на праблему нерасейскіх народаў і ёсьць надзея, што калі цэнтр і створыцца, ён ня будзе зброяй у расейскіх руках, як яны спадзяваліся.

На другой бачыне нейкі Я. Руда сыпле ў агульны кацёл і БЦР і БНР, радзячы разагнаць усё, а пасьля „пастроіць новы мір“. МЫ Ж ЛІЧЫЛІ Б ПРАСТУПКАМ З БОКУ АБРАМЧЫКА, КАЛІ Б ЁН РАЗЬВЯЗАЎ СУЧАСНУЮ РАДУ БНР, НЯ БАЧАЧЫ ГВАРАНЦЫЯЎ ЯЕ АБНАЎЛЕНЬНЯ. Гэта значыла б застацца без рэпрэзэнтацыйнага органу сувэрэнных правоў Беларусі ў найбольш неадпаведны час, тым больш, што з гэтым органам ужо лічацца нямала, у найбольшай меры якраз дзякуючы ахвярнай працы таго ж Абрамчыка, не гаворачы ўжо аб ягонай дыпляматычнай вырабленасьці, якую мы мелі магчымасьць бачыць навочна тут у Бэльгіі.

Другая справа, што недацягненьні ёсьць, але іх заўсёды можна выправіць, як мы ўжо пісалі, парлямэнтарным шляхам. Толькі легальная апазыцыя можа быць у гэтым выпадку канструктыўнай і эфэктоўнай. Калі ж бы іншыя краіны заразіліся канадзкой хваробай, акрамя ледзьве вэгетуючай БЦР, мы мелі б Рады БНР адна да ругое варожа настаўленьня і гэтым самым нэўтралізуючыя ўсю працу якраз тады, калі гэтая праца павінна быць найбольш эфэктоўнай. Хочам верыць (хоць рэчаіснасьць гаворыць адваротнае), што ня гэтага хочаце Вы й славутая „3-я сіла“...

Што да „Баявое Ўскалосі“, дык першым чынам жадаем ёй ад шчырага сэрца, каб была яна на ўзроўні, каб была баявой у запраўдным значаньні гэтага слова, а ня проста задзірыстай, што размахвае кулакамі ў кажнага

пад носам. Новага матарыялу для 4-га нумару мы, нажаль, цяпер ня маем, бо рознае працы ёсьць столькі, што й за навуку няма вельмі часу сесьці. А экзамены таксама варта было б здаць.

Вельмі просім пераслаць нам „Баявую Ўскалось”, як толькі выйдзе з друку. Дзякуем за „Б. Э.” – пасья прачытаньня мы аддалі яго кальпартэру для разасланьня па Бэльгіі, бо акрамя гэтага было прыслана толькі 10 нумароў.

Прывітаны ад Дванаццаткі!

Жыве БНР!

З пашанай

Янка Запруднік

1952 18 XI – Ліст Янкі Запрудніка, Алеся Марговіча і Ўладзімера Цьвірка з Бэльгіі да Аўгена Каханойскага ў ЗША ў сувязі з намерам апошняга выйсьці з Рады БНР.

Вельміпаважаны Спадар Каханойскі!

Прыпадкова мы даведаліся, што Вы маеце намер выступіць з Рады БНР, падаючы за прычыну Вашую нязгоду з дасюлешняй палітыкай Рады ў вадносінах да дзейнасьці Амэрыканскага Камітэту.

Нас гэта вельмі здзівіла. Мы (Цьвірка, Марговіч, Запруднік), як сябры БН-ДП /Беларуская Нацыянал-Дэмакратычная Партыя, ачольваная Каханойскім/, і як радныя БНР, лічым патрэбным выказаць Вам нашу думку адносна гэтага.

Папершае, мы ўважаем, што Вы непайнфармаваныя ці пайнфармаваныя з тэндэнцыйных крыніцаў пра становішча Рады БНР і ейнага Прэзыдэнта ў сувязь зь перамовамі адносна антыбальшавіцкае акцыі, у якіх удзельнічае БАФ /Беларускі Антыбальшавіцкі Фронт/. Нам якраз, будучы ў беспасрэдным кантакце зь Мюнхэнам ды з усімі эўрапейскімі сэктарамі Рады, якія дакладна сочаць за ходам падзеяў, найлягчэй арыентавацца ў стане рэчаў, і мы ўважаем, што ні БАФ, удзельнічаючы ў перамовах, ні Рада БНР, згаджаючыся з тым, што гэтка перамовы патрэбныя дзеля здабыцьця як найвыгаднейшых пазыцыяў, не скампрамітаваліся ў гэтай акцыі. Наадварот, Рада БНР сваёй стойкасьцяй у абароне беларускіх нацыянальных правоў перад амэрыканцамі й маскалямі змусіла перагледзець ды зьмяніць дасюлешнія пазыцыі ўкраінцаў у гэтай справе, якія спачатку так крытычна адносіліся да становішча Рады БНР і пад тэндэнцыйнай інтэрпрэтацыяй якіх яшчэ сяньня знаходзяцца некаторыя нашы дзеячы. Гэтыя самыя ўкраінцы, якія нядаўна называлі амаль ня здрадай адносна іх крок Рады БНР, сяньня пераканаліся, што пасыўным стаяньнем збоку цяжка чаго-небудзь дабіцца і што, каб мець нешта, дык трэба прынамся старацца яго ўзяць. Аб зьмене пагляду ўкраінцаў выразна сьведчыць прыезд у Эўропу спэцыяльнае ўкраінскае камісіі з Амэрыкі дзеля падрыхтаваньня ўдзелу й украінцаў у далейшых перамовах з Амэрыканскім Камітэтам.

Вам, як палітыку, хіба што ня трэба даводзіць аб неабходнасьці ды карысьці перамоваў між спорнымі бакамі ці навет між ворагамі, хоць бы сабе й дзеля таго, каб якраз дыплямацыяй зрэдукаваць да мінімуму эфэктыўныя сілы ворага.

Дасюль зь беларускага боку ня было ніякіх уступкаў, якія б кампрамітавалі ўдзельнікаў перамоваў ці Раду БНР. Эўрапейскія сэктары Рады сочаць усьцяж за разьвіцьцём сытуацыі, і БАФ не адважыцца зрабіць кроку, які б ішоў уразрэз зь беларускай апініяй. Зрэшты, кампрамітацыі няма чаго баяцца з гледзішча на асабісты склад ураду БАФ'у ды на тое, што апошняе слова застаецца заўсёды за самой Радай, унутры якое мусяць і павінны дыскутавацца ўсе важныя праблемы ды прыймацца адпаведныя пастановы.

Дзеля гэтага мы ўважаем, што выхад Ваш з Рады БНР якраз напярэдадні сэсыі зьяўляўся б вельмі нефартунным і непажаданым, уводзячы закалот у ейныя рады у момант, дзе патрэбна максымум кансалідацыі ды цьвярозага прыкладу.

Вашае выступленьне з Рады, як сябры ЦК БН-ДП, пацягне за сабой сур'ёзныя камплікацыі ды станецца прычынай закалатаў унутры самое Партыі, уключна да масавага выступленьня сяброў ці фармальнага расколу.

Мы, як сябры БН-ДП і як радныя БНР, лічым сваім абавязкам паведаміць Вас аб гэтым і падаць Вам да ведама наступнае:

У выпадку Вашага канчатковага выступленьня із складу Рады БНР мы будзем змушаныя:

- а) напісаць адкрыты ліст да Прэзыдыюму Рады для зачытаньня яго на 7-ай Сэсыі, клеймячы Ваш учынак, як раднага й як сьбры ЦК БН-ДП;
- б) паведаміць усіх сяброў БН-ДП аб нашым становішчы.

Перасылаем Вам нашы найшчырэйшыя пажаданьні!

Жыве БНР!

З глыбокай пашанай

Я. Запруднік

А. Марговіч

У. Цьвірка

1953 26 II – Ліст Вінцэнта Жук-Грышкевіча з Таронта да Янкі Запрудніка ў Злучаных Штатах з запросінамі наведаць Канаду ды водгукам пра „Наперад!“.

Цешуся, што вашы жаданьні збыліся і Вы папалі на гэты кантынэнт. Я спадзяваюся, што ваша падарожжа будзе зьвязана з прыездам Прэзыдэнта, але бачу цяпер, што Вы маеце свае навуковыя мэты. Пішаце дысэртацыю – гэта знача, што канчаеце ўнівэрсытэт, з чаго нязьмерна я рад. Рад тым больш, што, калі ня мыляюся, Вы студыюеце гісторыю, а знача да некалькіх старых гісторыкаў на эміграцыі даходзяць маладыя сілы. Дай Вам Божа пасьпеху ў вашай працы.

Я вельмі лічу на тое, што Вы нас адведаеце. Спадзяюся даведацца ад Вас шмат цікавага, бо, праўду кажучы, апрача таго, што прачытаем у газетах – нічога больш ня ведаем, што робіцца ў беларускім жыцці ў іншых краінах. На вялікі жаль, інфармацыя ў нас вельмі храмае. Мы ня ведаем нават амаль нічога, што робіцца ў Нью-Ёрку, хоць кожная лістоўная вестка можа дайсьці да нас за адзін дзень. Разумеем, што на перашкодзе стаяць цяжкія варункі жыцця й працы, але адчуваецца і недахоп арганізацыйнага змыслу. (...)

Ваш прыезд да нас быў бы вельмі пажаданы зь іншых прычын, можа б Вы дакладам аб жыцці нашых студэнтаў у Бэльгіі разьвеялі воблакі плёткаў, якія патрапіў на грамадзіць Хмара з сваёй кумпаніяй. (...)

Дзякую Вам за ваш часопіс, сапраўды зьмястоўны і цікавы нумар. Шкада, што ня могуць набыць яго іншыя. Аб супрацоўніцтве я падумаю. Мы тут думалі выдаць нумар часопісу „Авангард Беларусі” з спэцыяльным націскам на ідэялёгію і сьветагляд. У гэтым напрамку ў нас наагул нічога ня робіцца. Існуюць нават палітычныя партыі, але звычайна яны абмяжоўваюцца рамовымі праграмамі, звычайна вельмі шаблённымі, а беларускага сьветагляду як няма, так няма. Я якраз думаю аб гэтым і калі б наш часопіс ня выйшаў – буду шукаць прыпынку ў „Наперад!”. (...)

А пакуль што жадаю Вам усяго найлепшага.

Ваш В. Жук-Грышкевіч

1953 2 III – Ліст Міколы Абрамчыка з Францыі да Янкі Запрудніка ў Нью-Ёрку пра супольны фронт нерасейскіх экзільных урадаў у перамовах з амэрыканцамі.

Даражэнькі Спадар Запруднік,

Вашыя абодвыя лісты атрымаў. Вельмі рады што Вы шчасьліва дасталіся ў Амэрыку, бо была такая блага пагода.

Я вельмі рады, што будзеце на паседжаньні N. Y.-кага /ньюёркскага/ сэктару /Рады БНР/. Паколькі Вы былі добра ў курсе справы аб падрыхтоўцы і мэце адбыўшайся канфэрэнцыі нашых 3-х Урадаў, то зможаце выясьніць сэктару шмат якія момэнты, чаго нельга зрабіць усяго лістоўна.

Прашу Вас дзеля таго перад паседжаньнем сэктару абавязкова пабачыць сп. Махноўскага, майго заступніка і прэм'ера і дакладна яго аб гэтым паінфармаваць, каб ён быў у курсе справы ува ўсіх дэталях. Я яму сяньня выслаў 1 эк. „Решенія канфэрэнцыі”, але пісаў яму, што камэнтары да яго дасьце яму Вы.

Вось жа Вы добра ведаеце пачаткі і мэту гэтай канфэрэнцыі, дадам таму толькі аб канцы:

На перадодні канфэрэнцыі я быў амаль пэсыміст. Украінцы закідалі былі мяне лістамі з абурэньнем на грузінаў, грузіне абураліся на украінцаў, ставілася нат пытаньне „ці зьезджацца”. Я вырашыў быў паехаць тым часам адзін, каб пагутарыць з украінцамі. Я прыехаў 12-га, а 13-га прыехалі і грузіне. Канфэрэнцыю адчыніў прэз. Украіны Лівицькій, ён старэйшы векам, а на старшыню канфэрэнцыі быў выбраны я.

Першы тыдзень канфэрэнцыі быў нэрвовы, адно што й былі толькі ўзаемныя нападкі, абвінавачваньні ўзаемныя, нат узаемныя, як казалі, абразы.

2-ва былі мамэнты, што ўжо чуць-чуць не разьехаліся. Нам беларусам (а асабліва мне як старшыні) давялося арбітраваць. Кончылася, як бачыце, добра, аб дэталях разкажу як прыеду, бо то доўга. Хіба пару словаў аб самым канцы, якім быў банкет даны украінцамі. На банкете было чалавек 20 – і ўсе ў прамовах дзякавалі мне. Усе былі радыя з вынікаў, усе падкрэсьлівалі, што устаноўлены супольны фронт 3-х урадаў ёсьць гістарычнай падзеяй ў нашым жыцьцю і што заслугі тут – беларусаў.

Я асабліва быў задаволены што потым (калі я яшчэ астаўся на адзін дзень з украінцамі) бачыў вялікае задавальненьне украінцаў, што яны запраўды зразумелі тую вялікую нашу здабычу, што мы зьдзілі і ўключылі да сябе грузінаў.

А ў Парыжы знайшоў гэтак жа задаволеных і удзячных нам грузінаў.

Ёсьць ужо і рэха нашай канфэрэнцыі. Па словах самога Гэгэчкоры: „Все наши друзья ликуют от радости – а враги негодуют”; друзья – гэта значыць нерасейскія народы, врагі – вялікадзяржаўнікі.

Па павароце з Карлсруэ я прыступіў быў з Гэгэчкоры да апрацоўкі мэмор’ялу, зь якім потым меў адрау ехаць у Нью Ёрк. Мэмор’ял ужо на чарнаву зроблены і меў быць заўтра перасланы украінцам для узглядненьня і падпісаньня.

З маім адлётам выйшла аднак зноў затрымка. Якраз на 3-ці дзень па маім павароце з Карлсруэ я атрымаў тэлеграму ад Адмірала Стывэнса, што ён каля 7-га сакавіка будзе ў Мюнхэне і каля 15-га сакав. у Парыжу. Хоча мець са мной гутарку і просіць мяне зачакаць.

Весткай гэтай я падзяліўся з Грузінамі і Украінцамі і мы вырашылі каб я чакаў, што будзем разам ў „3-х” з ім (адм. Стыв.) гутарыць. Выезд мой таму адкладаецца на 20-25 сакавіка дзесь, калі яшчэ штось у зьвязку з побытам тут адм. С. не затрымае мяне на пару дзён.

Можа гэта аднак стацца што выляту і раней недзе каля 16-18 сакав.

Апынуўся я трохі ў нязручным палажэньні з боку фармальнага. Умову нашу грузіны ратыфікавалі на мейсцы бо ў іх урад рэпрэзэнтэе сам прэзыдэнт Гэгэчкорі. Левіцкі (укр. прэзыдэнт) мае прэзыдыум Рады на мейсцы і таксама умову гэту ратыфікаваў. У нас за урад падпісаў Dr. Ст. Станкевіч і Бортнік.

Я мусіў „ад гок” запэўніць што у нас справа толькі ў фармальнасьці, але ратыфікацыйнага лісту ад мяне чакаюць, хоць і згадзіліся, каб ня траціць часу (а час не чакае асабліва ў зьвязку з прыездам адм. С.) прыступіць да апрацоўкі мэмор’ялу на падставе нашай умовы.

Прашу таму вытлумачыць сп. Махноўскаму і на сэктары, каб не рабілі затрымкі з ратыфікацыяй (сэктары ў Эўропе ужо ратыфікавалі ня было проці ніводнага голасу).

Калі б на ньюёрскім сэктару не было аднагалоснасьці (што да ратыфікацыі) то падаць мне колькі „за” і колькі „проці”. Падкрэсьліваю, што умова

нашых 3-х экзыл. урадаў можа быць ратыфікавана ці не ратыфікавана ў *цэласьці*, а не па пунктах, бо кажная папраўка з нашага боку вымагала б новай канфэрэнцыі, а то немагчыма.

Аснаўны сукцэс нашай канфэрэнцыі як я, так і Украінцы, лічым у тым, што грузіне, у выпадку адкінення нашых вымог амэрыканскім камітэтам – выйдуць з КЦАБ /Каардынайы Камітэт Антыбальшавіцкіх Арганізацыяў/. А ў такім выпадку выйдуць за грузінамі і 3-ры другія каўказкія групы. Фронт нацыянальнасьцяў нярускіх такім чынам скансалідован, пастаўлены умовы грунтоўнай рэарганізацыі Каардынац. Цэнтру, а без заплечча грузінаў у КЦАБ – ня здоляюць тварыць розныя Аляксандры /маецца на ўвазе Аляксандар Керанскі/ дывэрсіяў.

Мусяць таму будуць з намі больш лічыцца і ёсьць ужо сымптомы большай да нас усіх увагі, а ў тым ліку і да нас беларусаў.

Бывайце здаровенькі.

Прывітаньне ад мяне ўсім сябрам сэктару, перадайце ім ад мяне маю просьбу, каб не нэрваваліся, трохі цярпеньня і такту і усё будзе в. добра.

Ваш М. Абрамчык

1953 10 III – Ліст Барыса Рагулі з Бэльгіі да Янкі Запрудніка ў ЗША з паведамленьнем пра сьмерць М. Равенскага й інш.

Дарагі Янка,

Шчыра Табе дзякую за прывітаньні і лісты. Я быў крыху занепакоены эвэнтуальнымі цяжкасьцямі з прадстаўленьнем візы, але судзячы з Твайго апошняга лісту, у Цябе ўсё ў парадку і Ты прадаўжаеш сваё „турнэ” па Амэрыцы. На Твой ліст з просьбай аб перасланы сьвязэйшых матэрыялаў адносна перагавораў паміж намі, украінцамі ды грузінамі я прасіў адказаць Марговіча, бо сам выяжджаў у падарожжа да Пётры /Сыча/. Ня ведаю, ці атрымаў Ты ўсё сваечасова. Спадзяюся хутка мець інфармацыі аб прабегу паседжаньня сэктару Рады. (...)

А цяпер пару слоў аб нашым жыцьці. Напэўна ўжо ведаеш аб сумнай вестцы: учора памёр сп. Равенскі. Хаця нікому ня было тайніцай, што хутка ці позна гэта наступіць, аднак на кожным гэта адбілася даволі цяжка. Шкада, што няма яго бліжэйшых супрацоўнікаў і прыяцеляў, як Ты, Цьвірка, Марговіч, але трудна, жыцьцё йдзе наперад і мусім дапасавацца да яго вымогаў. Я яшчэ быў у яго вечарам у нядзелю. Ён чуўся рэлятыўна добра, але мне ўжо было ясна, што хутка згасьне ягонае жыцьцё. У панядзелак рана ў 9 гадзін паведамлілі тэлефанічна студэнтаў, што ён блага чуецца і ў 9.30 аб ягонай сьмерці. Памёр спакойна бяз мукаў з надзеяй на хуткае выздараўленьне. Ён чакаў вясны і ад яе ратунку. Плянаваў увесь час вялікія творы, ня меў часу думаць аб сьмерці... Паховіны ў чацьвер у 14.30. Паніхіда ў Студэнцкім Доме ў 14, куды яго прывязуць з клінікі і са Студэнцкага Дому апошняе падарожжа на зямлі...

20 сакавіка я еду ў Рым. Спадзяюся, што змагу захапіць з сабою Карпо-

віча, Цьвірку і, калі ўдасца ўгварыць, Люду /жонка/. Айцец Робэрт там будзе таксама. Ладзім акадэмію 25 сакавіка для экспарту ў Ватыкан. Паводле плянаў зробленых намі з а. Робэртам, зь якім я дзеля гэтага спатыкаўся ў Мюнхэне, павінна прынясьці сякія-такія плёны. (...) Сям'я мая гадуецца добра і дзякуе Табе за памяць. Ад усіх іх шчырыя прывітаньні.

Пішы пры нагодзе. Добра ведаю, што часу да пісьманьня ня маеш лішне шмат, але паведамляй прынамсі аб больш важных мамэнтах.

Ад нас усіх, бліжэйшай і далейшай сям'і Bonne chance!!!

Твой Барыс

1953 16 III – Ліст Язэпа Сажыча з Дэтройту да Янкі Запрудніка ў Кліўлендзе: запросіны ўзяць удзел у радыёперадачы.

(...) Мы гатуемся тут у Дэтройце на 29-га /сьвяткаваць 25 Сакавіка/, праўда, праграма не багатая, але сёе-тое думаем наладзіць. Я хацеў бы вельмі, каб Вы прынамсі зьявіліся тут у мяне на панядзелак 23-га (ясна калі раней, то тым лепш), бо зарадзілася ў мяне думка, каб Вы выступілі ў нас тут па радыё як госьць з Эўропы, або нават у імяні сп. Прэзыдэнта БНР (гэта самы абдумаецца і як схочаце).

Я запэўніў ужо на дзесьць мінут на сваю праграму ў украінскай перадачы з нагоды 25 сакавіка на 23-га ў панядзелак а гадзіне 9.30 вечарам (на станцыі WJLB-140) дык трэба прыгатовіць на якіхсь 5 мінут прамову. Сам я ня вельмі ахвотна йду на гэтае радыё (хоць, кажучь, добра перадаю), бо ўжо некалькі раз выступаў, дык вельмі прыемна было б, каб хто новы загаварыў да „землякоў”.

Падумаецца аб гэтым і калі зможаце прыехаць да нас на гэты час, дык прыгатуецца там пісьмова пару добрых слоў на 5 мінут прыблізна (можа сп. Каханоўскі меў бы якіесь сугэстыі, што сказаць выпадала б), бо ня мала публікі тут будзе чуць гэты радыё-выступ. (...)

Тымчасам астаюся з пашанай і чакаю спатканьня.

Я. Сажыч

1953 31 III – Ліст Васіля Шчэцькі з Бэльгіі да Янкі Запрудніка ў Злучаных Штатах пра „Наперад!”, спадчыну М. Равенскага й інш.

Здароў, Франц!

(...) „Наперад” яшчэ не гатовы да друку й маем яго выдаць за красавік. Прычына, што якраз у сакавіку Марговіч зь Цьвіркам і Паша па тыдняў тры былі выехаўшы: Цьвірка ў Англію, Марговіч з Урбаном у Францыю. Прыехалі толькі тыдзень таму, нат ня былі на паховінах сп. Равенскага. Другое, што Цьвірка 23.3. ізноў выехаў і няма дасюль з Рыму. Як бачыш, справа скамплікавалася. Думаем, што „Наперад” прыгатуецца цяпер. (...)

Па сьмерці сп. Равенскага тут быў зайшоў скандал зь ягонаю пляменьніцай др. Руткоўскай, якая хацела забраць усе ноты, як спадкаберца. Пасьля доўгае валакіты гэтых нотаў ёй не далі, але датуль, пакуль ня зной-

дзеца законны насьледнік, г. зн. дачка сп. Равенскага. Мы можам гэтыя ноты скап'яваць, што й трэба будзе зрабіць. Але калі Ты будзеш у Інстытуце Навукі й Мастацтва, дык пагавары, як можна было б выдаць зборнік песьняў, які ўжо быў гатовы да друку. Перад сьмерцю Тумаш пісаў да Равенскага аб гэтым, але Равенскі ўсё зьбіраўся яшчэ выздаравець і застаўся без рэзультатаў. Так што пры нагодзе гэту справу паварушы, бо няведама, што Руткоўская яшчэ зацее, а тэстамэнту няма.

Мы тут сьвяткавалі 25 Сакавіка 28.3. папаўдні. Быў малебен, пасля рэфэрат, і ўсё. 29.3. шэсьць студэнтаў езьдзілі ў Льеж і наладзілі сьвята для работнікаў. Было ня дрэнна.

Як расказваў др. Рагуля аб сьвяткаваньні ў Рыме, дык было splendide. Ніхто яшчэ так пышна з чужынцаў не сьвяткаваў свайго сьвята ў Рыме. Цьвірка яшчэ застаўся на пару дзён. (...)

Вось гэта збольшага, што я меў бы Табе напісаць.

Servus!

Вясёлых сьвятаў.

Шчэцька

1953, красавік – Запіска Міколы Абрамчыка з Францыі Янку Запрудніку ў Нью-Ёрку (праз сп. Міхася Тулейку).

Пэрсанальна для сп. Запрудніка.

Папрашу Вас абавязкова па паседжаньні сэктару Н. У. /нюёркскага сэктару Рады БНР/ адразу мне выслаць кароценькі ліст аб выніках галасаваньня: колькі „за” і „проці”, не чакаючы пакуль мяне яны паведамаць афіцыйна, бо я, між намі кажучы, сяньне падаю ратыфікацыйны ліст, не чакаючы вынікаў Н. У. сэктару, каб не затрымліваць мэмор'ялу.

Да сп. Махноўскага зайдзіце абавязкова, а калі ня ўхопіце, дык хоць перад пачаткам паседжаньня дзесьці адклікніце і выясьніце яму ўсю справу, бо чалавек гэты в. амбітны і ён можа задзерціся, чаму зроблена кафэрэнцыя Урадаў без яго ведама як старшыні. Паясьніце яму, што на пачатку мы праектавалі канфэрэнцыю 3-х прэзыдэнтаў: мяне, Лівіцкага і Гэгэчкоры (што у самым пачатку так і было першы дзень) але потым на прапазыку Лівіцкага і Гэгэчкоры я згадзіўся, што канфэрэнцыя будзе Урадаў.

Таму я тэлеграмай выклікаў Dr. Ст. Станкевіча, які з Бортнікам заступалі наш Урад, з майго на месцы упаважаньня.

Я атрымаў сяньня ад сп-ні Арсеньневай ліст, дзе яна ў мяне пытае калі прыеду – адкажыце калі ласка ёй, з майго даручэньня на ўсе цікавячыя ёй пытаньні – бо я сьпяшаюся да Гэгэчкоры для апрацоўкі мэмор'ялу.

P. S.

Здароўям я пачуваюся зусім добра, можна сказаць найлепі, як у цэлым мінулым годзе. Рука сьціхла зусім ужо тыдзень. Гэта быў нэўрыт, а не раматызм. Лекары кажуць, што больш не паўторыцца.

Прывітаньне сп. Тулейку.

1953 8 IV – Ліст Барыса Рагулі з Бэльгіі да Янкі Запрудніка ў ЗША пра сьвяткаваньне ў Рыме Дня беларускай незалежнасьці, фінансавыя праблемы Камітэту Дапамогі Беларускаім Студэнтам у Лювэне й інш.

Шчыра дзякую за так абшырную інфармацыю з жыцьця нашае амэрыканскае эміграцыі. Сумны вобраз, але нам трэба ўсё гэта браць пад увагу і лішне не праймацца. Прэз ьдэнт вылятае ў сераду 15 красавіка ў ЗША. Я маю яго пабачыць яшчэ ў гэтую пятніцу. Сьвяткаваньне ў Рыме ўдалося добра. Нарабілі крыху шуму, прапаганды, навязалі пару цікавых кантактаў, якія вам з Паўлушай прыдзецца прадаўжаць, калі будзе нагода выехаць на канікулы ў Рым. Зь лювэнскага грунту няма чым хваліцца пасьля Вялікадня. Думаю, што аб дэталях Цябе ўжо пайнфармавалі /хлопцы перабралі мерку з выпіўкай/.

Зь нецяярплівасьцю чакаем Твайго павароту ў Лювэн, каб атрымаць больш дакладны вобраз аб нашай эміграцыі. Ідэя аб адзінай арганізацыі моладзі вельмі добрая, праўда ня новая, але вымагае вялікай працы ў пачатковай арганізацыйнай стадыі. Калі знойдзецца нехта, хто пасьвяціцца выключна гэтай справе, ёсьць надзея на пазытыўныя вынікі. Зноў жа не бачу, хто мог бы за гэта ўзяцца. Баюся, што зноў прыдзецца некаму з нашага актыву, які й так перагружаны рознымі абавязкамі. Падрыхтоўваючы грунт да рэалізацыі новай арганізацыі, старайся цэнтр зафіксаваць у Амэрыцы і нагрузіць тамашні актыў першай арганізацыйнай працай. Зразуме-ла, што з боку Лювэну будзе поўная падтрымка, але падтрымліваць крыху лягчэй, як трымаць. З другога боку важна, што знойдуцца адпаведнія людзі да гэтай справы там на месцы. Ідэальна было бы, калі б Ты сам мог за гэта ўсё ўзяцца, але баюся, што ня вытрымаеш цяжару. Вось збольшага аб агульных справах. Асабіста я „трымаюся“. Па сьвятах чуўся блаватата з прычыны духовай і фізычнай нястраўнасьці. Баюся, каб рэха сьвяткаваньня не дайшло да вушэй віцэрэктара. Матэрыяльная сытуацыя КДБС /Камітэт Дапамогі Беларускаім Студэнтам/ сьмярдзючая. Банк налажыў лапу на рэшту сумы, якая нам належыць ад Камітэту Акадэміцкага. Нейк выцягну да канца красавіка, а там Бог бацька. Айцец Робэрт абяцаў у Рыме, што ўсё будзе ў парадку, але тым часам ад яго няма вестак і наагул ня ведаю, дзе яго шукаць. Некалькі, выбач, пакуль што толькі тры больш нецяярплівыя фірмы перадалі справу нашых даўгоў у трыбунал і мяне цягаюць Богу душой невінаватага за чужыя грахі. Адбіваюся, як магу хуткім прыездам а. Робэрта, але ў гэта сам ня веру. Зрэштай, калі й прыедзе, дык таксама з пустога не налье. Перад прыездам у Рым быў адзін ці два дні ў Брусэлі, але ніхто яго не пабачыў. Да мяне толькі затэлефанаваў і дагаварыўся на спатканьне ў Рыме, але прасіў каб ніхто не даведаўся, што ён быў. Ёсьць надзея, што ён пераедзе ў Лювэн наагул, але ўсё гэта няпэўна. Здаецца, яму націснулі на хвост за ягоны лібэралізм. (...)

Прывітаньні ад Люды і Дзядзькі. Канчай хутчэй „турнэ“ і вяртайся на базу.
Твой Барыс

1953 15 VII – Ліст Натальлі Арсеньневай зь Нью-Ёрку да Янкі Запрудніка ў Бэльгіі ў справе беларускіх лемантароў і інш.

Дарагі Запруднік,

Ужо даўнавата таму атрымала твой ліст з просьбай аб лемантарох, але толькі сяньня знайшла часінку адказаць, за што й выбачай. Справа ў тым, што мы мусілі змяніць кватэру і то даволі тэрмінова, а я, як табе ведама, у хаце адна, дык і ўсе клопаты па адшуканьню новае кватэры, рамонту (сама й малявала й чысьціла), пераезду, уладжаньні на новым месцы й г. д. выпала на маю долю. Пры гэтым і газэту трэба ж было акуратна выдаваць, так што, апрача пільнай карэспандэнцыі, зьвязанай з „Беларусам” і БАЗА-й /Беларуска-Амэрыканскае Задзіночаньне/, я нічога не магла рабіць. Цяпер, крыху уладзіўшыся, бяруся й за іншыя справы. Дзе, у каго і ў якой скрынцы перахоўваюцца лемантары, — яшчэ ня ведама дакладна, але новавыбраны урад БАЗА Аддзелу (ці дакладней – акругі) Нью-Ёрк, выбраньня якога гэтак дамагаліся некаторыя нашыя сябры, як Станкевіч /Янка/ ды інш., пераняў гэтую справу й прыступіў да зьбіраньня і удакладненьня месцаў перахоўваньня усіх, прывезеных зь Нямецчыны выданьняў. У склад новага ураду вялізарнай бальшынёю галасоў былі, як ужо паведамлялася ў „Беларусе”, выбраныя: Тумаш старш., Тулейка й Рыгор Крушына – заступнікамі, Яня Каханюўская – сакратаркай і Мельяновіч Іван – скарбнікам. Я буду пільнаваць гэтае справы й як толькі даведаюся, у якой скрыні й дзе лемантары, зараз жа, навет не чакаючы пакуль яны будуць зьвезеныя ў адно месца, вазьму колькі экзэмпляраў і перашлю і Чопчыцу і Вам.

На маё імя прыйшло дагэтуль на выданьне твораў Равенскага толькі пяць даляраў. Неўзабаве, калі ня будзе больш, бо цяпер усе будуць слаць на Бэльгію, — перашлю разам із нашымі ахвярамі. Раней не магла, бо ўсе грошы праглынуў пераезд на новую кватэру, якая нам ужо каштавала звыш 250 даляраў. Але ня было рады й таму цяпер даводзіцца крыху на нейкі нядоўгі хіба час пачакаць з новымі грашовымі выдаткамі.

Паза гэтым, у нас усё пастарому. Здаецца ў друк другі нумар „Запісаў”. Паседжаньні й сходы, апрача найважнейшых, адкладзеныя на восень, бо ў нас страшэнная гарачыня й нічога ніхто ня хоча рабіць, што зусім, зрэшты зразумела. Прывітаньні ўсім нашым хлапцом. Што чуваць з „Наперад”? Пішы ад часу да часу.

Н. Арсеньнева

1953 21 VII – Зь ліста Янкі Запрудніка да Міхася Тулейкі пра канцэрт у Брусэлі.

(...) Сёмага ліпеня давалі ў Брусэлі канцэрт для міжнароднае публікі (6 песьняў і 2 танцы), атрымаўшы за гэта шмат воплескаў ды бронзавы мэдаль. 16-га ліпеня нашу праграму трансмітавалі па радыё з камэнтарамі ды перакладамі некаторых песьняў („Магутны Божа”, „Паласа”, „Пагоня”) на францускую мову.

1953 30 VIII – Ліст Янкі Запрудніка зь Лювэну да Антона Адамовіча ў Нью-Ёрку пра паэму Я. Юхнаўца „Сула” і рэдакцыйныя справы „Напераду”.

Дарагі Дзядзька Антось!

Нядаўна я атрымаў ад Ст. Ст. /Станіслава Станкевіча/ ліст, у якім ён просіць нас зрабіць што-небудзь з „Сулой” Юхнаўца: зьмясьціць яе ў часопісе ці пераслаць назад аўтару. На нашу думку, паэма гэтая вельмі добрая рэч, і мы яе ахвотна зьмясьцілі б у наступным (калядным) нумары „Напераду”. Ст. Ст. прабаваў яе правіць, але нам вельмі хацелася б, каб перад тым, як друкаваць яе, яна прайшла праз Вашыя рукі (маем яшчэ кавалак часу на гэта) ды каб аўтар даў сваю згоду зьмясьціць яе ў „Наперадзе”. Бязумоўна, нам хацелася б ведаць як найраней, ці можна на паэму разьлічваць, бо інакш, трэба будзе шукаць нечага на ейнае месца. Выдаваць часопіс будзе цяжка яшчэ й гэты год, і асабліва сёлета, бо да ўсяго даходзяць яшчэ дысэртацыі, што трэба будзе здаць у канцы чацьвертага навучальнага году.

№25 „Напераду” выходзіць на гэтым тыдні. Дзеля таго, што часопіс рабіўся ў самы гарачы экзаменацыйны час, мы не змаглі поўнасьцяй скарыстаць з усіх тых паправак, зробленых Вамі ў нумары папярэднім. Аднак Вы ўгледзіце самі, што ня ўсё надарма. Гэта надзвычайны спосаб працаваць над мовай, і мы просім Вас зрабіць нам тое самае й з наступным нумарам. Усе Вашыя заўвагі выпісваюцца на асобныя лісты („Заміж пісаць....” „Трэба пісаць....”) і дакладна прастуд’ёўваюцца. Ясна, ня бывае й без засьцярогаў адносна таго ці інашага слова, і на гэта крышку пазьней мы будзем прасіць у Вас паясьненьняў.

/Далей пісана з Парыжу бяз копіі/

Я. Запруднік

1953 20 IX – Ліст Антона Адамовіча зь Нью-Ёрку да Янкі Запрудніка ў Парыжы пра паэму Я. Юхнаўца, супрацоўніцтва з „Наперадам”, сьпеўнік М. Равенскага й інш.

Даражэнькі Сябру Запруднік!

Дастаў Ваш ліст і „Сулу” /паэма Янкі Юхнаўца/. Апошняя ўжо „прайшла праз мае рукі”, як Вы таго хацелі, і цяпер у руках ейнага аўтара, які зусім згодзен пабачыць яе надрукаванай у „Наперадзе” і, пасля апошніх дробных паправак, вышле яе Вам.

Хоць Вы пішаце, што паэму „прабаваў правіць др. Ст. Станкевіч”, аднак ніякіх сьлядоў гэных ягоных паправак прысланы Вамі тэкст ня мае – усе рукапісныя папраўкі ў машынапісе належаць самому аўтару і былі адразу зробленыя ім самым якраз на мае прапановы, бо гэтая рэч ужо аднойчы „праходзіла праз мае рукі”. Рэч добрая, як добра самі кажаце, і папраўляць у ёй можна было адно чыста тэхналегічныя дэталі. Паправіць жа яе з сурэалістычнай на рэалістычную, як таго, здаецца, хацеў (ці хацеў бы) др. Ст. Станкевіч – проста немагчыма: гэта ня тое, што зачыркнуў сабе „сур” і зас-

танецца тое „рэалістычная”. Дык калі стаяць на гледзішчы таго, што ўсякія літаратурныя кірункі маюць права на выяўленьне ў нашай паэзіі, бо, паводля Дубоўкі, „песьні клясыку прыймалі так жа, як нэрвовасць ломаных радкоў” – паэму можна і трэба друкаваць. Калі ж глядзець так, што толькі рэалістычная, ці толькі г. зв. „зразумелая”, ці „актуальная”, ці „грамадзка-карысная” і пад. паэзія (а найчасьцей запраўды “паэзія” якраз) мае права на існаваньне – тады Юхнаўцову рэч проста трэба кінуць у кош, гэта адзіная магчымая „папраўка” ў такім разе. /“Сула” была зьмешчаная ў №26 „Напераду”./

Вельмі ўсьцешаны, што мае зацёмкі да „Напераду” даюць Вам нешта (праўда, толькі зацёмкі што да мовы – але й гэта вельмі важна, мо нат найважнейшае). Хацеў бы адно, каб Вашыя „засьцярогі” ня прыводзілі да таго, што „засьцерагалі б” тыя зацёмкі заставацца нявыкарыстанымі Вамі, таму хацеў бы барждэй даведацца пра іх канкрэтна, каб даць тыя „паясьненні”, пра якія пішаце. Не адкладайце гэтага, бо іначай і мая праца і Вашая (выпісваньне на карткі) застаецца марнаю. Праўда, я яе буду рабіць Вам усёроўна, і апрацюю таксама й наступны № 25, што ўжо, кажаце, выйшаў, як толькі яго дастану, і ня толькі мову ў ім, а і ўсё, што на вока ўспадзе, ня думаючы пра магчымыя Вашыя ці каго з апякуноў Вашых „засьцярогі”. Гэта ўважаю за свой абавязак, але прыямней ведаць і чуць і бачыць, што не намарна йдзе тваё, ня ўпустую.

Што да тэкстаў да сьпеўніка /М. Равенскага/ — таксама памагу ахвоча, прышлеце адно тыя тэксты, што маеце, а да тых, што ня маеце – таксама й малёдыі (ды назовы, разумеецца), і ўсё, што можна, будзе зроблена – будзеце мець і тэксты і поўныя, і моўна прарэдагаваныя, і ў найлепшых з магчымых варыянтах. Час-часом мне ўжо даводзілася працаваць у гэтым дачыненні зь нябожчыкам, і ня памятаю, каб мае прапановы ці зацёмкі ім адкідаліся. Наагул, я вельмі рады, што Вы паставіліся да гэтае справы, як трэба (бо можна было б і пусьціць, як ёсьць, па лініі найменшага супраціву). Дык чакаю ад Вас тэкстаў і зраблю ўсё, што здолею.

Нажаль, апрача ўсяго гэтага тымчасам нічога больш не магу запрапанаваць. Праца мая пра апазыцыю ў літаратуры нашай ужо пайшла ў канчальную ангельскую стылістычную рэдакцыю, перад гэтым давялося шмат папрацаваць над аўтарызацыяй перакладу, не заўсёды ўдалага. Па стыльрэдакцыі мае друкавацца. Затое доля тае працы, над якою цяпер сяджу, няпэўная – да канца ёй яшчэ далёка, а ўстанова, што яе фінансавала, нажаль, канчаецца, дык стараюся падагнаць, наколькі мага, пакуль яна скончыцца. Ну, а там, відаць, давядзецца ізноў ісьці падлогі мыць, дык ня вельмі чаго тады й зробіш для друку. (...)

Калі будзеце бачыць Прэзыдэнта /М. Абрамчыка/ — перадайце, што яго чакаюць тут ня толькі нашыя, але і ў Камітэце Амэрыканскім – прынамся, выказваў гэта сам адм. Стывэнс мне на прыняцьці, якое тут нядаўна было й я меў гонар быць.

Добрую паэзію (пэўна ж, без прапагандавых штампаў) можна, пэўна ж, перадрукоўваць і зь „Беларусі“ і адкуль хаця, і калі ёсьць, скажам, новыя імёны, на эміграцыі нязнанья (як, прыкл., той Кірэенка, якога ўспамінаеце), а вартыя ўвагі – варта зь імі знаёміць публіку.

Ну, здаецца, і ўсё. Вітайце ад мяне Урбана, што з Вамі, і іншых. Як толькі атрымаеце гэта – зараз жа адпішэце аб атрыманы, каб я не баяўся, што ліст гэты ўжо не засьпее Вас у Парыжы (думаю, што мусіць усё ж засьпець).

Дык чакаю гэтага й зычу Вам усякіх удачаў.

Заўсёды Ваш Ант. Адамовіч

1953 13 XI – Ліст Пётры Сыча зь Мюнхэну да Янкі Запрудніка ў Лювэне пра ўзаемнае супрацоўніцтва ў часапісах.

Дарагі Янко Носавіч!

Калі мае быць спаўпраца, дык не аднабаковая. Вось жа калі хочаце каб я пісаў у „Наперад!“ – давайце Вы пісаць у „Шарсьня“ /П.Сыч рэдагаваў сатырычны часопіс „Шарсьцень“/. Я ўжо Цябе прасіў цераз Барыса /Рагулю/, але яшчэ раз паўтараю: Браток, купі „Quoique Pas?“ /французскамоўны часопіс гумару/ і пералажы мне некалькі пікантных жартаў. Зрабіце гэта як найхутчэй, бо я сам ня выцягну. (...)

Калі Вы прышліце матар’ялы ў часопіс? Учывай, што калі ля 20 г. м. ня буду мець матар’ялаў – „Наперад!“ перад Калядамі ня выйдзе. (...)

Дык, Браток, — зрабі жарты. Я Вам за пару дзён прышлю штось у „Наперад!“.

Дык да пабачанья.

Твой П.

1953 4 XII – Зь ліста Янкі Запрудніка зь Лювэну да Ўладзімера Дунца ў Кліўлендзе, ЗША, пра канцэрт у Боне й інш.

(...) У нас цяпер сп. Карповіч /Алесь/. Рыхтуем канцэрт у Бон для нямецкіх студэнтаў. Магчыма, дамо й у Бэльгіі дзе-небудзь. Ладзілі нядаўна адкрыцьцё акадэмічнага году з удзелам чужынецкіх студэнтаў. Вечар прайшоў зь вялікім посьпехам. Заўтра ладзім у сваім згуртаваньні сьвята сьв. Мікалая з жартаўлівай праграмай і з падарункамі. Па Калядах трэба будзе брацца за навуку. (...)

1954 17 III – Зь ліста Янкі Запрудніка зь Лювэну да Антона Адамовіча ў Нью-Ёрку пра атмасфэру ў Лювэне.

(...) У нас пачынаецца цяпер самае жніво. Прыехаў з Рыму Конюх (во басішча!). Прыехаў Карповіч. У гэтую нядзелю пачынаем зстраду: чатыры канцэрты тут, у Бэльгіі, а пасля штук тры ці чатыры ў Лёндане – якраз пад самы канец месяца. У Ангельшчыну едзем пад патранатам бэльгійскае амбасады – ухватка а. Робэрта. У Лёндане маем адсьвяткаваць хрэсьбіны

анг.-бел. 'сосайеты' /таварыства/, на якое ўжо ад даўжэйшага часу набіваюцца колькі ангельскіх палітыкаў. Можаце ўявіць сабе колькі тут цяпер бегатні, руху ды справаў. Вось гэта стыхія! Таму ж ні да экзаменаў ня рыхтуюся, ні за мэмуар /дысэртацыя/ не бяруся. Пачакаюць! Конюх прыехаў з горбай нотаў. За ўсялякую цану хоча мець пераклады сваіх рэчаў на беларускую мову. Ну, і мушу рабіць, бо хто?.. А там і Пушкін, і Гэйнэ, і Толстой. Прышлю неўзабаве на 'візыту'. Сп. Карповіч за прывітаньні плоціць Вам тэй жа самай манэтай. Хлопцы кланяюцца, а зь імі й я.

1954 9 VI – Зь ліста Янкі Жучкі зь Лювэну да Янкі Запрудніка ў Мюнхэне пра стыпэндый і а. Робэрта.

(...) Хачу Табе зазначыць, што ад травеня ўключна мы не атрымалі бурсаў /стыпэндый! І больш не атрымаем, бо ўжо ад студзеня ўрад бэльгійскі спыніў, да травеня яшчэ неяк Comité Académique выскробваў свае астаткі, а на травень і той перастаў. Што мы яшчэ клеваем, дык гэта дзякуючы пэравай *générosité* /шчодрасьць/.

Пэр, як заўсёды, у вечным разьездзе. Калі дома, дык яго на расхоп, калі не з дысэртацыямі нашыя, дык хто-небудзь з чужых. Адным словам, вечна заняты. Пару разоў мне прыходзілася зь ім езьдзіць, дык ён сьпіць у дарозе. Мала гэтага – часамі ў кіно зь ім бываю, дык ён і там дрэмле і, толькі час-ад-часу лыпне вачыма на экран і далей прадаўжае. Я ўжо ўсяк стараўся, каб неяк ён раней спаць клаўся, дык рады няма – хіба некага на варце ставіць, або няньку якую яму даць. (...)

1954 21 VI — Зь ліста Янкі Запрудніка зь Лювэну да Алеся Карповіча ў Ольдэнбургу, Нямецчына, пра канцэрт у Парыжы.

(...) Што да пробаў із спадаром Кіслым, дык пару разоў рабілі іх, але цяпер ужо не да пробаў, бо хлапцом не да сьпеваў. Між іншага, мы падскочылі былі адзінаццаціга гэтага месяца ў Парыж (у складзе: Кіслы й 9 харыстых – „Лятучая каманда”) на міжнародны канцэрт, ладжаны Інтэрнацыянальнай Камбатанцкай Арганізацыяй народаў Сярэдняе Эўропы. Дзеля нястачы часу мусілі абмежавацца чатырма песьнямі: „Партыз. марш”, „Полька Янка”, „Паласа” й „Пагоня”. Пайшло добра: у праграме былі адзіныя мы, што давалі вакальныя нумары. Вашая адсутнасьць адчувалася на кожным кроку – як на якасьці выкананьня (пяялі а-капэля), так і на духу самое „каманды”. (...)

1954 28 VII – Ліст Алеся Карповіча зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Бэльгіі пра музыкаведную літаратуру, творы Міколы Равенскага й інш.

Дарагі Янка!

Ня ведаю нават, як і дзякаваць за „Польскую музыку”. Ужо бегла прагледзіў кнігу і маю ўражаньне, што гэта вельмі саліднае дасьледваньне, ба-

гатае матар’ялам і карыснае ня толькі для спецыялістых-дасьледчыкаў польскай музычнай культуры, але і для нас, бо знайшоў шмат цікавых і зусім да гэтага няведаных мне момантаў, якія я, бязумоўна, выкарыстаю ў сваёй працы. Атрымаць гэтую кнігу было для мяне запраўднай радасьцю і мушу сказаць з жалем, як жа мізэрна выглядае ў параўнаньні з гэтай працай кніжка Куліковіча! Кожную сваю фармуліроўку аўтар апірае на пэўныя крыніцы, адзін пералік якіх займае якіх 30 старонак тэксту! Вось гэтая фактычная старана дасьледваньня робіць яго вельмі цэнным, ня гледзячы на імкненьне аўтара ў сваім аналізу прытрымоўвацца марксісцка-ленінскіх аксыёмаў. Надзвычайна цікава было б пазнаёміцца і з другім томам гэтай працы.

Я зараз працую над тэмай „Апошні твор М. Равенскага”, дзе даю ўсебаковы аналіз ягонага дуэту на словы коласа „Мой родны кут” (з „Новай зямлі”). Вельмі прашу Вас у сувязі з гэтым адказаць мне:

- а) на якія словы пісаў Равенскі кантаты Тысэрану /кардынал/, Слоскансу /біскуп/ і пэру Робэрту (адна з іх напісаная здаецца на Ваш тэкст) і калі – хаця бы прыблізна месяц – ён іх пісаў.
- в) якія вусныя высказваньня Равенскага ведаеце Вы адносна дуэту з „Новай зямлі”? Чым прывабіў кампазытара гэты тэкст? Чаму ён напісаў гэты твор у форме дуэту, а ня солё? Які быў ягоны настрой у момант напісаньня твору – гэта значыць прыблізна у верасьні 52 г.? Запытайце таксама Цьвірку, магчыма ён штось ведае. За ўсё буду вельмі і вельмі ўдзячны. (...)

Напісаў кой што для фартэп’яна, чакаю на „кволяя” /лірычныя/ вершы.

Дык чакаю на Ваш адказ. Сардэчна вітаю Олю /Харытончык/. Яшчэ прашу Вас запытаць у Цьвіркі – ці няма ад Жука-Грышкевіча нейкіх грошай для мяне – я б нічога ня меў супроць таго, каб атрымаць іх, асабліва цяпер.

Ваш Алесь Карповіч.

1954 1 VIII – Ліст Янкі Запрудніка зь Лювэну да Алеся Карповіча ў Ольдэнбургу, Нямецчына, пра творчасць М. Равенскага й інш.

Дарагі Спадару Карповіч!

Ліст Ваш з 28.7 атрымаў – дзякую. Пастараюся цяпер задаволіць Ваш апытальнік што да творчасці Равенскага ды адказаць на пабочныя пытаньні. (...)

- а) Кантыты кард. Тысэрану, яп. Слоскансу й а. Робэрту сп. Равенскі пісаў усе тры на словы С. Ясеня. Дакладныя даты іхных музычных апрацовак падам Вам крышку пазьней (за пару дзён), як толькі вернецца зь Нямецчыны а. Робэрт. (...)
- б) Думаю, што Вам ходзіць аб дуэт „Мой, родны кут, як ты мне мілы”. Ці Вы ўпэўнены што да даты ягонага напісаньня (верасень 52)? Цьвірку здаецца, што рэч гэтая была напісаная крышку раней, але ён ня цьвердзіць гэтага катэгарычна. Калі ж дуэт быў пісаны ў верасьні 52-га году, дык

Равенскі быў тады ўжо хворы даволі сур'ёзна і, ня гледзячы на тое, што перад ім скрывалася прычына й небяспека ягонае хваробы, ды не зваяжучы на ягоны прыродны аптымізм і бадзёрасць (ён, прыкладам, ня любіў ні гутарыць ні слухаць пра сваю хваробу, а таксама – прыклад клясычны – дакладна тры дні перад сьмерцай у гутарках з знаёмымі й сябрамі не пакідаў думак аб творчай і арганізацыйнай працы), у яго магла час ад часу зьяўляцца думка, якую ён аднойчы выказаў уголос перад хлапцамі: „Хаця каб косьці свае занесьці на Бацькаўшчыну...” Гэтая ж думка й магла яму падштурхнуць ідэю напісаньня „Мой, родны кут” – апошні крык з далёкае чужыны. Аналіз гэтае песьні-„крыку”, песьні-тэстамэнту з гледзішча музычнага зробіце Вы, і там толькі можна знайсці сумліў і надзеі, якімі жыві Мастак. Пэўна ж, канчальную інтэрпрэтацыю трэба было б даць у пэрспэктыве цэлае постаці Равенскага, на што Вы, думаю, маеце найбольш дадзеных. Чаму дуэт, а ня веаю. Мне асабіста часта прыходзілася гутарыць з Равенскім аб узаемазалежнасьці тэксту й музыкі. У гэтых адносінах ён быў вельмі строгі, і сам часта перапрацоўваў тэкст перад тым, як класьці яго на музыку, базуючыся й тут на беларускай народнай песьні, дзе ён бачыў прэцызыю кардынацыі музыкі й словаў. Аб апошнім ён гаворыць у сваёй не апублікаванай яшчэ працы „Характэрныя рысы беларускае народнае песьні”. Знаёмствам з паглядамі Равенскага на гэтую справу я мог бы падзяліцца з Вамі, але гэта мы ўжо зробім хіба пазьней, калі я вызвалюся з абуццоў, у якія заціскае мяне мой мэмуар /дысэртацыя/. (...) Застаюся з глыбокай пашанай Заўсёды Ваш

Янка 3.

1954 2 VIII – Ліст Станіслава Станкевіча зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Бэльгіі ў справе падключэньня „лювэнскае групы” да супрацоўніцтва з газэтай „Бацькаўшчына”.

(...) Вельмі было б пажадана і проста неабходна, каб Вашая лувэнская група зрабіла нараву, як дапамагчы газэце. У сувязі з маёй працай у Інстытуце я пры дасюлешнім палажэньні змагу максімум зрабіць два нумары па 4 балоны ў месяц, і то пры выдатнай тэхнічнай помачы жонкі (карэкта, ломка і перапісаньне на машынцы). Я ўжо ня раз ставіў справу, што газэту трэба рабіць калегіяльна з нашымі людзьмі з радыё. Але гэныя „людзі” ня толькі не згаджаюцца на гэта, але навет абражаюцца, бо яны быццам і так залішне перагружаныя. А тымчасам яны ў лепшым палажэньні, чымся я, бо: а) жывуць усе ў Мюнхэне, а я пакуль што мушу кажны дзень езьдзіць з Розэнгайму ў Мюнхэн і назад і траціць на гэта вельмі шмат часу; б) яны ў рыдэ працуюць ізаляванай беларускай групай, таму ім магчыма пад відам пісаньня для радыя пісаць і для газэты. Мне ж гэта проста немагчыма, бо я тут акружаны маскалямі. Наагул, калегіяльнай працы над газэтай нам ня ўнікнуць, бо інакш газэта ляжа на чатыры лапаткі. Пры калегіяльнай працы

я мог бы ў тызень даваць 1-2 артыкулы і рэдагаваць увесь матарыял, дык прашу Вас паразумецца ў гэтай справе з др. Рагулям і склікаць спецыяльную нараду ў справе газеты. На гэтым тымчасам канчаю і жадаю Вам усяго найлешага!

З пашанаю

Ст. Станкевіч

1954 4 VIII – Ліст Алесь Карповіча зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Бэльгіі пра творчасць Міколы Равенскага й сваю.

Дарагі Янка!

Дзякую за Ваш ліст, у якім я знайшоў некаторыя цэнныя дэталі для маёй працы над апошнім творам Равенскага. Я таксама ня ведаю дакладна даты напісаньня дуэту, але аб ім ён успамінае ў сваім лісьце да мяне ў верасьне 52 г., дзе піша: „напісаў дуэт на словы Я. Коласа «Мой родны кут...» Урэшце, дакладная дата ня так важная, важны факт, што гэта ягоная „лебядзіная песьня“...

Я ахвотна возьмуся за зьбіраньне бібліяграфічных дадзеных да беларускай музыкі, кой-што ўжо маю, але мне вельмі цяжка з матар’яламі, бо тутакж я ня маю магчымасьці іх атрымаць. Гэта робіць для мяне шмат перашкодаў і ў напісаньні стыпэндыйнай работы для Мюнхэнскага Forschungsinstitute, за якую я баюся брацца, бо маю вельмі мала крыніцаў для выкарыстаньня. Тэму я выбраў „Тэндэнцыйнасьць опэрнага мастацтва БССР“, але да канкрэтнай распрацоўкі тэмы яшчэ ня прыступаў, усё зьбіраю дадзеныя. Калі Вы на нешта да гэтае тэмы надываеце (рэцэнзіі аб новых опэрах, дырэктывы партыі ў гэтай галіне і г. д.), дык, калі ласка, перашлеце мне ў часовае карыстаньне, — газеты, часапісы, кнігі і г. д. (...)

Пішэце.

Ваш Алесь Карповіч

Як справа з „нашымі“ пліткамі? Я напісаў яшчэ шэраг рамансаў, у тым ліку „Ты сьпявала мне перапёлачку“ Крушыны /Рыгора/, „Лілея“ ягонае ж, „Хутарок“ М. Кавыля і некалькі рэчаў для ф-на. Чакаю на вершы....

1954 9 VIII – Ліст Вінцэнта Жук-Грышкевіча зь Мюнхэну да Янкі Запрудніка ў Лювэне адносна прыезду на працу ў Беларускай сэкцыі радыё „Вызваленьне“.

Даражэнькі Спадар Запруднік,

Гэтым разам пішу Вам прыватна. З Вамі гаварыў хіба др. Рагуля адносна таго, што ваш прыезд лепш адлажыць да верасьня. Камбінацыя гэтая мне вельмі не да спадабы. Але абставіны й настойлівасьць Прэзыдэнта /М. Абрамчыка/ накінулі мне яе. Магчыма, што др. Рагуля пайнфармаваў Вас аб што ходзіць. Я дагаварыўся з кіраўніцтвам Радыя адносна адкладу вашага прыезду й Цьвіркі. Аргумэнтаваў неабходнасьцяй заканчэньня

ўнівэрсытэцкіх студыяў. Амэрыканцы згадзіліся на ваш і сп. Цьвіркі прыезд у верасьні. Да вашага ведама – усе фармальнасьці з абняцьцем працы Вамі і сп. Цьвіркай ужо закончаны. Застаецца толькі прыехаць і пачаць працу, Вы – як рэдактар у нашай сэкцыі, Цьвірка як перакладчык. Я стараюся, каб Цьвірку памясьціць у якасьці камэнтатара ў аддзеле навін. Там няма нашага чалавека, а на пераклады Цьвірку было б шкода даваць. Карась мог бы застацца на сваім месцы. Гэта на выпадак, калі б нам не ўдалося дабіцца яшчэ паўгадзіннай перадачы.

За вашы сугэстыі дзякую. На перапіску з нашымі арганізацыямі і выцісканьне з іх вестак ня маем надта часу. За гэтую справу ўзялася сп-ня Вержбаловіч.

Нам не хапае скрыптаў збоку. Ня шкодзіла б, каб ваша грамада – тыя што вольныя й маюць пярэ – заняліся гэтай справай: і нам памаглі б і заробілі б нешта. Мы самі напісалі ўжо 120 скрыптаў, а цяпер мусім даваць 2 скрыпты штодня. Агульную інструкцыю Галіна /Ганчарэнка/ Вам выслала.

Жадаю Вам усяго найлепшага.

Ваш В. Жук-Грышкевіч.

1954 12 VIII – Ліст Вінцэнта Жук-Грышкевіча зь Мюнхэну да Ўладзімера Цьвіркі ў Лювэне адносна Цьвіркавай працы ў радыё „Вызваленьне”.

(...) Гэта праўда, што Вы былі прадугледжаны ў пляне складу нашай рэдакцыі – у паразуменьні сп. Прэзыдэнта /М. Абрамчыка/ з Ам. Кам. у Нью Ёрку. На 5 месц – ня было куды Вас прыткнуць. Агулам жа хадзіла аб тое, каб Вас мець у рэдакцыі, а ў практыцы могуць быць розныя камбінацыі. Так яно ёсьць і цяпер. Правесьці зьмену ўнутры – гэта знача яшчэ кагось выкінуць. Вы гэтым не праймайцеся. Я пэўны ў тым, што калі Вам і прыдзецца пачаць працу ў ролі перакладчыка, дык не надоўга. Я прадбачу такія магчымасьці:

- 1) Замест на перакладчыка – Вы можаце папасьці ў агульны аддзел навін, каб прыгатоўваць для нас і ўкраінцаў цікавыячыя нас навіны і камэнтары да іх. За гэта я ўжо пачаў змаганьне і прынцыпова і за Вас, і маю падтрымку.
- 2) Пачалося змаганьне за паўгадзінную перадачу. Як бы ўдалося дабіцца гэтага – Вы аўтаматычна робіцеся дадатковым рэдактарам у нашай сэкцыі. Найважнейшае, каб Вы тут былі, каб за штось зачэпіліся і паказалі сябе. Раней ці пазьней належнае вашым здольнасьцям месца будзе за Вамі.

Карась фактычна з вашым прыездам мусіў бы ісьці на брук. Але ён так добра паказаў сябе, што ён дастане месца ў агульным аддзеле. Наша ж лякальная палітыка вядзецца ў тым напрамку, каб упхнуць як мага больш сваіх людзей. Толькі такім чынам нам удалася перамагчы расейскае засільле.

Ня дзіўлюся, што Mr. Knauf /з аддзелу кадраў/ замест аб Бел. Рэдакцыі

гаварыў аб аддзеле перакладаў. Карась таксама лічыўся ў аддзеле перакладаў (у нашай рэдакцыі 5 чал.), але ён сядзеў у нашай рэдакцыі, перакладаў нашы праграмы і гаварыў праз мікрафон. Ад гэтага хіба й Вам прыдзеца пачаць.

Добра было б, каб Вы прыехалі дзесь каля 15 верасьня – разам з сп. Запруднікам. Вырашце канчальна аб даце прыезду і калі ласка дайце мне знаць.

Жадаю Вам абодвум усяго найлепшага

Ваш В. Жук-Грышкewіч.

1954 26 VIII – Ліст Вінцэнта Жук-Грышкewіча зь Мюнхэну да Янкі Запрудніка ў Лювэне пра Беларускаю сэкцыю радыё „Вызваленьне”.

Даражэнькі Спадар Запруднік,

(...) Будзьце ласкавы ўзгодніце і ўточніце з Цьвіркай дату прыезду Вас абодвух. Праца сп. Кабыша /Сымон/ і Карася – якіх Вы заступіце – канчаецца 30 верасьня. Тут лічаць, што прыезд ваш мусіць прыпасьці каля 20 верасьня найпазьней, бо трэба каб вы абодва ўвайшлі ў курс справы пры прысутнасьці маючых адыйсьці.

Выкларавалася сытуацыя з рэарганізацыяй нашай сэкцыі. З вашым прыездам Галіна /Ганчарэнка/ йдзе на сэкратарку амэрыканскага адвайзара /дарадніка/ для нас і ўкраінцаў. З пункту гледжаньня на дабро справы мы зацікаўлены, каб гэта ключовае становішча было абсаджана нашым чалавекам, хоць мне й шкада страціць такую сэкратарку, як Галіну. Карась застанеца на сваім месьце перакладчыка на ангельскую мову. Тэхнічную работу сэкратаркі Галіны (яна, nota bene, будзе мець час памагаць у перадуруваньні нам) прыдзеца падзяліць вам між сабой, г. зн. Вам з сп. Цьвіркай. Сыч /Пётра/, як дагэтуль памагаў тэхнічнай рабоце, так і далей хіба будзе. У гутарцы з нашым адвайзарам выявілася, што Вы абодва маеце быць выкарыстаны як аўтары скрыптаў і ў тэхнічнай рабоце. Фактычна мы ўсе маем тэхнічную нагрузку. Канчальна зробім падзел працы, як прыдзеце. (...)

Жадаю Вам усяго найлепшага!

В. Жук-Грышкewіч.

1954 16 IX – Ліст Янкі Запрудніка зь Лювэну паасобна да сяброў Дванаццаткі ў Вялікабрытаніі пра забойства Леаніда Карася.

Дарагі Алесь /Бута/!

Дарагі Лёнька /Швайчук/!

Дарагі Піліп /Дзехцяр/!

З сумам паведамляем Цябе, што на мінулым тыдні загінуў трагічнай сьмерцяй у Мюнхэне адзін зь сяброў Дванаццаткі, Карась Лёня.

Як Ты ведаеш, Карась, ад самага пачатку заснаваньня беларускае сэкцыі пры радыё „Вызваленьне”, працаваў там галоўным сьпікерам. Прычына забойства яшчэ канчальна ня выясьнена, але ўсе прыпушчэньні вядуць у бок тых, каму праца Карася была перашкодай.

Паховіны адбудуцца заўтра ў Мюнхэне, куды ўчора выехалі Шчэцька з Кіпелем. Аб дэталях гэтага выпадку даведаешся пазьней, калі справа будзе больш выясьнена.

Сьмерць сябры Карася, які загінуў пры сумленным і прыкладным выконваньні абавязкаў, узложаных на ўсіх нас нашым супольным забавязаньнем, павінна яшчэ раз прыпомніць кожнаму сябру Дванаццаткі аб тэй вялікай Справе, у імя якое аддаў сваё жыцьцё Карась. Няхай прыклад Карася станеца кожнаму з нас забавязаньнем для далейшага прадоўжваньня нацыянальнае барацьбы, і няхай ён будзе перашкодай кожнаму, хто ўздумае зыходзіць убок ці цягнуцца ззаду.

Як калісьці ў ангельскіх вуглякапальнях мы забавязаліся на выпадак калецтва ў шахце аднаго з нас, дзяліць свой заробтак на дванаццаць роўных часьцей, так і цяпер кожны з нас мусіць узяць на сябе частку Карасёвае працы, каб выказаць гэтым пашану да памёрлага сябры й апраўдаць узятае на сябе імя Дванаццаткі.

Зычу Табе ўсяго найлепшага й застаюся
ад імя Тваіх сяброў

Заўсёды Твой Янка З.

1954 16 IX – Ліст Янкі Запрудніка з Бэльгіі да Алеся Карповіча ў Нямеччыне пра М. Равенскага, М. Куліковіча, П. Конюха ды інш.

Дарагі Спадар Карповіч!

Чуюся перад Вамі страшна вінаватым за цэлы месяц камплетнага маўчаньня, а што найгорш – за прыкрую няўвагу з гэнай сумай, што павінна было ўжо быць даўно ўрэгуляванай. Пастараюся наколькі магчыма апраўдацца перад Вамі. Пачну хіба ад навінаў зь Лювэну, якія Вас напэўна зацікавяць.

Ваось жа ўчора мне ўдалося зьвярнуць адну гару з плячэй – гэта мой няшчасны мэмуар, дзеля якога я й змушаны быў спыніць усю карэспандэнцыю, як бачыце, навет з Вамі. Ну, але хоць у апошні дзень ды справіўся. Лічу сябе ўжо за ўнівэрсытэтам, хоць канчальнае дэлібэрацыі /пастановы экзаменацыйнай камісіі/ яшчэ ня было, і таму чуюся крыху нясвая, што звычайна бывае з чалавекам пры стаўляньні вялікіх кропак ці пераступаньні новага парогу. У іншых хлапцоў цяпер самыя трывожныя часы. Мак /Станіслаў/, Цьвірка, Марговіч, Юрка /Сенькоўскі/ Урбан і інш. у трансэ экзамінаў. Спадзяюся, што ўсім ім пойдзе добра. Арцюх /Мікалай/ у Лёндане. Заручацца паехаў. Цімафейчык /Тодар/ жэніцца за два тыдні. З Ангельшчыны прыехаў новы кандыдат на студыі, з Аўстраліі едзе другі. Аднак хору ня будзе вялікае карысьці ні з аднаго, ні з другога. Зь месяц таму быў у нас сп. Наўмовіч /Міхась/ з Парыжу. Зрабіў праект вокладкі на сьпеўнік Равенскага: на першым пляне прыгожы салёвы ключ сплецены з васількоў. Наўмовіч узяўся таксама й за помнік. Выконваць яго будзе ў Парыжы, і пакуль што мы чакаем яшчэ на макеткі для выбару праекту. Вялікую рукапісную кніжку Равенскага, аб якой я пісаў Вам

калісьці, я знайшоў у Мака. Перад ад’ездам у Нямецчыну хачу ўпарадкаваць архіў Равенскага, спадчыну якога мы мусім асабліва берагчы. У справе сьпеўніка еду заўтра у Брусэль, дзе павінны быць ужо гатовы першыя копіі да карэкты. У справе „Хмарачкі” звяртаўся да Куліковіча, але адказу пакуль што яшчэ не атрымаў. Між іншага, мне пішуць з Амэрыкі, што Куліковіч рыхтуе таксама зборнік песьняў (каля 300 штук). Дай Божа яму ўсяго найлепшага. Сяньня прыйшоў ліст ад Конюха. Піша, што атрымаў ад Тумаша запысьні на канцэрт у Амэрыцы і што даў яму на гэта згоду. Ён быў два разы ў Міляне на пробах, а за дзён дзесяць паедзе йзноў. Пліткі /кружэлкі/ ўжо гатовыя. Нядаўна тэлефанавалі з Брусэлю й пыталіся, калі мы забярэм іх. Заўтра паеду ў Брусэль, дык пагляджу. (...)

Шчэцька з Кіпелем паехалі ў Мюнхэн /на паховіны Леаніда Карася/. Я сьпяшаюся цяпер як магу, каб выехаць у Нямецчыну, дзе ня стала аднаго з найлепшых працаўнікоў радыё /"Вызваленьне"/. На пачатку наступнага тыдня спадзяюся ўжо быць там, адкуль і вышлю належны Вам ужо ад доўгага часу доўг. У справе музычнае літаратуры й Інстытуту наагул напішу Вам ужо зь Мюнхэну.

Мае найшчырэйшыя прывітаньні Вам, жонцы й дзецям. Хлопцы прасілі перадаць Вам нізенькі паклончык. Бывайце!

Заўсёды Ваш

Янка З.

1954 18 IX – Ліст Алесь Карповіча зь Нямецчыны да Янкі Запрудніка ў Бэльгіі пра сьмерць Леаніда Карася й артыкул пра Міколу Равенскага.

Дарагі Янка!

Адразу адказваю на Ваш ліст. Не магу Вам выказаць, як уразіў мяне той факт, што Карася ўжо няма сярод нас. Проста не ўяўляю сабе гэтага. Няўжо ж гэта здарылася на палітычным гронце? Вельмі прашу Вас як толькі што даведаецца канкрэтнага у гэтай справе – адразу ж напісаць мне. Страшэнна сумна, што гэтак трагічна абарвалася маладое жыцьцё. (...)

Спадзяюся, што і мяне наведзеце, калі будзеце працаваць у Нямецчыне. Вельмі быў бы рады, калі б удалося урэшце атрымаць „нашыя” пліткі. Бязумоўна, на працягу апошняга часу спатканьня з Музай у Вас ня было, але цяпер магчыма яна Вас наведзе і я атрымаю „кволяы” вершы... (...)

Артыкул „Апошні твор Равенскага” я ўжо даўно выслаў Тумашу і яшчэ зацемку на матар’ял „вольнай музыкі”. Музыка нагапаў мала, бо няма тэкстаў, ды і натхненьне ня прыходзіць.

Вітайце Олю і хлопцаў, якім шчыра жадаю найлепшых посьпехаў.

Ваш Алесь Карповіч.

P. S.

Калі будзеце ў Мюнхэне, дык вітайце Жука, Ліманоўскага, Вержбаловіч, Галіну, Сыча і Кабыша.

1954 12 X – Ліст Барыса Рагулі зь Лювэну да Янкі Запрудніка ў Мюнхэне пра лювэнскіх студэнтаў, газэту „Бацькаўшчына” й інш.

Здароў Янка,

Дзякуем за ліст і весткі аб Тваім жыцьці. Дазволь, братка, павіншаваць Цябе з „distinction” /”з адзнакай”/ і заканчэньнем студыяў. Не ўяўляеш, якая нам гэта радасьць з так прыгожага акорду. Чатырох „нашых” /+ Урбан, Цьвірка й Марговіч/ паказалі, што могуць. Зразумела, ані Табе ані ім асабіста, акрамя сатысфакцыі, гэта нічога не дае, але перад іншымі маем чым пахваліцца. Чатыры абсальвэнты, чатыры навуковыя працы аб Беларусі. Гэта фактычна першы крок наперад у нашым акадэміцкім жыцьці з пункту гледзішча беспасярэдняй нацыянальнай карысьці. Надзеюся, што Ваш прыклад заахваціць іншых да пісьня на беларускія тэмы. Усё гэта ў праграме твайго артыкулу і тых поглядаў, якія Ты часта выказваў у дыскусіі са мною.

Пішаш, што заангажаваўся ў „Б” /газэта „Бацькаўшчына”/. Вельмі добра. Твае артыкулы мне вельмі падабаюцца. Сяньня „Б” ужо шмат цікавейшая, асабліва апошні нумар. Ня хочацца верыць, што ў ім няма ніводнага артыкулу Стася /Станкевіча/. Пры гэтай нагодзе хачу запрапанаваць Табе наступную рэч: да гэтай пары „Б” ня мела рэдкалегіі, бо ня было із каго яе падбіраць. Сяньня гэтая сытуацыя зьмянілася на лепшае і таму варта падумаць аб гэтай справе. Трэба спадзявацца пэўнага апору з боку Стася, але пры спрытным падыходзе да гэтай справы ўсё ўдасца наладзіць. Думаю, што Стась ня будзе цяпер лішня ўпірацца, паколькі бачыць, што „маладыя” пішуць і ня робяць сораму газэце, наадварот, паднімаюць яе ўзровень і напэўна зрабяць яе больш пачытай. На гэтую тэму я гутарыў сяньня із Цьвіркай. Ён поўнасьцю са мною пагаджаецца.

Прасіў Урбана перадаць Табе матэрыялы адносна нашых студэнтаў. У апошні мамэнт мне прышла думка, каб ён паспрабаваў напісаць гэта ў форме скрыпту. У кожным выпадку, калі скрыпт ня пройдзе, дык матэрыял можаш выкарыстаць, а ён можа на гэтым нешта зарабіць і набярэ ахвоты да пісьня на іншыя тэмы.

У нас асаблівых навінаў няма. Людзі жэняцца. Кожная нядзеля амаль нейкае вясельле. Усё гэта добра, але выбівае із каляі. (...)

Абрамчык мне гаварыў аб апошняй гутарцы з Табою. Я таксама яму радзіў у меру магчымасьці пакінуць Цябе для навуковай працы.

Твой Барыс

P.S.

Дзед /Васіль Рагуля/ даехаў шчасьліва ў Нью-Ёрк. Яго там спаткала цэлая дэлегацыя „бээнэраўскай апазыцыі”.

1954 16 X — Ліст Паўлы Урбана зь Лювэну да Янкі Запрудніка ў Мюнхэне пра магчымасьць далейшай навукі ў Рыме.

Здароў Сяргей!

(...) Тут вярнуўся пэр Робэрт з Рыму і мне прапануе паступіць у адну палеаграфічную школу пры Сакрэтным Ватыканскім Архіве. Навучаньне цягнецца два гады. Прадметы ёсьць: лацінская палеаграфія, diplomatique, archivéconomie і гістарычна-юрыдычны агляд de la Curie Romaine. Гэта ня дрэнна і вельмі карыснае, але, сказаць папраўдзе, мне надакучыла ўжо займацца: зубрыць лацінскую палеаграфію, ды яшчэ ня ведаю, якая будзе стыпэндыя. Калі толькі 2500 лювэнскіх, дык у Рыме адзін на іх не пражывеш. Сам знаеш, калі чалавек жыве адзін, дык ён патрабуе больш разоў наведаць кіно, бо інакш нуда загрызе.

Ня думай, што я не бяру пад увагу магчымасьць капаньня ў гэтых сакрэтных архівах, дзе магчыма ёсьць захаванай тайніца нашае гісторыі, ды ўсе выгады да працы над дактаратам і наагул над нашай гісторыяй. Як ты думаеш наконт гэтага? Магчыма я рызыкну.

Не забывайся, што з тваім прыездам у Лювэн трэба будзе склікаць гадавы сход і зрабіць перавыбары ўраду.

Новасьцяў асаблівых няма, ды наагул нудна – сам знаеш. Заўтра гуляем вясельле Цімафейчыкава.

Бывай. Прывітаньне Сівому /Цьвірку/.

Твой Паша.

P. S.

Ты ўжо знаеш, што мы атрымалі „distinction”. Гэта ня кепска. Ты там напэўна замочыш зь Сівым.

1954 18 XII – Ліст Алесь Карповіча з Ольдэнбургу да Янкі Запрудніка ў Мюнхэне пра сваю творчасьць.

Дарагі Янка!

Шчыра дзякую за ліст і газеты. Я напісаў пару радкоў пра дэкаду бел. мастацтва, якія перасылаю Вам, як першую спробу /пісаньня скрыптаў для перадачаў радыё „Вызваленьне”/. Газэты вышлю днямі. Новага пакуль што ня маю. Скончыў кавачіну Сымона /з „Сымона-Музыкі” – „бліснуць у бяздоньні вячэрнія зоры”/, аб якой пісаў Вам. Зараз пішу раманс на нямецкі тэкст. Што ж рабіць, калі Ваша Муза сьпіць? Адзіная надзея, што гэта не летаргічны сон. Вітаю Олю /жонка Запрудніка/ і шлю ёй найлепшыя пажаданьні.

Ваш Алесь Карповіч